

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AFGANİSTAN'DA ENFLASYON: YAPISAL NEDENLER VE OLASI ÇÖZÜMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nawid MUDAQİQ

HAZİRAN – 2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AFGANİSTAN'DA ENFLASYON: YAPISAL NEDENLER VE OLASI ÇÖZÜMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nawid MUDAQİQ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE

HAZİRAN - 2022

TRABZON

ONAY

Nawid MUDAQİQ tarafından hazırlanan Afganistan`da Enflasyon: Yapısal Nedenler ve Olası Çözümleri adlı bu çalışma 04.07.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından iktisat Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Nebiye YAMAK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Murat ÇETİN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / 2022

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Nawid MUDAQİQ

15.06.2022

ÖNSÖZ

Afganistanda Enflasyon; Yapısal Nedenler ve Olası Çözümleri araştırdığım bu çalışmada tez danışmanlığımı yürüten Prof. Dr. Yakup Küçükkale'ye teşekkür ederim.

Haziran, 2022

Nawid MUDAQİQ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENFLASYON.....	3-39
1.1. Enflasyon Kavramı	3
1.2. Enflasyonla İlgili Teoriler.....	5
1.2.1. Enflasyonun Nedenlerine İlişkin Teorik Çerçeve.....	5
1.2.2. Para Miktar Teorisi (Parasal Enflasyon Teorisi)	5
1.3. Keynes'in Teorisi	6
1.3.1. Sendikaların Tekel Gücü.....	8
1.3.2. Yapısal Enflasyon Teorisi.....	8
1.3.3. Tüketim Baskısına Bağlı Enflasyon Teorileri (Maliyet İtme Teorisi).....	9
1.3.3.1. Büyük Kurumların Tekel Gücü.....	10
1.3.3.2. Hammadde Tüketimi Baskısı Nedeniyle Enflasyon.....	11
1.3.4. Enflasyonla İlgili Klasik Teoriler	11
1.3.4.1. Ricardo'nun Enflasyon Teorisi.....	13
1.3.4.2. David Hume'un Enflasyon Teorisi	13
1.4. Enflasyon Türleri.....	15
1.4.1. İlimli Enflasyon.....	15
1.4.2. Açık Enflasyon.....	16
1.4.3. Aşırı Enflasyon.....	16
1.4.4. Yapısal Enflasyon.....	16
1.4.5. Sınırlandırılmış Enflasyon	17
1.4.6. Talep Enflasyonu.....	17
1.4.7. Maliyet Enflasyon.....	17

1.4.8. İthal Enflasyon	18
1.4.9. Fiyat Enflasyonu (Enflasyon Endeksi)	18
1.4.10. Ücret Baskısı Enflasyonu.....	18
1.4.11. Kar Baskısı Enflasyonu.....	19
1.4.12. Gizli Enflasyon.....	19
1.4.13. Resmi Enflasyon.....	19
1.4.14. Sahte Enflasyon.....	19
1.5. Enflasyonun Etkileri	19
1.5.1. Enflasyonun Servet Dağılımın Üzerine Etkisi (Dağıtım Etkisi).....	20
1.5.2. Üretim Üzerindeki Etkisi	20
1.5.3. İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	21
1.5.4. Enflasyonun Borç Ve Finansal İlişkiler Üzerindeki Etkisi	21
1.5.5. Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Olumsuz Etkisi	23
1.5.6. Enflasyonun Tüm Ülke Sistemi Üzerindeki Etkileri	24
1.5.7. Enflasyonun Olumlu Etkileri.....	24
1.6. Enflasyonun Avantajları	25
1.7. Enflasyonla Mücadele Politikaları.....	26
1.7.1. Para Politikası Araçlarıyla Enflasyonla Mücadele	26
1.7.1.1. Reeskont Politikası	26
1.7.1.2. Kanuni Karşılık Oranları Politikası.....	27
1.7.1.3. Açık Piyasa İşlemleri.....	27
1.7.1.4. Kredi Sınırlandırması (Kısıtlayıcı Kredi Politikası).....	28
1.7.2. Maliye Politikası Araçlarıyla Enflasyonla Mücadele	28
1.7.2.1. Kamu Harcamalarının Kısılması.....	28
1.7.2.2. Vergilerin Artırılması	28
1.7.2.3. Kamu Borçlanması.....	29
1.7.2.4. Tasarruf.....	29
1.7.2.5. Üretimin Artırılması	30
1.7.2.6. Ücret Politikası.....	30
1.7.2.7. Fiyat Kontrolü ve Tayınlama	30
1.7.2.8. Para Birimi Aracılığıyla Enflasyonla Mücadele Politikası	31
1.8. Enflasyonun Ölçülmesi.....	32
1.8.1. Tüketici Fiyat Endeksi	33
1.8.2. Üretici Fiyat Endeksi	34
1.8.3. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Deflatörü.....	34
1.9. Enflasyon Nedenleri	35
1.9.1. Enflasyonun Ekonomik Nedenleri.....	36

1.9.2. Arz Üzerine Artan Talep.....	36
1.9.3. Birincisi, Özel Ve Kamu Yatırımlarında Bir Artış	36
1.9.4. İkincisi, Aşırı Tüketim	36
1.9.5. Üçüncüsü, Kamu Harcamalarının Artırılması	37
1.9.6. Satın Alma Gücünde Orantısız Artış	37
1.9.7. Bütçe Açığı.....	37
1.9.8. Para Arzının Artırılması.....	37
1.9.9. Kredi Kolaylaştırma Politikası	38
1.9.10. Ulusal Paranın Devalüasyonu	38
1.9.11. Arzın Esnek Olmaması Ve Mal Arzının Daralması	38
1.9.11.1. Tam İstihdam	38
1.9.11.2. Halka Açık Malların Yüzdesi Olarak Fazlalık	39
1.9.11.3. İthalatın Azaltılması	39
1.9.11.4. Enflasyonun Yapısal Nedenleri.....	39
1.9.12. Enflasyonun Psikolojik Nedenleri	40
1.9.12.1. Toplumun Enflasyona Duyarlılığı.....	40
1.9.12.2. Olası Enflasyon Korkusu	40
1.9.12.3. Paranın İç Ve Dış Değeri Hakkında Karamsarlık	41
1.9.13. Yan Etkilerden Kaynaklanan Enflasyon	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİTERATÜR.....	42-46
2.1. Dünya`da Enflasyon	42
2.2. Afganistan`da Enflasyon.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFGANİSTAN`DA ENFLASYON.....	49-103
3.1. Afghanistan Enflasyonuna Bir Bakış.....	49
3.2. Genel Olarak Afganistan Ekonomisi	50
3.3. Afganistan`da Tarım	53
3.4. Afganistan`da Sanayi.....	54
3.5. Afganistan'da yoksulluk.....	54
3.6. Afganistan Merkez Bankası	55
3.6.1. Afganistan Merkez Bankası'nın Para Politikası.....	55
3.6.2. Da Afganistan Bank Para Politikası Nasıl İşliyor?	55
3.6.3. Da Afganistan Bank'ın Para Politikasının Hedefleri ve Görevleri	55
3.6.3.1. Para Politikası Planı.....	55

3.6.3.2. Akışkanlık Veya Likidite.....	56
3.6.3.3. Para Politikası Uygulaması.....	56
3.7. Afganistan Merkez Bankası Para Politikası Araçları.....	56
3.8. Da Afganistan Bankası'nın Döviz Kuru Politikası	57
3.9. Afganistan'da Enflasyon Ve Ölçümü.....	72
3.9.1. Afganistan'da Enflasyon 2006-2019	85
3.10. Dış Yardımın Afganistan'daki Enflasyon Üzerindeki Etkisi.....	90
3.11. Afganistan'da Enflasyon Nedenler ve Çözümler	90
3.11.1. İthal Enflasyon	90
3.12. Enflasyonun İç Nedenleri.....	92
3.12.1. Dolaşımdaki Para Miktarı	92
3.13. Yapısal Nedenler	93
3.13.1. Tarım Sektöründeki Yapısal Nedenler.....	93
3.13.2. Sanayi Sektöründeki Yapısal Nedenler.....	95
3.13.3. Ekonomik Tekel ve Yasal Boşluğu	95
3.13.4. Dış Ticaret Sektöründeki Yapısal Nedenler.....	96
3.13.5. Kamu Sektöründeki Yapısal Nedenler.....	97
3.13.6. Doğal Nedenler ve Tarım Üzerindeki Etkileri	98
3.13.7. Afganistan'da Zayıf Mali Temeller.....	98
3.13.8. Yolsuzluk	99
3.14. Diğer Nedenler	100
3.15. Afganistan'da Özel Sektör Zorlukları	101
3.16. Enflasyonun Çözümü.....	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK ANALİZ	107-126
4.1. Mevsimsel Arındırma	107
4.2. Birim kök (Unit Root) Testi	107
4.3. ARDL / Sınır Testi	108
4.3.1. ARDL / Sınır Testi Avantajları	108
4.4. Toda- Yamamoto nedensellik testi	109
4.5. Tanısal Testler	110
4.5.1. Jarque-Bera Normallik Testi	110
4.5.2. Breusch-Godfrey LM Testi	111
4.5.3. Heteroskedastisite İçin Breusch-Pagan Testi	111
4.5.4. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri.....	112
4.5.5. Özyinelemeli Katsayı Testleri ve Eğriler.....	113

4.5.6. Ramsey RESET Testi	113
4.6. Veri	114
4.6.1. Veri Tanımlaması	114
4.6.2. Tanımlayıcı İstatistikler	115
4.7. Mevsimsel Arındırma	115
4.7.1. Serilerin Grafikleri ve Mevsimsel Grafikleriyle Karşılaştırılması.....	117
4.8. Birim Kök Testi İncelemesi	118
4.9. ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	118
4.9.1. ARDL Model Seçimi ve Tahmini.....	118
4.9.2. ARDL Modelinin Tanısal Test Sonuçları	120
4.9.3. Sınır Testi Sonuçları	122
4.9.4. ARDL modeline dayalı Uzun Vadeli Tahminler.....	123
4.10. Toda-Yamamoto Test Sonuçları.....	124
4.10.1. Maksimum Entegrasyon Sırasının Belirlenmesi (d).....	124
4.10.2. Optimum Gecikme Uzunluğu Seçimi.....	124
4.10.3. T-Y Modeli VAR Artık Seri Korelasyon LM Testleri.....	127
4.10.4. TY Modelinin AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri.....	127
4.10.5. Toda-Yamamoto Testi Sonuçları.....	128
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	130
KAYNAKÇA	134
ÖZGEÇMİŞ.....	145

ÖZET

Bu tez konusunun seçilmesindeki amaç, Afganistan'da ciddi bir ekonomik problem olan ve sıkıntıları halen hissedilmekte olan enflasyonist baskıların yapısal nedenlerini ve olası çözümlerini tespit etmektir. Son on yılda Afganistan'daki enflasyon sorunu bilim adamlarının, politika uygulayıcıların ve genel kamuoyunun dikkatini çeken en tartışmalı konulardan biri olmuştur. Son yıllarda enflasyonun hızlı bir şekilde artması ve halkın bundan duyduğu memnuniyetsizlik ile birlikte enflasyonun kökeni ve nedenleri hakkında çeşitli ve bazen çelişkili analizler sunulmuştur. Enflasyonun dış kaynağına ilişkin hükümet yetkilileri tarafından vurgulanan ve desteklenen görüşler, Merkez Bankası'nın enflasyon raporunun sunumu ile ülkede yaygın yansımalara yol açan analizler arasında yer almıştır. Bu raporda ve arkasından gelen analizlerde enflasyonun temel nedenleri arasında; dış nedenler (ithal enflasyon), ekonomik tekelin varlığı, yasal boşluk, yolsuzluk ve kurumlar arası para politikasında anlayış eksikliği gibi iç yapısal nedenler enflasyonun arasında sayılmaktadır. Anılan rapor ve analizlerde, enflasyonun olası çözümleri arasında; anti-tekel kanunların çıkarılması, dış ticaret politikalarının yeniden gözden geçirilmesi, tüm sektörlerde (tarım, sanayi vb.) reformların yapılması, gümrük tarifelerinde indirimler uygulanması, üretimi teşvik eden politikaların uygulanması, Afganistan Merkez Bankası'nın daha etkin çalışabilir bir yapıya kavuşturulması gibi önlemler sıralanmıştır. Bu çalışmanın sonuç bölümünde de yapılan analiz ve tespitlere dayanılarak bir takım çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Çalışmada 4 farklı ekonometrik test yöntemi kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla; Mevsimsellikten arındırma, Birim Kök (Unit Root) Testi, ARDL sınır Testi, ve Toda Yamamoto nedensellik Testidir. Ekonometrik analizler, incelenen değişkenler arasında hem kısa dönem hem de uzun dönem itibariyle birtakım ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiler ayrıntılı bir şekilde çalışmanın Bulgular Bölümü'nde ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Afganistan, Enflasyon, Merkez Bankası, Yolsuzluk, Tekel, Para Politikası, ECM(Hata Düzeltme Modeli), ARDL(Autoregressive-Distributed Lag), Birim Kök.

ABSTRACT

The aim of choosing this thesis topic is to determine the structural causes and possible solutions of inflationary stresses, which are a serious economic problem in Afghanistan. In the last decade, the inflation problem in Afghanistan has been one of the most controversial issues that has attracted the attention of scientists, policy makers and the general public. With the rapid increase in inflation in recent years, the dissatisfaction of the public has increased and due to this dissatisfaction, various contradictory analyzes have been presented. The views emphasized and supported by government officials regarding the external source of inflation together with the presentation of the Central Bank's inflation report caused widespread reflections in the country. The main causes of inflation in this report and its analyzes are Internal structural reasons such as external factors (imported inflation), existence of economic monopoly, legal vacuum, corruption and lack of understanding in inter-institutional monetary policy. In the aforementioned reports and analyzes, among the possible solutions for inflation; Measures such as enacting anti-monopoly laws, reviewing foreign trade policies, making reforms in all sectors (agriculture, industry, etc.), applying reductions in customs tariffs, implementing policies that encourage production, and making the Central Bank of Afghanistan a more efficient structure are listed. In the conclusion part of this study, some solution suggestions were made based on the analysis and determinations of the subject.

Four different econometric test methods were used in this study. These are respectively; seasonality adjustment, Unit Root Test, ARDL Bounds Test and Toda Yamamoto Causality Test. Econometric analyzes show that there are some relationships between the variables examined, both in the short-term and long-term. These relationships are discussed in detail in the Findings Section of the study.

Keywords; Afghanistan, Inflation, Central Bank, Corruption, Monopoly, Monetary Policy, ECM (Error Correction Model), ARDL (Autoregressive-Distributed Lag), Unit root.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	GSMH Ayarlama Endeksinin Örneği.....	35
2	Afganistan`da GSYİH (Cari Milyar ABD \$).....	52
3	Afganistan `da GSYİH Büyümesi (Yıllık %)	52
4	Afganistan `da Kişi Başı GSYİH (Cari ABD \$)	52
5	Afganistan'ın AF: Para Arzı: 2006'dan 2016'ya M1 ve M2	57
6	Afganistan`ın para arzı 2017 – 2020	59
7	Afganistan Geniş Para Arzı	60
8	Afganistan'ın 2025 GSYİH ile ilgili bütçe dengesi	62
9	Afganistan: 2010'dan 2020'ye İşsizlik Oranı	64
10	OPEC Sepet Fiyatı	65
11	Yeni OPEC Referans Sepeti	67
12	Afganistan Döviz Kuru 2006-2008	68
13	Afganistan Para Birimi Hicri Ve Miladi Ortalaması	69
14	Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması.....	70
15	Afganistan`da Milan Tüketici Fiyat Endeksi	76
16	Afganistan`da Elektrik ve Yakıt Fiyatları.....	77
17	Afganistan`da Ulaşım Fiyat Endeksi.....	79
18	Afganistan`da Tahıl Fiyat Endeksi.....	80
19	Afganistan`da Tüketici Fiyat Endeksi	81
20	Afganistan`da Gıda Dışı Fiyat Endeksi	82
21	IMF Malzeme Tahmini.....	84
22	Afganistan`da 2006- 2019 Aylara Göre Enflasyon	86
23	Afganistan`da Enflasyon 2006- 2019 Yıllara Göre.....	87
24	Petrol ve Gıda Maddelerinin İthalat Değeri.....	91
25	Yıllık seri enflasyon, döviz kuru ve OPEC için özet istatistikler.....	115
26	Dicky-Fuller Birim Kök Testi.....	118
27	Kısa Dönemde ARDL Test Sonucu	120
28	ARDL (5,1,0) Modeli İçin Bazı Tanısal Test Sonuçları	121
29	ARDL(5,1,0) Sınır Testi Sonucu.....	123
30	ARDL Uzun Dönem Sonuçları	123
31	VAR Gecikme Sırası Seçim Kriterleri	125
32	VAR(1) için Vektör Otoregresyon Tahminleri	125
33	VAR Seri Korelasyon LM Test Sonuçları	127
34	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Enflasyon Türleri	15
2	(a) AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri ve (b) Testi sonuçları.....	127

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Afganistan 'da GSYİH Büyümesi (Yıllık %).....	53
2	Afganistan'ın AF: Para Arzı: 2006'dan 2016'ya M1 ve M2.....	58
3	Afganista'nın para arzı 2017 – 2020	59
4	Afganistan Geniş Para Arzı	61
5	Afganistan'ın 2025 GSYİH ile ilgili Bütçe Dengesi.....	63
6	Afganistan: 2010'dan 2020'ye İşsizlik Oranı	64
7	OPEC Sepet Fiyatı	66
8	Yeni OPEC Referans Sepeti	67
9	Afganistan döviz kuru 2006-2008	71
10	Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması.....	71
11	Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması.....	71
12	Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması.....	72
13	Afganistan`da Milan Tüketici Fiyat Endeksi	77
14	Afganistan`da Elektrik ve Yakıt Fiyatları.....	78
15	Afganistan`da Ulaşım Fiyat Endeksi.....	79
16	Afganistan`da Tahıl Fiyat Endeksi.....	80
17	Afganistan`da Tüketici Fiyat Endeksi	81
18	Afganistan`da Gıda Dışı Fiyat Endeksi	82
19	Afganistan'da 2007 ile 2019 Arası Fiyat Endeksi	83
20	Afganistan`da 2006- 2019 Aylara Göre Enflasyon	87
21	Afganistan`da 2006- 2019 Yıllara Göre Enflasyon.....	88
22	2017-2018 Afganistan`daki Gıda Fiyatları	88
23	2017-2018 Afganistan`daki Gıda Dışı Fiyatı Endeksi.....	89
24	Komşu Ülkelerin Enflasyon Oranı	92
25	Serilerin grafikleri	114
26	Serilerin ve Mvesimsel Arındırma ile Grafikleri	116
27	Serilerin Grafikleri ve Mevsimsel grafikleriyle Karşılaştırılması	117
28	AIC'ye Dayalı En İyi 20 ARDL Modeli	119
29	(a) Kalıntıların Korelogramı, (b) Histogram-Normallik Testi	121
30	ARDL CUSUM ve CUSUM Kareleri	122

KISALTMALAR LİSTESİ

DAB	: Da Afganistan Bank
GSMH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GYİH	: Gayri Safi Milli Hasıla
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
VAR	: Value- Added Reseller
IC	: International Community
LIC	: Life Insurance Corporation
IMF	: International Monetary Funds
PRGF	: Poverty Production, Growth Facilitaion
SAARC	: South Asian Association for Regional Cooperation
SAFTA	: South Asia Free Treade Area
ECO	: Economic Cooperation Organization
UNDP	: United Nations Development Programme
USAID	: United State Agency for İnternational Development
OLS	: Ordinary Least Squares
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CPI	: Consumer Price İndex
NATO	: The North Atlantic Treaty Organization
MOCİ	: Ministry of Industry and Commerce
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliğı
NSIA	: National Statistics and Information Authority
CEIE	: Census and Economic Information Center
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
ECM	: Error Correction Model
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag
ADF	: Augmented Dickey Fulle

GİRİŞ

Enflasyon ve paranın alım gücü kaybına uğraması, ekonomik birimlerin karşı karşıya olduğu önemli sıkıntılar arasındadır. Enflasyonun çeşitli ekonomik, politik, kültürel ve sosyal etkileri, toplumların genelinde endişe yaratan süreçleri de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, enflasyondan fayda sağlayan bazı farklı çıkar grupları, enflasyonun artması için çaba sergilemişlerdir. Yani enflasyon toplumun farklı kesimlerini farklı şekilde etkilemiş ve bu farklılıklar birtakım çatışmalar doğurmuştur. Enflasyonist bir ekonomide en büyük kayıp düşük ve sabit gelirli kesimde yaşanırken, üst gelir grupları bu durumdan çok da fazla zarar görmemektedir. Gelir dağılımı düşük gelirli grup aleyhine değişmektedir (Komijani ve Mohammadzadeh, 2014).

Enflasyonist bir durumda ve genel fiyat seviyesindeki bir artışta, mal ve hizmetlerin değişim değeri artmaktadır. Tersine, paranın satın alma gücü aynı oranda azalmaktadır. Bu durumda şahısların, özel ve kamu kuruluşlarının mali sözleşmelerinde ve ekonomik ilişkilerinde paranın değer kaybı ve satın alma gücü tazmin edilebilmektedir. Toplumun mali ve ekonomik durumu, bu tazminat mekanizmasının işleyip işlememesine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Tazminat ödemeleri bireylere, özel ve kamu kurumlarına haksız bir şekilde dağıtılsa, toplumdaki düşük gelirli insanlara büyük bir baskı uygulanacak, bu da ekonomik faaliyetlerin azalmasına veya ekonomik durgunluğa yol açabilecektir.

Enflasyon Afganistan'da yeni bir problem değildir, eski çağlardan bu yana devam etmekte olan bir olgudur. Ancak 24 yıldır devam etmekte olan iç savaş, bu problemin zirveye ulaşmasına yol açmıştır. İç savaşta yer alan her grubun ve örgütün varlığını sürdürebilmesi ve savaş giderlerinin ödenmesi için para çıkarmaya başlamasıyla, ekonomide aşırı bir para bolluğu gözlemlenmiş, ulusal paranın değerinin dövizler karşısında düşmesine ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur (Argy, 1970). Kültürel ve maddi yoksulluk, açlık ve işsizlik beraberinde birçok ekonomik ve sosyal problemi getirdi. Bu problemler enflasyon problemiyle bir araya gelince, Afganistan'ın son 50 yılının ekonomik refah ve modern medeniyet kavramlarından uzak kalmasına yol açmıştır (Ansari, 2008).

Üretim seviyesindeki düşüklük, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik gibi bazı problemler, politika uygulayıcıların yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik politikalara dikkat etmelerini gerekli kılmıştır. Ayrıca son yıllardaki ekonomik bakış açısının sorunları çözme ve yüksek bir ekonomik büyümeye yönelmesi, para politikalarına ve bunların nasıl kullanıldığına daha fazla dikkat edilmesine neden olmuştur.

Ekonomi politikalarından biri olan para politikası, merkez bankası ve/veya ülkenin para otoritesinin para arzını ve diğer parasal değişkenleri kontrol ettiği mevzuattır. Bu politikalar genellikle ekonomik büyüme için fiyat istikrarı ve düşük işsizlik oranını içeren bir dizi hedefe ulaşmak için kullanılmaktadır. Afganistan'ın geçmişteki ekonomik durumuna uygun para politikaları, çeşitli önemli şoklarla karşı karşıya kaldı ve kesinlikle yeni uygun modellerin kullanılmasını gerekli hale getirdi. 1939 yılında kurulan bu ülkenin Merkez Bankası olarak Da Afganistan Bankası, komşu ülkelerin merkez bankaları arasında nispeten iyi bir üne sahip olmuştur. Ancak bu noktadan itibaren Da, ekonomik büyüme, konjonktür, maliye ve para politikalarının etkileri gibi ülkedeki genel ekonomik olguları açıklayabilen dinamik stokastik genel denge modellerini ve mikroekonomi ilkelerini kullanmak zorundadır. Ayrıca, Da Afganistan Bankası, Afgan para politikalarının üretim ve enflasyon üzerindeki etkilerini dikkate almak zorundadır (Yusufi, 2002).

Çalışmanın bölümleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir: 1. Bölüm: Enflasyon kavramı, teorileri, türleri, etkileri, nedenleri ve ölçülmesi, 2. Bölüm: Literatür 3. Bölüm: Afganistan`da enflasyon, enflasyonun yapısal nedenleri, olası çözümler ve 4. Bölüm; ekonometrik analizi.

BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci bölümde Enflasyon kavramı, Enflasyon türleri, Enflasyon teorileri, Enflasyon etkileri ve Enflasyon ölçümü açıklanacaktır.

1. ENFLASYON

1.1. Enflasyon Kavramı

Enflasyon bir ekonomideki sürekli fiyat artışlarıdır (Güzelli, 2021). Aslına bakılırsa, enflasyon olgusunun insan varlığının başlangıcından beri var olduğu ve insanların bunu anladığı ve bildiği unutulmamalıdır. Ama günümüz enflasyon teorileri ve tanımları elbette daha yaygın olarak kullanılmakta ve bilinmektedir.

İktisatçılar tarafından çeşitli enflasyon tanımları yapılmıştır. Aşağıda bu tanımlardan bazıları sıralanmıştır.

Yousufi (2002)'ye göre, 19. yüzyılda ödeme aracı olarak kullanılan para ve para benzeri araçların alım gücü kaybı, para fazlası ve işlem hacmi üzerinden açıklanabilmektedir. Yousufi'nin bu yaklaşımı bir çeşit enflasyon tanımı olarak kabul edilebilir.

M. Bronfenbrenner, enflasyonu aşağıda özetlenen iki farklı yaklaşım ile tanımlamıştır. (1) Enflasyon, kamu talebi fazlalığından kaynaklanır. Yani, talep yüksek, bu talebi karşılayacak mal arzı düşüktür. (2) Enflasyon, kişi başına düşen gelirin artmasıdır.

Aslına bakılırsa Bronfenbrenner sunmuş olduğu iki tanımda, iki farklı piyasayı ele alıp incelemiştir. İlk tanımda mal piyasasındaki talep fazlalığı söz konusu iken, ikinci tanımda para piyasalarındaki arz fazlalığına vurgu yapılmaktadır.

Melton Fredman'a göre "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir fenomendir" ve enflasyon olgusunun yaşanmasının ardında para arzı fazlalığı bulunmaktadır. Son ifade dikkatlice ele alınıp incelendiğinde, Friedman'ın aslında miktar teorisine vurgu yaptığı görülebilir. Friedman, "Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar, 1956" başlıklı makalesinde, uzun vadede artan para arzının fiyatlar genel düzeyini yükselttiğini, ancak ekonomide reel bir etki yaratmadığını yani çıktı ve istihdam düzeyini etkilemediğini ortaya koymuştur (Adjei, 2018). Diğer bir deyişle enflasyonun daima ve her yerde parasal bir olgu olduğunu belirtmektedir (Aydın, 1979).

Bir diğerk yaklaşıma göre Enflasyon, döviz kurundaki artışlardan dolayı ekonomi geneli fiyat artışlarının yaşanmasıdır. Enflasyonun bu tanımı, genel fiyat seviyesinin dışsal tezahürlerini vurgulamaktadır. Bu tanımda enflasyon, belirli koşullar altında açık ekonomiler için uygun bir araç olan döviz kuru dalgalanmaları ile ölçülmektedir.

Enflasyonu toplam arz yetersizliği ile açıklamaya çalışan iktisatçılar da bulunmaktadır. Bunların en bilinenleri Fransız John Robinson ve Fransız Jean-Marshall'dır. John Robinson'a göre enflasyon, fiyatların sınırsız ve düzensiz bir şekilde artmasıdır (Tutunchian, 1996). Jean-Marshall ise enflasyonun fiyatlardaki tesadüfi artış olduğuna inanıyordu. Bu artışlar merkezi otoriteler tarafından kontrol edilmezlerse, ekonomik denge bozulabilir ve fiyatlar daha da hızlı bir şekilde artışa geçebilir. Sonuç olarak, bu durum ekonominin dengesinin bozulmasına ve ardından ülke para biriminin değer kaybetmesine yol açabilir, hatta ekonomik bir kriz süreci dahi başlayabilir. (Tutunchian, 1996).

Oner(2010)'e göre enflasyon, belirli bir süre içinde fiyatların artış oranıdır. Enflasyon tipik olarak, fiyatlardaki genel artış veya bir ülkede yaşama maliyetindeki artış gibi oldukça geniş bir ölçüdür. Ancak, yiyecek-içecek gibi belirli mallar veya saç kesimi gibi hizmetler için de daha dar bir şekilde hesaplanabilir. Bağlam ne olursa olsun, enflasyon ilgili mal veya hizmetlerin belirli bir dönem, en sık olarak bir yıl içinde, ne kadar pahalı hale geldiğini temsil etmektedir.

Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve hissedilir artışlardır. Bu artışların belirli bir miktarda ve oranda olması şart değildir. Tedrici ve süratli gelişen fiyat artışları veya çok yavaş yaşanan fiyat artışları da enflasyon olarak kabul edilebilir (Gülap, 1979).

Enflasyon, ekonomik birimlerin satın alma gücünü azaltacak, ekonomik ve sosyal düzeni bozacaktır. Ancak bu tanımlardan yola çıkılarak her türlü fiyat artışının enflasyon olarak kabul edilmesi de doğru olmayacaktır. Örneğin bazı ürünlerin fiyatları mevsimlere göre artış veya azalış gösterebilir. Bu fiyat artışlarının enflasyon olarak kabul edilebilmesi için söz konusu fiyat artışlarının sürekli ve hissedilir düzeyde olması gerekmektedir.

Tarihte iz bırakan bazı enflasyon vakaları söz konusudur. Buna verilebilecek en iyi örnek 1923 yılında başlayan Alman enflasyonudur (Yılmaz, 2015). II.Dünya Savaşı'ndan önce meydana gelen bu enflasyon, mevcut para biriminin devalüasyonundan önce gelen ulusal para arzı artış krizinin bir yansıması olarak düşünülebilir.

Pahalı savaşlar ve bu savaşları finanse etmek için izlenen genişlemeci para politikaları, yüksek düzeyli enflasyonun ardındaki temel çıkış noktaları olarak kabul edilebilir. Vietnam ve Kore savaşları bu eski fenomenin yeni örnekleri olarak görülebilir. Böylesi dönemlerde, hükümetler çoğu zaman savaşın ekonomik kaynaklarını mümkün olduğunca zorlayarak; silah satın almak ve askerlerin maaşlarını ödemek için gerekli mali kaynakları istismar etmişlerdir. Bu da ekonomilerde parasal genişleme sorununu gündeme getirmiş ve enflasyonun çıkış noktasını oluşturmuştur.

1.2. Enflasyonla İlgili Teoriler

Enflasyonist baskıların kaynağını analiz etme konusu, ekonominin 1970'lerde ilerlemekte olduğu en büyük konudur. 1960'ların sonlarından bu yana batı dünyasında enflasyonun endişe verici şekilde hızlanması, ekonomistlerin keskin fiyat dalgalanmalarına neden olan güçler hakkındaki görüşlerini yeniden düşüncelerine ve netleştirmelerine yol açıp zorlamıştır. Sonuç olarak, son birkaç yıl enflasyonla ilgili çok sayıda özel yazıların ortaya çıkmasına tanık olunmuştur.

1.2.1. Enflasyonun Nedenlerine İlişkin Teorik Çerçeve

Adam Smith (1776), nominal fiyat ile reel fiyat arasındaki ayırımı ortaya koyan ilk iktisatçılardan biridir. Smith'e göre "her şeyin gerçek fiyatı..." onu elde etmenin zahmetidir. Reel fiyat her zaman aynı değerdedir; ancak altın ve gümüşün satın alma gücündeki farklılıklar nedeniyle, nominal fiyat bazen çok farklı değerlere sahip olabilir. Smith'e göre enflasyon nominal fiyatla ilişkilidir.

Bryan (1997), enflasyon çağının para basma dönemi ile başladığını savunmuştur (Bryan, 2020). 1830'ların ortaları ile İç Savaş arasındaki dönem, banka sayılarının arttığı bir dönem olarak bilinmektedir. Yine bu dönemde, belirli bir miktarda değerli metal karşılığında için tedavül edilebilen özel bir kağıt para olan banknotların da yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu dönemde literatürde 'enflasyon' kelimesi, fiyatlara dair bir olgu olarak ele alınmaktan ziyade, para arzına mal arzındaki artıştan daha fazla ekleme yapma süreci olarak tanımlanmıştır (Pangannavar, 2014). Bu tanımlara göre enflasyon, tamamen parasal bir olgudur ve aşırı para arzından kaynaklanmaktadır. Mal ve hizmet üretimine dayalı olmayan para birimleri ve banka parası enflasyonun sebebidir.

1.2.2. Para Miktar Teorisi (Parasal Enflasyon Teorisi)

Monetarizm (parasalcılık), "sadece paranın önemli olduğunu" ve bu nedenle para politikasının ekonomik istikrar açısından mali politikadan daha güçlü bir araç olduğunu savunan M. Friedman'ın (1912-2006) takipçilerini kapsayan bir iktisat ekolüdür. Parasalcılara göre, para arzı, hem kısa vadede çıktı düzeyinin ve fiyatların hem de uzun vadede fiyat düzeyinin "dışlayıcı olmasa da baskın" belirleyicisidir. Uzun vadeli çıktı seviyesi para arzından etkilenmez (Totonchi, 2011).

Parasalcılar paranın rolünü vurgulamışlardır. Milton Friedman tarafından geliştirilen modern miktar teorisine göre enflasyon, her zaman ve her yerde parasal bir olgudur ve toplam çıktıdan çok para miktarındaki daha hızlı bir genişlemeden kaynaklanır. Aslında bu yaklaşımın öncülü klasik iktisatçılara ait olan basit miktar teorisidir. Parasalcılar, Fisher'in klasik değişim denklemini manipüle ederek kullandılar.

Bu okul, enflasyonu yalnızca artan para arzının bir sonucu olarak görmektedir (Gabaçlı, 2017). Bu okulu takip eden ekonomistler, enflasyonun para arzındaki artıştan kaynaklandığını

düşünmektedirler. Artan para arzı ile enflasyon arasındaki ilişkinin tarihsel bir örneği, Amerika'nın İspanya tarafından fethinden sonra Avrupa'ya akan değerli metallerin fiyatlar genel düzeyini yükseltmiş olmasıdır (Fisher, 2021). Bu konuda sık sık dile getirilen bir diğer örnek ise, İngiltere'de Theodore döneminde meydana gelen enflasyondur. Parasal iktisatçılar, tarihteki bu örneklerle benzer sorunların, para arzının merkez bankası tarafından belirlendiği ekonomilerde de yaşanacağına inanmaktaydılar. Parasalcı iktisatçılar, para arzının merkez bankasının altın stoklarıyla sınırlı olduğu dönem geçmişte kaldığına göre, enflasyonu kontrol altına almanın tek yolunun hükümetin para arzındaki artışı sınırlamak için kararlı adımlar atması olduğuna inanmaktadırlar.

Günümüz iktisatçılarının çoğu, zaman içinde genel fiyat seviyesinde sürekli bir artış olarak "enflasyon" terimini kullanmaktadır. Ekonomistler genellikle uzun vadede enflasyonun para arzındaki artışlardan kaynaklandığını kabul ederler. Parasalcılar, fazla para arzının enflasyonu tırmadığına inanırlarken, parasalcı olmayan iktisatçılar bu görüşü reddediyorlar. Bernanke, konuşmasının dipnotunda "insanlar enflasyonun hükümetin borcunun gerçek değerini aşındırdığını ve dolayısıyla bir miktar enflasyon yaratmanın hükümetin çıkarına olduğunu bildiğini" kaydetti. Bu argümanlar, Merkez Bankası'nın enflasyon konusunda ana rolü oynadığı inancını desteklemektedir. Bu yaklaşıma göre, reel para talebinin istikrarlı olması varsayımı altında, enflasyonun temel nedeni parasal genişlemedir (Yükseler, 2015).

1.3. Keynes'in Teorisi

Keynes, enflasyonun, mal ve hizmetlere yönelik toplam talep miktarı, tam istihdam düzeyinde toplam arzı aştığında meydana geldiğine inanıyordu (Lin, 1967). Bu nedenle, Keynes için enflasyon mutlaka parasal bir fenomen değildir. Çünkü ekonomi tam istihdam düzeyine yakın olmadığı sürece fiyat düzeyinde herhangi bir artış olmaksızın üretim ve tam istihdam artabilir. Ancak ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaştığında, toplam talepteki bir artış, fiyatları yükseltmeden üretimde bir artışa yol açamayacaktır. Aslında, toplam talepteki bir artış, yalnızca fiyatlarda bir artışa yol açacaktır. Çünkü bu bölgede ekonomi tam istihdamda olduğundan veya tam istihdama oldukça yaklaşıldığından, üretim artışı mümkün değildir.

Geleneksel olarak değer teorisi, arz ve talebin esneklikleriyle ilgilidir. Ancak para ve fiyat teorisinde, arz esnekliği daha basit bir yaklaşımla ele alınmış ve paranın değerinin sadece para miktarıyla ilişkili olduğu düşünülmüştür. Keynes, esneklik kavramını sadece değer teorisine değil, aynı zamanda para teorisine de sokar. Para teorisi ve değer teorisi böylece tek bir teoriye entegre olmaktadır.

Keynes, "Paranın Miktar Teorisi" ni şu şekilde ifade etmiştir:

İşsizlik olduğu sürece, istihdam, para miktarı ile aynı oranda değişecektir; ve tam istihdam olduğunda ise fiyatlar para miktarı ile aynı oranda değişecektir (Lin, 1967).

Keynes'in analizine göre, efektif talep, para miktarındaki değişikliklerle orantılı olarak değişmez. Fiyatlar da benzer şekilde toplam talepteki değişikliklerle orantılı olarak değişmeyecektir. İstihdam arttıkça emeğin marjinal maliyeti artacak, tam istihdama ulaşılmadan önce darboğazlar ortaya çıkacaktır. Nominal ücret oranları, tam istihdamdan önce yükselme eğiliminde olacaktır. Ve son olarak, emek dışındaki faktörlerin talebi de, nominal ücret oranlarıyla aynı oranda değişmeyecektir. Dolayısıyla basitleştirilmiş Miktar Teorisinin geçerli olmadığı açıktır. Keynes, savaşı etkin bir şekilde yürütmek adına savaş malzemesi üretme baskısı yaşayan bir ekonomide, hükümet tarafından fazla paranın arz edilmesinin diğer mal ve hizmetlerin fiyatları üzerinde de artış baskısı yaratacağını söylemektedir(Lin, 1967). Devletin bu tür durumlarda sürekli para ihracı, fiyatları artırma yönünde güçlü bir eğilim yaratacak, başka bir deyişle enflasyona neden olacaktır. Keynes, yalnızca para arzındaki değişikliklerin toplam harcama miktarını ciddi şekilde etkileyebileceğini değil, aynı zamanda sendikal gücün yalnızca parasal kriterlere dayalı enflasyonla mücadelede önemli bir engel olabileceğini de kabul etmektedir.

Keynesyenler, tam istihdam aşamasına gelmeden bile, üretim faktörlerinin ve çeşitli darboğazların varlığının fiyatlarda genel bir artışa yol açabileceği gerçeğini inkar etmemektedirler. Tipik olarak hızlı büyüme dönemlerinde meydana gelen bu işsizlik-enflasyon birlikteliği, öncelikle, piyasa temelli sistemin doğal bir özelliği olan ekonominin çeşitli sektörlerinin, şubelerinin veya endüstrilerinin dengesiz büyümesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bir refah döneminde, örneğin mevcut tüm işçiler istihdam edilmeden önce, inşaat sektöründe; elektrik, sıhhi tesisat, kaynak vb. vasıflı işgücünün, bu endüstrinin hızlı büyümesi nedeniyle kıt hale gelmesi oldukça doğaldır. Ve yine, örneğin, petrol veya kumaş fabrikalarının, hatta çimento ve kilin çalışma kapasitesinin tam olarak kullanılmasından ve bu malların piyasadaki arzının bunlara olan talebin altında kalmasından önce, bu endüstrilerde çalışan işçilerin ücretlerinde bir artış eğilimi olacağı açıktır. Darboğaza giren bu endüstrilerdeki ücret artışları, ekonomi geneli fiyat ve ücretleri etkileyerek enflasyona yol açabilmektedir. Bu iktisatçılar, ister özel sektörde ister hükümet harcamalarında olsun, harcamalardaki bir artışın enflasyonist baskıları artıracağını belirtirler. Artan özel sektör yatırımının veya devlet harcamalarının, ancak tasarruf ve vergilerdeki benzer bir artışla dengelenmesi durumunda enflasyonist baskının kırılabileceğini söylerler. Daha doğrusu, ekonomiye enjekte edilen toplam satın alma gücü, üretimden çıkan toplam satın alma gücünden daha büyükse, mevcut mal ve hizmetlerin arzından gelen toplam talep artacak, bu da üretim ve işsizlik faktörlerinin yokluğunda veya eksikliğinde bile fiyatları artıracaktır. Bu mümkündür (Tippetts, 1943).

Hükümet harcamalarındaki artış, hükümetin siyasi çıkarları da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle vergi artışlarıyla dengelenmeyebilir. Bu koşullar altında, çıktı miktarına göre enjekte edilen para miktarın çıktıdaki artıştan daha fazla artması nedeniyle ortaya çıkan enflasyon, aslında ulusal ekonomide talep ve toplam arz arasındaki dengeyi bozmaktadır. Ekonomi tam istihdamda veya ona yakın bir istihdam seviyesinde ise, artan talep fiyatları artıracaktır. Bu, talep baskısı nedeniyle enflasyonist bir durum yaratmaktadır (Tippetts, 1943).

1.3.1. Sendikaların Tekel Gücü

Birçok iktisatçı, sendikaların işgücü verimliliğini artırma garantisi olmadığı halde daha yüksek ücret talep ederek enflasyonu hızlandıran bir tavır takındıklarını düşünmektedirler (Mason ve Segal, 1956). Güçlü sendikaların etkisiyle yükselen ücretler, nihai üretim maliyetlerini artıracak, kârlarından fedakarlık etmek istemeyen üreticiler de fiyatlarını yükselterek enflasyonun hızlanmasına yol açacaklardır.

Tabii ki bu durum ancak sendikaların güçlü olması durumunda söz konusu olabilecektir. Sendikal gücün bu boyutlara ulaşması durumunda, mal ve hizmetlere ilave bir talep olmasa bile ve hatta eksik istihdam düzeyinde bile olursa enflasyon hızlanabilecektir.

Sendikal güç, ücret görüşmesi yapan sendikanın tekel konumunda olmasını zorunlu kılmaz. Sendika, tam tekel gücüne sahip olmasa bile, ücret görüşmelerine etkide bulunabilecek bir güce sahipse, enflasyonun sebeplerinden biri haline gelebilir.

1.3.2. Yapısal Enflasyon Teorisi

Yapısal enflasyon teorisi, göreceli fiyat değişimleri arasında var olan ilişkinin ekonomik yapıdaki değişikliklerin sonucu olduğunu vurgulamaktadır (Canavese, 1982). Yaklaşık 40 yıl önce, ekonomi literatürüne giren yapısal enflasyon kavramı, yapısal faktörlerin enflasyon üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Yapısal analiz, ekonomik işleyişin nasıl olduğunu araştırarak ve bu işleyiş ile yasal düzenlemeler arasındaki ilişkiyi değerlendirerek enflasyonun sebeplerini bulmaya çalışır (Totonchi, 2011).

Ekonomik yapısal faktörlerin belki de en başta geleni işsizlik problemidir. Az gelişmiş ülkelerde sıkça yaşanan bu problem, üretim organizasyonunun yetersizliği, hızlı ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamaması ve enflasyon ile birlikte yaşamaya alışılmış olması gibi sebeplerle ortaya çıkabilir.

Aslına bakılırsa bu ülkelerde yaşanan yüksek düzeyli enflasyon biraz da hızlı büyüme arzusuyla yürürlüğe konulan genişlemeci politikalardan kaynaklanmaktadır. Yapısalcılık anlayışı, enflasyonun durdurulması için mevcut genişlemeci politikalara son vermeyi, piyasa yapısına müdahale ederek enflasyonu kontrol altına almayı ve ayrıca enflasyon baskısının adil bir şekilde bölünmesi için kararlı planlar benimsemeyi öngörür. Ancak, enflasyon karşıtı bu önlemler, özellikle daralan para ve bütçe politikaları, hükümetler tarafından çoğu zaman ekonomik büyümeyi yavaşlatan acı bir reçeteden başka bir şey değildir. Çoğu zaman IMF gibi uluslararası kuruluşların önerdiği bu politikalar, anılan sebepten ötürü, hükümetler tarafından rağbet görmez.

Nüfus artışına bağlı olarak hızlı bir şekilde büyüme gösteren hizmetler sektörü de enflasyonun bir diğer yapısal sebebi olarak görülebilir. Dağıtım kanallarının olgunlaşmamış olması, bazı imalat

sanayi dallarının kendine has yapı ve engelleri ve son olarak da yüksek üretim maliyetleri aşılması gereken yapısal problemler arasında sayılabilir. Milli gelirin bölüşümü için girişilen rekabet, gelişmiş ekonomilerde dahi enflasyon problemine katkı sağlarken, daha az gelişmiş ülkelerde bu türden bir bölüşüm probleminin yaşanıyor olması, elbette enflasyona daha büyük etkide bulunacak, hatta hiperenflasyona dahi yol açabilecektir.

Bölüşüm için verilen rekabet, hızlı ekonomik büyüme gösteren sektörlerde daha yoğun olarak yaşanır ve sosyal hareketliliği artırır. Yeni sosyal gruplar, siyasi paydaşlardan güç alarak ekonomik faaliyetlerini artırabilir ve enflasyondan yararlanarak güçlerini artırma yoluna başvurabilirler. Bu bakış açısından enflasyon, ekonominin tezahürüdür, sosyal oluşumun yansımasıdır (Thiele ve Wiebelt, 2014).

Özetlemek gerekirse, yapısalci enflasyon görüşü, gıda fiyatlarının veya ihracat fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı yükselmesi durumunda, enflasyon oranının sadece aşırı para arzından değil, aynı zamanda ekonomideki değişimden de etkileneceğini göstermektedir (Thiele ve Wiebelt, 2014).

1.3.3. Tüketim Baskısına Bağlı Enflasyon Teorileri (Maliyet İtme Teorisi)

Parasalcılara göre rekabet; enflasyonu, maliyetleri ve dolayısıyla fiyatları yükselten bir dizi parasal olmayan arz odaklı etkilere bağlı maliyet itişidir (Humphrey ve Humphrey, 1976). Modern maliyet itme kuramcıları, parasal faktörün önemini kabul etseler de genellikle yüksek üretim ve istihdam düzeylerini sürdürmek için maliyet artışlarını onaylamanın pasif veya uzlaştırmacı rolünü parasal büyümeye bağlarlar. 1950'lerde ve 1960'larda iktisatçılar, sendikal ücret baskısını ve tekelci (yönetilen) fiyatlandırma politikalarını enflasyonun sebepleri arasında sıralarken, diğer taraftan da genişlemeci para ve maliye politikalarına da vurgu yapmışlardır (Humphrey ve Humphrey, 1976).

Bu okul, enflasyonist baskıların ana kaynağını öncelikli olarak iktisadi olmayan faktörlerde aramaktadır. Onlara göre, sosyal ve siyasi güçler enflasyonist baskıların ana kaynağıdır ve bu nedenle ekonomistlerin pek fazla dikkatini çekmez. Bu nedenle enflasyon analizlerine, enflasyonun kendisi yerine mesela merkez bankalarının operasyonlarının analiz edilmesiyle başlanması daha doğru olacaktır. Enflasyon analizinin bir diğer önemli başlangıç noktası da milli gelirden daha büyük bir pay elde etmek için birbirleriyle rekabet etmekte olan sınıflar ve sosyal gruplar arasındaki farklılıkların sosyolojik analizidir.

Parasalcılar, ikna edici bir enflasyon anlayışının, ücretlerin ve fiyatların belirlendiği toplumun kurumsal çerçevesini kapsamlı bir şekilde incelemekten imkansız olduğunu savunuyor (Pangannavar, 2014). Aslında bu teori, ekonominin tam istihdamda olmadığı bir durumda fiyatların artmasının nedenlerini açıklamaya çalışıyor. Son yıllarda, gelişmiş ülkelerde (1975-1973 krizi gibi) meydana gelen ılımlı enflasyonu açıklamak için tüketim baskısı teorisi kullanılmıştır. Tüketici baskısı

nedeniyle enflasyonun temelde üç nedeni vardır. Sendikaların tekel gücü, büyük şirketlerin tekel gücü ve hammadde fiyatlarındaki artış.

Özetle Maliyet itici enflasyon, sendikaların uyguladığı ücret artışlarından ve işverenlerin kâr artışlarından kaynaklanmaktadır. Enflasyon insanlık tarihinde ilk defa karşılaşılan bir problem değil, hatta orta çağda bile yaşanmış bir problem. Ancak 1950'lerde ve 1970'lerde enflasyonun nedenleri tekrar gözden geçirilmiş ve bu tarihten itibaren “Yeni Enflasyon” olarak anılmıştır (Pangannavar, 2014).

Maliyet-itişli enflasyonunun temel nedeni, parasal ücretlerin emeğin üretkenliğinden daha hızlı artmasıdır. İşçi sendikaları, işverenlere ücret artışlarını önemli ölçüde artırmaları için baskı yapmaktadır, böylece metaların üretim maliyetini yükseltmektedir. İşverenler de ürünlerinin fiyatlarını yükseltir. Daha yüksek ücretler, fiyatlar yükselmiş olmasına rağmen, işçilerin eskisi kadar satın almasını sağlamaktadır. Öte yandan, fiyatların artması sendikaların daha da yüksek ücret talep etmesine neden olur. Bu sarmal kısır döngü içerisine giren çok sayıda az gelişmiş ülke bulunmaktadır.

Maliyet itişli enflasyon, geçim maliyetindeki artışı telafi etmek için ücretlerin yukarı doğru ayarlanmasıyla daha da kötüleşebilir. Ekonominin birkaç sektörü parasal ücretlerdeki artıştan etkilenebilir ve ürünlerinin fiyatlarını yükseltebilir. Eğer bu ürünler diğer sektörlerde üretim için girdi olarak kullanılıyorsa, o sektörlerde de fiyat artışları kaçınılmaz olacaktır. Sonuç olarak, diğer sektörlerin üretim maliyetleri artacak ve dolayısıyla ürünlerinin fiyatlarını yukarı çekecektir. Bu nedenle, ekonominin birkaç sektöründeki ücret artış enflasyonu, kısa süre sonra tüm ekonomide fiyatlarda enflasyonist artışa yol açabilmektedir. Ayrıca, ithal hammaddelerin fiyatındaki artış da maliyet artışlarına neden olabilmektedir.

Maliyet-itişli enflasyonun bir başka nedeni de kâr itişli enflasyondur. Oligopolcü ve tekelci firmalar, daha yüksek kâr elde etmek için, emek ve üretim maliyetindeki artıştan daha yüksek oranda satış fiyatı artışları yoluna gidebilir (Memarnejad ve Hadifar, 2012). Bu tür firmalarda eksik rekabet söz konusu olduğundan, ürünlerinin fiyatını sürdürebilmekte ve piyasaya empoze edebilmektedir. Kâr itişli, bu nedenle “yönetilen fiyat enflasyonu” veya “fiyat itişli” enflasyon olarak da bilinmektedir.

1.3.3.1. Büyük Kurumların Tekel Gücü

Tüketim baskısı teorisine göre enflasyonun bir diğer nedeni, büyük kurumların sahip olduğu tekel güçleri vasıtasıyla fiyatları istedikleri gibi artırabilmeleridir. Tekel gücüne sahip büyük şirketlerin kârlılıklarını artırmak için fiyatları artırması olasıdır. Bu durumda yaşam maliyeti de artacaktır (Mehrara ve Sadegh Rezaei Bargshadi, 2016).

Böyle bir durumda işçilerin yaşam standartlarının düşmesi nedeniyle parasal ücretlerde artış talep etmeleri, üretim maliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla da enflasyonun yükselmesine yol açmaktadır. Yani aslında tekellerin fiyat artışı ile başlayan süreç, bu firmaların yeniden fiyat artırmasıyla sonuçlanmış, yani sarmal bir kısır döngüye girilmiştir. Bununla birlikte, bu analizin eleştirilecek tarafları da bulunmaktadır. Şöyle ki, eğer tekeller firmalar kârlarını sürekli maksimize ediyorlarsa o zaman neden başlangıçtaki fiyat artışlarına gerek duyuldu? Veya soru tersten sorulacak olursa, fiyat artışları yoluyla daha yüksek kâr elde etmek söz konusu ise, o zaman başlangıçta tekeller firma kârını maksimize etmemiş miydi? (Mehrara ve Sadegh Rezaei Bargshadi, 2016).

1.3.3.2. Hammadde Tüketimi Baskısı Nedeniyle Enflasyon

1973'ten 1978'e kadar, artan petrol ve diğer enerji fiyatları yeni bir tür enflasyonist baskıya yol açmıştır. O yıllarda, özellikle 1973-1974 yılları arasında Batı'ya uygulanan Arap petrol ambargosundan önce, kömür, petrol, doğal gaz ve diğer büyük üretim kurumlarının fiyatları artmıştır (Azimi ve Ghafarzadeh, 1983). Ancak, petrol dışındaki bu hammaddelerin fiyatları, tüketim baskıları, sendikaların tekel gücü veya büyük işletmelerin tekel gücünden kaynaklanmıştır. Sebebi ne olursa olsun sonuç, üretim maliyetlerinde bir artıştır. Bu nedenle “tüketim baskılarından kaynaklanan enflasyon” terimini kullanmak daha doğru olacaktır (Azimi ve Ghafarzadeh, 1983).

1.3.4. Enflasyonla İlgili Klasik Teoriler

Klasik enflasyon teorisi, enflasyonu para miktarındaki aşırı büyümeye bağlar. Bu nedenle bu teori, “enflasyon teorisi” olmasına rağmen çoğu zaman “paranın miktar teorisi” olarak adlandırılmaktadır (Ireland, 2014).

Keynes'e göre Tract'ın miktar teorisi tartışmasız bir gerçekliktir. "Bu teori temeldir. Gerçeklerle uyuşması sorgulanmaya açık değildir". Tract'te açıklandığı şekliyle teorinin kendi versiyonu, esasen modern parasalcı versiyonla aynıdır ve aşağıdaki parasalcı unsurları bünyesinde barındırmaktadır (Keynes, 1919);

- (1) Fiyat seviyesinin belirlenmesi için bir para arzı ve talep teorisi,
- (2) Fiyata tek nedenselliği ima eden para stoku dışsallığı kavramı,
- (3) Birkaç temel değişkenin istikrarlı bir işlevi olarak para talebi kavramı ve
- (4) Para talebi işlevinde fiyat beklentilerinin özel rolüne odaklanma.

Klasik teorilere göre, paranın hızı sabit olduğu sürece para arzında bir artış fiyatlar genel seviyesinde bir artışa yol açar. Çünkü klasiklere göre, ekonomi neredeyse tam istihdam durumundadır ve mal ve hizmetlere yönelik artan talep yalnızca fiyatları artıracaktır. Klasik iktisatçılara göre enflasyonun parasal bir fenomen olmasının nedeni budur.

Daha spesifik olarak, klasik enflasyon teorisi, toplam fiyat seviyesinin para arzı ve para talebi arasındaki etkileşim yoluyla nasıl belirlendiğini açıklar. Nitekim, ekonomi çapında önemli bir değişkenin -enflasyonun- davranışını arz ve talebin en temel güçlerine kadar izlediği için, klasik teori, tüm makroekonomideki en eski "mikro temelli" modellerden biri olarak nitelendirilmelidir.

Belirtildiği üzere, para miktarı teorisinin savunucuları, gerçek gelir seviyesinin mevcut para miktarından bağımsız bir dizi ilişki tarafından belirlendiğine inanıyorlardı. Aslında, söz konusu teorisyenler daha da ileri giderek, ücretlerin ve fiyatların piyasa baskısı altında serbestçe dalgalandığı rekabetçi bir ekonomide, tam istihdam için kendiliğinden bir eğilim olduğunu belirtirler. Bu, klasik iktisadın en önemli temellerinden biridir ve para miktarı teorisi, bu iktisat okulunun sadece bir parçasıdır.

Bunu anlamak için çok önemli bazı hipotezler oluşturulmuştur. İlk adımda, tüm işgücü piyasasının sadece büyük ve homojen bir pazar olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımı ele alınmadan önce, işgücü piyasasında enflasyonun diğer pazarlara göre varlığı, yani emeğin arz ve talebini belirleyen faktörler ele alınarak incelenmelidir.

İlk olarak, klasik iktisat teorisinin en basit şekliyle emek talebi, emek tüketimi için katlanılan maliyet ne kadar düşükse, o kadar çok işçi çalıştırılacağını belirtir. Diğer bir deyişle, işverenler, ücret oranını sattıkları malların fiyatı ile karşılaştıracak ve bu karşılaştırmaya göre ne kadar işçi çalıştıracaklarına karar vereceklerdir. Açıktır ki, böyle bir durumda, parasal ücret oranında meydana gelecek bir düşüş, işçinin istihdamını kârlı hale getirecek ve enflasyonu engelleyecektir. Bu teori, aşağıdaki iki hipoteze dayanmaktadır (Keynes, 1919):

A. Yavaş yavaş, yeni bir işçinin istihdamı arttıkça, her yeni işçi, kendisinden önce işe alınan işçinin toplam çıktısına küçük bir miktar ekler. Bu, işgücü piyasasına azalan getiri ilkesinin uygulanmasının sonucudur.

B. Kârlarını maksimize etmek isteyen işverenler, sabit bir ücretle karşı karşıya kalırlarsa, işin son üretim noktasının gerçek ücret oranına tam olarak eşit olduğu noktaya kadar işçi almaya devam edeceklerdir.

Klasik iktisatçılar, piyasa müdahalesi olmadan kitlesel işsizliğin uzun sürmeyeceğine inanıyorlardı. Bu, görece uzun bir süre boyunca yaygın bir işsizlik varsa, enflasyonun ana nedeninin kendisi olduğu anlamına gelmektedir.

Bu teorisinin savunucuları, para arzı mal ve hizmet arzını aşarsa (yüksek işsizlik ve düşük verimlilik) enflasyonun ortaya çıktığını iddia ederler. Çünkü para arzındaki artış oranı ile çok yakın bir ilişki söz konusudur. Örneğin, bir ülkede yıllık üretim artışı yüzde 3 ise ve para arzı yılda yüzde 3'ten fazla artarsa, fiyatlar yükselecek ve enflasyon meydana gelecektir.

1.3.4.1. Ricardo'nun Enflasyon Teorisi

Ünlü İngiliz iktisatçı David Ricardo, kâğıt para çıkarmada sınırsız yetkiye sahip olan ve bu yetkiyi kullanma eğiliminde olmayan bir banka veya hükümetin olmadığına inanıyordu. Bu yüzden, para arzının artırılmasına ilişkin kurallar ve kısıtlamalar kaçınılmazdır (Totonchi, 2011).

Hiç şüphe yok ki, Ricardo'nun yaşamından bu yana, her yerde ulusal hükümetler, kendilerinin ve müşterilerinin ekonomik ve politik çıkarları için kâğıt para basma tekelini kullandılar. Elbette bu politika bazı durumlarda aşırı enflasyona yol açacaktır. Metal para döneminin aşırı enflasyonu bile sınırsız emisyon yetkisiyle donatılmış merkez bankalarının yarattığı enflasyonla kıyaslandığında, oldukça düşük ve basit bir düzeyde kaldığı görülecektir (Totonchi, 2011).

Buna verilebilecek en güzel örneklerden biri Fransız Devrimi sırasında benzeri görülmemiş bir enflasyon yaşanmasıdır. Bu enflasyonun temel sebebi, devrimci hükümetin para basma konusundaki yetkilerini hesapsızca kullanmış olmasıdır. Bu politikalar, neredeyse her zaman mücadele ettikleri savaşların maliyetleri de dahil olmak üzere, bu hükümetlerin ağır harcamalarının önemli bir bölümünü sağlayan kaldıraçlardı. Devrimin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı her ne kadar tartışmasız bir gerçek olsa da oldukça yüksek bir enflasyona neden olduğu da bilinmektedir.

Bu ülkelerin halkına yüklediği dizginlenmemiş enflasyonun tüm bu sorunlara ve zorluklara rağmen, bu devrimlerin taraftarlarını para basmanın gücünü kötüye kullanmaya ikna etmek zordur.

Dahası, Ricardo ve kâğıt para dönüştürme ilkesinin diğer savunucuları, bugün çoğu ekonomist tarafından hem teorik hem de bilimsel olarak desteklenmeyen paranın yayılmasının tehlikelerini eleştirmektedirler. Bu gruba göre, desteklenmeyen paranın mutlaka şiddetli enflasyona ve üretim ve dağıtımın aksamasına neden olması gerekmez. Bununla birlikte, bu tür bir enflasyon, sürdürülebilir veya sürdürülemez olup olmadığına bakılmaksızın, yıkıcı etkiler ortaya koyacaktır (Brocato ve Hahn, 1985).

Bu bağlamda enflasyon, kâğıt paranın aşırı ihraç edilmesinden kaynaklanmaktadır. Farklı tarihsel zamanlarda ve giderek artan bir şekilde II. Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda çeşitli nedenlerle, dünyadaki çoğu ülke az çok sabit enflasyonla mücadele ediyordu ve tüm bu durumların altında para arzının aşırı genişlemesinin gerçek neden olduğu biliniyordu. Enflasyonun sürekliliği, para için destek eksikliğinden çok daha fazla faktörlere dayanan, para arzının genişletilmesini karmaşık sorunlara tek çözüm haline getiren ve kısmen de enflasyondan daha kötü yapan bir sorun haline gelmiştir (Brocato ve Hahn, 1985).

1.3.4.2. David Hume'un Enflasyon Teorisi

Para arzındaki bir artış veya değişiklik, mal ve hizmetlerin fiyat seviyesinde değişikliklere yol açar (Spray, 2012). Öyleyse bu parasal değişiklikler çıktı, istihdam, reel ücretler ve reel faiz oranları

gibi önemli ekonomik değişkenleri nasıl etkiler? Bu soru birçok iktisatçının araştırma konusu olagelmıştır. 18. yüzyılın büyük filozoflarından David Hume da konuyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Hume'dan sonraki çalışmaların önemli bir kısmı Hume'un yapmış olduğu çıkarımlardan büyük ölçüde esinlenmişlerdir.

Hume ve diğer filozoflar aynı zamanda tüm ekonomik değişkenlerin iki grup arasında bölünmesini önermiştir (Spray, 2012). Bunlardan birincisi, para birimi cinsinden ölçülen nominal değişkenler iken, ikinci grup, fiziksel birimlerle ölçülen reel değişkenleri içermektedir. Örneğin mısır fiyatı para cinsinden ifade edildiği için nominal bir değişkendir, mısır miktarı ise kilogram cinsinden ifade edildiği için reel bir değişkendir. Benzer şekilde, GSMH, ekonominin mal ve hizmet üretiminin değerini para cinsinden ifade ettiği için nominal bir değişkenin adıdır. Reel Gayri safi milli hasıla (RGSMH) ise reel bir değişkendir. Çünkü üretilen mal ve hizmetlerin toplam üretim miktarını ölçmektedir.

Para cinsinden ifade edilen fiyatlar nominal değişkenler olmasına rağmen, görece fiyatlar gerçek değişkenlerdir. Örneğin, mısır fiyatı ve buğdayın fiyatı nominal değişkenlerdir, ancak mısırın buğdaya göre nispi fiyatı reel bir değişkendir. Çünkü satın alınabilecek olan buğday miktarını kilogram olarak ifade eder. Benzer şekilde, reel işçi ücretleri de reel bir değişkendir. Çünkü mal ve hizmet ekonomisinin bir birim emek karşısında ölçülme oranını ifade etmektedir.

Bu örneklerle nominal ve reel faiz oranları da eklenebilir. Değişkenlerin bu şekilde nominal ve reel gruplara bölünmesine klasik dualite denmektedir.

Hume'a göre bu sınıflandırma kullanışlıdır çünkü nominal ve reel değişkenler farklı faktörlerden etkilenirler. Spesifik olarak, Hume'a göre, nominal değişkenler ekonominin parasal sisteminden güçlü bir şekilde etkilenirken, para sistemi reel ekonomik değişkenleri etkileme konusunda kifayetsizdir (Spray, 2012). Hume'a göre para arzındaki değişiklikler nominal değişkenleri etkiler ve reel değişkenler üzerinde hiçbir etkisi yoktur (Hume, 1987). Merkez bankası para arzını ikiye katladığında fiyatlar ikiye katlanır ve aynı şekilde parasal ücretler ve tüm parasal miktarlar da artar. Üretim, istihdam, reel faiz oranları ve reel ücretler gibi reel değişkenler değişmeden kalır. Reel değişkenler üzerindeki parasal etkilerin olmaması parasal tarafsızlık olarak adlandırılmaktadır.

Ancak bazı iktisatçılar, kısa vade için de olsa, bir veya iki yıllık para birimi değişikliklerinin reel değişkenler üzerinde önemli bir etkisi olabileceğine inanmaktadırlar. Zaten merkez bankası yetkilileri de para arzını bu amaçla değiştirmektedirler. Yani kısa vade için bile olsa, çıktı ve istihdam gibi reel değişkenleri artırmayı düşünmektedirler

Çoğu iktisatçı, kısa nominal değişimlerin kısa vadede reel değişkenleri etkilediğini düşünse de uzun dönem için Hume ile aynı düşüncededirler, yani uzun dönemde paranın tarafsızlığına

inanmaktadırlar. Hume, ekonomik performansı değerlendirirken kısa dönemden ziyade uzun döneme bakmanın daha yararlı olacağını düşünmektedir.

Paranın tarafsızlığı ilkesine göre, para miktarındaki değişiklikler nominal değişkenleri etkiler ve reel değişkenler üzerinde etki yaratmaz. Çoğu iktisatçı, tarafsızlığı uzun vadeli ekonomik davranışın doğru bir tahmini olarak görür. Bu nedenle, bir hükümet harcamalarının bir kısmını para basmak suretiyle karşılayabilir, ancak hükümetler tüm harcamalarını para basarak karşıladıklarında, sonuç hiper enflasyon olacaktır (Econlib, 2020).

Hume, altın girişine bağlı olarak yurt içi fiyatların artmasının ihracatı caydıracağını ve ithalatı teşvik edeceğini, böylece ihracatın ithalatı aşacağı miktarı otomatik olarak sınırlayacağını göstermiştir. Bu ayarlama mekanizmasına fiyat-tür akış mekanizması denmektedir (Econlib, 2020).

1.4. Enflasyon Türleri

Şekil 1: Enflasyon Türleri

Kaynak: Berber, 2019

Yukarıdaki tabloda gruplandırılan enflasyon türleri aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

1.4.1. İlımlı Enflasyon

Bu sınıflandırma için seçilen kriter, fiyatların genel düzeyindeki artış oranıdır. Genel fiyat seviyesinin yüzde 2 ila 3'ü geçmediği ve tartışmalı enflasyon beklentilerinin olmadığı bir enflasyon durumudur. Bu enflasyon sürünen enflasyon olarak da adlandırılabilir (Berber, 2019). Bu enflasyon

yılda yüzde 2 ile 5 arasında dalgalanmaktadır. Başka bir deyişle fiyatlarda hafif bir artış durumu olarak kabul edilebilir.

İlımlı enflasyon, fiyat artışlarının oldukça düşük ve önceden tahmin edilebilir şekilde olmasına denmektedir. Genellikle tek haneli olan enflasyon oranıdır.

1.4.2. Açık Enflasyon

Enflasyondan bahsederken onu fiyatlardaki bir yükselme veya gelir artışlarının fiyatlara yansımaları olarak tarif ederiz (Düğer, 1983). Bu tür bir enflasyon, piyasa ekonomisi sisteminde meydana gelir, yani fiyat kontrol mekanizmasının olmadığı ortamlarda görülür. Enflasyon açıksa, toplum ekonomisi fiyatların düzenlendiği bir süreçte işlemeye devam edecektir. Bu, mallara yönelik herhangi bir aşırı talebin veya üretim faktörlerinin arz ve talebindeki bir boşluğun nominal fiyatları ve ücretleri artıracak anlamına gelmektedir.

1.4.3. Aşırı Enflasyon

Bu tür enflasyonda, fiyat seviyesi sürekli artmaktadır. Örnekler arasında, fiyatların yüzde 30 ila 40 arttığı 1922 ve 1923'teki enflasyon sayılabilmektedir. Başka bir deyişle fiyatlar genel seviyelerindeki yıllık artışın çift haneli rakamlarla ölçüldüğü enflasyon türüdür. Sürünen enflasyon ya da sinsi enflasyon olarak adlandırılmaktadır (Berber, 2019).

1.4.4. Yapısal Enflasyon

Bu tür enflasyonda bazı sektörlerdeki baskı veya tikanlıklar nedeniyle ücretler artmaktadır. Enflasyonun bu türüne gelişmekte olan ülkelerde sıkça rastlanır. Yapısal enflasyon, ekonomik sistemin temel bileşenleri ve para politikasının uzun vadeli niteliği dikkate alındığında enflasyonun kalıcı bileşenidir. Yapısal enflasyon şu şekilde bölünebilir (Donath ve Dima, 2019):

Genel olarak yapısal enflasyonun, dengesiz ekonomik, siyasi, idari, kültürel ve diğer benzeri yapılara bağlı durum nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yapısal enflasyon esas olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özgüdür. Bu ülkelere enflasyonist baskılar ekonomik büyümenin heterojen ve az gelişmiş ekonomik ve sosyal yapılar üzerindeki baskısından kaynaklanmaktadır (Kashani, 2013).

1- Parasal Yapısal Enflasyon, yapısal enflasyonun para arzının sistemik bileşenleri tarafından belirlenen kısmıdır.

2- Parasal Olmayan Yapısal Enflasyon, yapısal enflasyonun parasal olmayan faktörleri tarafından belirlenen kısmıdır.

1.4.5. Sınırlandırılmış Enflasyon

Yükselen fiyatları frenlemek için fiyat kontrollerinin uygulandığı enflasyondur (Tahmasb, 1997). Bu tür enflasyon genellikle merkezi ekonomik sistemlerde gerçekleşir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, öne çıkan özelliklerinden biri genel fiyat ve ücret seviyesinin istikrar kazanması olan bu tür bir enflasyon söz konusuydu.

Sınırlandırılmış enflasyonun özelliklerinden biri, halkın elinde yabancı paranın varlığı ve hükümetin genellikle pay aldığı arz yetersizliğidir.

Yeni enflasyon teorilerinin beklenen enflasyon ile beklenmeyen enflasyon arasındaki farkı vurguladığı düşünüldüğünde, bu teorisin geleneksel enflasyon teorilerinden oldukça farklı bir temele dayandığı görülür. Bu sınıflandırma enflasyon üzerindeki etkilerin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu, yalnızca beklenmeyen enflasyonun gerçek etkiler yarattığı anlamına gelir, yani üretim ve istihdam üzerinde etkisi olan bu tür bir enflasyondur (Tahmasb, 1997).

1.4.6. Talep Enflasyonu

Tüm üretim faktörlerini tam kapasite kullanan ekonomide yaratılan toplam mal ve hizmet akışına göre toplam talep artışına bağlı enflasyondur.

Toplam talebin toplam arzı aşması nedeniyle genel fiyat seviyesinde sürekli ve önemli artıştır (Turan, 2010). Talep enflasyonu genellikle, ekonomi toparlanma sürecine girdiğinde ve işsizlik oranında azalma gözlemlendiği durumlarda görülmektedir. Büyüyen ve işgücü ihtiyacı artan bir ekonomide tüketiciler geleceklerine daha güvenle baktıkları için genellikle daha çok harcama yapma yoluna gitmektedir. Talep artışı ile sonuçlanan bu durum, üreticilerin üretim seviyelerini aynı hızda artıramamaları halinde talep fazlasına dönüşerek fiyatların artmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, mal ve hizmet arzının toplam talebin artış hızına ayak uyduramaması, mal ve hizmet fiyatlarında artışa sebep olmaktadır. Merkez bankalarının parasal genişlemeye gitmesi veya kamu harcamalarının artırılması gibi genişletici politikaların uygulanması, toplam talebin geçici olarak genişlemesi ve ekonomik büyüme ile sonuçlanabilmektedir. Ancak artan talebin ekonominin üretim kapasitesini aştığı durumlarda, kaynaklar üzerinde baskı oluşmakta, bu durum da talep enflasyonunu tetiklemektedir. Böyle bir durumda politika yapıcılar, ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanabilmektedir.

1.4.7. Maliyet Enflasyon

Talepten bağımsız enflasyon, yalnızca artan üretim maliyetlerinden kaynaklanır. Böyle bir enflasyonun açık bir örneği, 1973 ve 1978'de petrol fiyatlarındaki olağanüstü artıştan sonra Batı'nın tüm sanayileşmiş ülkelerinde görülebilmektedir (Pettinger, 2013). Maliyet enflasyonu, bir ekonomide petrol ve gıda gibi malların artan fiyatları veya doğal afetler nedeniyle artan üretim

maliyetleri sonucunda toplam arzdaki düşüş ve ardından genel fiyat seviyesindeki artıştır. Ancak, hükümet düzenlemeleri ve vergiler de maliyet enflasyonuna neden olabilir. Maliyet enflasyonu, ücret enflasyonu ve kâr enflasyonu olarak sınıflandırılabilir: Ücret enflasyonu, verimliliğin artmamasına rağmen ücretlerin artması nedeniyle üretim maliyetlerinde meydana gelen artıştır. Kâr enflasyonu, şirketlerin kârlarını artırma isteği sonucunda fiyatların artmasıdır.

1.4.8. İthal Enflasyon

İthal enflasyon, ithal ürünlerin maliyetlerindeki artış nedeniyle genel ve sürdürülebilir bir fiyat artışıdır (Trader, 2019). Bu fiyat artışı, bir ülkedeki şirketler tarafından kullanılan hammaddelerin ve ithal edilen tüm ürün veya hizmetlerin fiyatı ile ilgilidir.

Örneğin; pamuklu giysiler üreten bir Afgan şirketi düşünölsün. Afganistan bir pamuk üreticisi olmadığından, bu giysileri üretebilmek için şirketin yurt dışından pamuk satın alması gerekir. Satın aldığı pamukların bedelini AFG cinsinden ödeyecektir. AFG'nin değeri pamuk ihraç eden ülkenin para birimine karşı değeri kaybederse, Afgan firması malzeme elde etmek için daha fazla AFG ödemek zorunda kalır. Kâr marjlarını korumak isteyen şirket, Afganistan'daki giysilerinin satış fiyatını artırmak zorundadır. Afganistan'da satılan giysilerin satış fiyatları, üretim maliyetlerindeki artış nedeniyle arttığından, ortaya çıkan fiyat artışlarını ithal enflasyon olarak değerlendirmek mümkündür.

1.4.9. Fiyat Enflasyonu (Enflasyon Endeksi)

Fiyat enflasyonu, standartlaştırılmış bir mal/hizmetin veya mal/hizmet sepetinin belirli bir süre (genellikle bir yıl) boyunca fiyatındaki artıştır. Bir ekonomide mevcut olan nominal para miktarı, satın alınabilecek malların arzına göre her yıl daha fazla büyüme eğiliminde olduğundan, bu genel talep çekişi bir dereceye kadar fiyat enflasyonuna neden olma eğilimindedir. Fiyat enflasyonu, üretim sürecine girdi maliyeti arttığında ve fiyatları yukarı çektiğinde maliyet baskısından da kaynaklanabilir (Chen, 2019).

Bu genel sınıflandırmaya ek olarak, başka enflasyon türleri de vardır:

1.4.10. Ücret Baskısı Enflasyonu

Enflasyon sürecinin kaynağını işgücü piyasası üzerindeki sendikal baskı olarak gören bir tür maliyet baskısı enflasyonudur (Bawardi, 2020).

1.4.11.Kar Baskısı Enflasyonu

Sermayedarların milli gelirden daha büyük bir pay alma girişiminden kaynaklanan enflasyondur.

1.4.12.Gizli Enflasyon

Bu enflasyonda fiyat sabittir ancak kalite daha düşüktür.

1.4.13.Resmi Enflasyon

Bu tür enflasyon, hükümetin para arzını artırmasından kaynaklanmaktadır.

1.4.14.Sahte Enflasyon

Fiyatlarda hızlı ve sınırsız bir artış anlamına gelir. Hileli enflasyonun etkileri arasında paranın devalüasyonu, ekonomik ilişkilerin kopması ve ekonomik sistemin çöküşü sayılabilir. Bu tür bir enflasyon genellikle savaşlardan veya devrimlerden sonra ortaya çıkmaktadır.

1.5.Enflasyonun Etkileri

Enflasyonun toplum refahı açısından ne kadar olumsuz bir olgu olduğunun tespit edilebilmesi için, enflasyon döneminde bireylerin gelirlerinde ne gibi değişiklikler meydana geldiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Kredilerin ve varlıkların toplam değerinin etkisi nedir? Aşağıda bu etkiler genel olarak tartışılacak, ancak önce bu konuyu daha iyi anlamak için “beklenmeyen enflasyon” ile “beklenen enflasyon” kavramlarının açıklanması gerekmektedir (Bawardi, 2020).

A. Beklenmeyen enflasyon: Ekonomik birimlerin çoğu açısından sürpriz olarak nitelenen, önceden tahmin edilemeyen enflasyondur.

B. Beklenen enflasyon: Ekonomik birimlerin gerçekleşeceğini düşündüğü enflasyon oranıdır.

Enflasyonla ilgili birçok sorun, tahmin edilemezliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü enflasyon tahmin edilebilir ve hala netse, bazı insanlar kendilerini zararlı etkilere karşı koruyabilir. Bu nedenle, enflasyonun etkilerini tartışmadan ve analiz etmeden önce, öncelikle net enflasyonu tanımlamak gerekmektedir.

Net enflasyon, ekonomideki nominal değer (değişkenlerin) aynı göreceli bir artışa sahip olduğu enflasyondur. Diğer bir deyişle, net enflasyonda mal ve hizmetlerin fiyatları, ücretler ve nominal gelir ile ekonomideki nominal para arzı da orantılı olarak artmaktadır.

Örneğin, net enflasyonda mal ve hizmetlerin fiyatı yüzde 10 artarsa, ücretler, nominal gelir ve toplumdaki para miktarı da yüzde 10 artmaktadır.

Net enflasyonda tüm fiyatlar ve gelirler aynı oranda arttığı için ekonomiye reel bir etkisi olmayacaktır. Tüketiciler, artan fiyatlara rağmen ihtiyaçları olan aynı miktarda mal ve hizmeti satın alabileceklerdir. Yani, ekonomide tüm fiyatlar ve nominal değerler (değişkenler) aynı oranda artıyorsa net enflasyon sıfırdır ve enflasyonun ekonomi üzerinde etkisi yoktur. Ancak gerçek dünyada, bir malın fiyatı genellikle diğer bir maldan daha fazla artar veya bir değişkenin nominal değeri, başka bir değişkenin nominal değeri kadar artmaz, dolayısıyla net enflasyonun sıfır olması durumuna çok fazla rastlanılmaz.

Net enflasyonun sıfır olmadığı durumlarda üç farklı etki ortaya çıkacaktır:

- 1) Reel üretim zenginliğini veya mevcut kaynakları toplumdaki bireylere aktaran dağıtım etkisi,
- 2) Toplam reel üretim miktarını azaltan üretim etkisi, ve
- 3) Enflasyonun borç ve mali ilişkiler üzerindeki etkisidir.

1.5.1. Enflasyonun Servet Dağılımın Üzerine Etkisi (Dağıtım Etkisi)

Tüm fiyatlar veya nominal değerler aynı oranda artmazsa, yani net enflasyon sıfır değilse, enflasyon zenginliğin, üretimin veya kaynakların toplumdaki insanlar arasında yeniden dağıtımına neden olabilmektedir (Heer ve Süßmuth, 2007). Yalnızca iki malın (odun ve buğday) üretilen bir ekonomi düşünölsün. Her iki mal için de tek bir üretim faktörü kullanıldığı ve bu faktörün uzmanlık açısından herhangi bir farklılık göstermediği varsayölsün. Buğday fiyatlarının her yıl %10, odun fiyatlarının da her yıl %20 arttığı düşünölsün, kısa süre içerisinde odun üreten üretim faktörlerinin (emeğin), buğday üreten faktörlere kıyasla daha varlıklı hale geleceği görölecektir.

Enflasyonun tasarrufların dağılımı üzerindeki etkisi, bu nedenle, bir yandan zenginliğin dağılımına, diğer yandan da tasarruf oranlarının gelir zengini ve gelir fakiri temsilciler arasındaki dağılımına bağlıdır (Heer ve Süßmuth, 2007). Enflasyonun servet dağılımına diğer etkisi portföy kompozisyonu etkisidir. Enflasyon arttıkça, hane halkı para biçiminde değil sermaye biçiminde daha fazla tasarruf etmek istemektedir. Bununla birlikte, haneler borsaya katılmak için çeşitli işlem maliyetleri ile karşı karşıya kalırlar. Düşük gelirli haneler bu maliyetleri engelleyici bulabilir ve sonuç olarak borsaya hiç giremeyebilirler (Komijani ve Mohammadzadeh, 2014).

1.5.2. Üretim Üzerindeki Etkisi

Serbest ekonomilerde, enflasyon değişkenliği, üretimi, reel döviz kuru kanalı üzerinden etkileyebilmektedir (Hasanov, 2008). Beklenmedik parasal şoklar, nominal tasarruf önlemleri durumunda reel döviz kurunu değiştirir. Ancak hükümetler nominal bir döviz kuru belirlemeye çalışırsa, bu, reel döviz kurundan uzun vadeli bir sapmaya yol açabilmektedir.

Enflasyonun üretim üzerindeki etkisi, üretimin ekonomik kalkınmadaki önemli rolü nedeniyle literatürde sıkça ele alınan bir konu haline gelmiştir. Üretimdeki artışlar, gelirin artışı ve yoksulluğun azalması anlamına gelmektedir (Asuamah vd., 2016). Ancak, net enflasyonun sıfır olmadığı durumlarda, enflasyondaki bir artış, işlem maliyetlerindeki artış nedeniyle, üretim seviyesini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Nakit olarak tutulan paranın faiz getirisi olmadığı göz önüne alınırsa, yükselen enflasyonla birlikte elde tutulan nakit paranın alım gücünün azalması kaçınılmazdır. Bu nedenle ekonomik birimler elde nakit tutmak yerine bir an önce mal ve hizmet alımı yapmak veya faiz getirisi sağlayan bir yatırım aracına yönlendirmek isterler. Diğer bir deyişle, ekonomik birimler, değeri enflasyonla artan malları satın almak veya faizin getirisi sayesinde fiyat artışlarını telafi etmek için işlem yaparlar. Bu nedenle, insanların mal ve hizmet fiyatları artmadan mağazalara gitme ve onları satın alma olasılığı daha yüksektir. Ekonomik birimlerin nakit talebindeki bu azalma üretim seviyesini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Elde nakit tutmak yerine; arsa, mücevher, sanat eseri, halı vb. menkul ve gayrimenkullerin alımı, mal ve hizmet üretiminde kullanılabilecek nakitin piyasadan çekilmesine ve dolayısıyla da üretim üzerinde olumsuz bir etkiye yol açacaktır.

Dağıtım etkilerinde, enflasyonun toplumda gelir ve refahın yeniden dağılımına yol açtığı belirtilmişti. Böylelikle toprak, altın vb. gibi gerçek servete sahip olan insanlar daha zengin hale gelirler. Zenginliklerini korumak için toplumun üretken kesimlerinde faaliyet göstermek yerine, artan enflasyonla fiyatları artan malları almayı tercih ederler (Tippetts, 1943).

1.5.3. İstihdam Üzerindeki Etkisi

Enflasyon şiddetli ve kalıcı hale geldiğinde, istihdam üzerindeki olumsuz etkileri çıktı üzerindeki etkisine benzer. İstihdam seviyesi tam istihdama yakınsa, para miktarındaki her artış, ilave işçinin maliyetini daha da artıracaktır. İşçilik maliyetlerindeki artış da emek talebini olumsuz yönde etkileyecektir (Berument, 1999).

1.5.4. Enflasyonun Borç Ve Finansal İlişkiler Üzerindeki Etkisi

Enflasyon parasal bir fenomen olarak kabul edilir, yani kontrolü para politikasına bağlıdır. Paranın miktar teorisi, enflasyonun yalnızca göreceli para ve mal arzındaki değişikliklerle belirlendiğini savunmaktadır (Bleaney, 1996).

İktisatta paranın değerindeki değişim miktarı farklı şekillerde ölçüldükten sonra, ekonominin farklı sektörlerinde paranın değerindeki değişim miktarının etkileri ve insanların finansal ilişkileri değerlendirilir. Enflasyon ve para birimi devalüasyonu şiddetli olduğunda gelir dağılımı, üretim, tüketim, tasarruf, yatırım, dış ticaret vb. alanlarda kişilerin borçları ve mali ilişkileri ve sözleşmeler üzerindeki etkileri tam olarak ortaya çıkar (Parsa, 2012). Yüksek enflasyon ve beraberinde seyreden

devalüasyon olgusunun sosyal, kültürel ve politik sektörler üzerinde olumsuz etkileri olduğu kadar, toplumun ahlaki değerlerini de ciddi şekilde yıpratır. Ancak burada sadece devalüasyonunun ekonomik sonuçları dikkate alınmaktadır.

Devalüasyonunun ekonomik etkileri incelenirken, devalüasyonun alım gücünü nasıl etkilediğini belirlemek önemlidir. Bir malın pahalı ya da daha ucuz olması, o malın diğer mallara karşı değişim değerinin düşük ya da yüksek olması anlamına gelir. Bir malın değişim değeri diğer mallara karşı artarsa, o mal daha pahalı hale gelir, azalırsa daha ucuz hale gelir. Para da aynı kurallara tabidir. Kâğıt paranın yalnızca değişim değeri vardır. Bu değişim değeri, diğer mal ve hizmetlerin değişim değerine karşı düşerse, paranın değeri düşer, yani alım gücünü kaybeder. Ama paranın değişim değeri, diğer mal ve hizmetlerin değişim değerine karşı artarsa paranın değeri yükselir.

Yukarıdaki açıklamalar göz önünde bulundurularak enflasyonun bazı ekonomik sonuçlarına şu şekilde sıralanabilir (Yusufi, 2002):

1- Nominal değere göre sabitlenen varlıkların gerçek değeri azalır. Paranın değeri azaldıkça; para, tasarruf hesabı, sigorta sözleşmesi vb. el değiştirir, yani bir bakıma servet aktarım mekanizmasına yol açar.

2- Konut, fabrika, araba, dayanıklı tüketim malları ve benzeri gibi sabit varlıklara sahip kişilerin varlık değerleri yükselen enflasyon karşısında güvence altındadır. Bu varlıklar değerini kaybetmez. En azından varlıklarının nominal değeri enflasyon oranıyla eşit şekilde artar.

3- Kamu çalışanları ve sabit gelirli işçiler gibi bireyler satın alma güçlerini ve reel gelirlerini kaybederken, kâr alan taraflar, yani ekonomik yatırımcıların, özel mülk sahiplerinin kârları ve yatırım imkanları artmaktadır.

4- Enflasyonist bir ortamda, şirketlerin ve iktisadi işletmelerin gerçek borçları azalır. Sonuç olarak, borçlarını ve faizlerini geri ödemek daha kolay hale gelir. Öte yandan, ürünlerinin fiyatı yükselmektedir.

5- İşçilerin daha yüksek ücret talep etmelerinin bir sonucu olarak artan enflasyon nedeniyle yaşam maliyeti, bu da üretim maliyetlerini artıracak ve üretimi azaltacaktır. Ayrıca hammadde fiyatları da artmış, bu da üretim maliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla üretimin azalmasına neden olmuştur.

6- Yatırımcı, gelecekte fiyatların artacağını ve para gibi sabit nominal değere sahip varlıkların gerçek değerinin düşeceğini tahmin ederse, yatırımını uzun vadeli kredilerle güvence altına almayı tercih eder. Böyle bir durumda, para sahibi, varlıklarını yatırım sektörüne ödünç vermiş ve hatta müşterek sözleşmelere katılmış olsa bile, sonunda hem kredide kesinlikle hem de ortaklık sözleşmelerine katılırsa kaybedebilir. Veya gerçek yatırım getirisine kıyasla büyük miktarda para karşılığında küçük bir miktar paraya razı olmak zorunda kalabilir.

7- Para sahipleri, paralarının alım gücü kaybını önlemek için faiz getirisi sağlayan finansal yatırımlara yönlenebilirler. Para tacirleri ve tüccarlar da sahiplerinden tefecilik ve tefecilik dışı krediler yoluyla para toplar ve bunu arazi, konut ve benzeri şeyler satın almak için kullanırlar ve kendilerini başkalarına borçlu olarak çok zenginlik kazanırlar. Borçları enflasyon karşısında azalırken, borç para ile alınmış olan reel değerler sürekli kazanmaktadır.

8- Gelir ve varlıklar üzerindeki vergiler, vb. genellikle nominal değerlerine göre hesaplanır. Enflasyon oranı ne kadar yüksekse, insanların gelirinin ve parasal olmayan varlıklarının nominal değeri o kadar yüksek olur. Sonuç olarak, devlete borç olarak ödenen vergi miktarı artarken, halkın gerçek geliri hiç artmayabilir.

Ulusal paranın yükselen enflasyon nedeniyle alım gücünü yitirmesinin bir sonucu olarak, nakit sermayesini tasarrufta tutan tüm insanlar zarar görür, bu da insanların tasarruf etme istekliliğini olumsuz yönde etkilerken, mallara olan arzusunu olumlu yönde etkileyecektir (Parsa, 2012).

1.5.5. Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Olumsuz Etkisi

Enflasyonun bir diğer etkisi de dış ticaret üzerindeki etkisidir. Enflasyon genellikle ödemeler dengesini bozar, çünkü bir yandan artan yurt içi fiyatlar nedeniyle ihracat miktarı azalırken, diğer yandan ithalat miktarı artar. Bu bağlamda, Afganistan'daki enflasyon, ülkemizle yoğun ticareti olan ülkelerin enflasyonundan daha yüksek olursa, Afganistan'da yapılan malların bu ülkeler için daha pahalı olacağı, dolayısıyla ülkemizin ihracatının azalacağı ve diğer yandan bu koşullarda yabancı ülkelerde yapılan Afgan tüketiciler için daha ucuz olacağı öngörülebilir. Artan ithalat ve azalan ihracat ise ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkileyecektir.

Ödemeler dengesi krizleri sadece enflasyona değil aynı zamanda mali krizlerin de zeminini hazırlamaktadır (Vernengo, 2003). Mali açıkların ve diğer tüm aşırı talep baskılarının bulunmadığına dikkat etmek önemlidir. Bu nedenle yüksek enflasyon seviyeleri, tam istihdamın altındaki bir ekonomiyle uyumludur ve istikrar mali ayarlamalardan bağımsızdır. Ancak bu, modelin mali sonuçlarının olmadığı anlamına gelmez. Hedef reel döviz kuru, faiz oranı aracılığıyla manipüle edilebilir. Değerli bir döviz kurunu korumak için gereken daha yüksek faiz oranları, daha yüksek borç ödeme maliyetleri getirir. Bu nedenle, bu yaklaşım merkez bankacılarına uygulanan sert ödünleşmeleri vurgulamaktadır.

Dinamik sistem analizine dayalı olarak, bütçe açığı, para arzı ve fiyat seviyesi (enflasyon) arasındaki ilişkiler, artan kamu açıklarının kamu kesimi borcunu artırması dikkate alınarak analiz edilebilir. Genel fiyat seviyesi ile likidite arasındaki pozitif ilişki göz önüne alındığında, para arzının arttırılması, genel fiyat seviyesinin yükselmesine yol açacaktır. Öte yandan yükselen fiyatlar, bir sonraki dönemde kamu harcamalarının reel değerini düşürecek ve hükümeti, harcamalarındaki reel azalmayı telafi etmek için nominal harcamalarını arttırmaya zorlayacaktır. Ancak bir sonraki dönemde artan harcamalar bütçe açığını yeniden arttıracak ve yukarıdaki süreci tekrarlayacaktır.

Dolayısıyla, hükümet harcamalarındaki artış (bütçe açığı) ile genel fiyat düzeyi arasında bir sebep ve sonuç ilişkisinden bahsedilebilir (Hosseini Nasab ve Rezaghilizadeh, 2010).

1.5.6. Enflasyonun Tüm Ülke Sistemi Üzerindeki Etkileri

Enflasyon elbette bir toplumdaki bütün sorunların tek sebebi olarak gösterilemez. Ancak ekonomi ve sosyoloji uzmanları, enflasyonu genellikle sosyal çatışmaların ve rahatsızlıkların bir göstergesi ve bir tehlike vb. gibi görüp şu çıkarımları yaparlar (Hosseini Nasab ve Rezaghilizadeh, 2010):

1. Fiyat istikrarının olduğu (enflasyonun olmadığı) ülkelerde siyasi ve sosyal istikrara bulunur. Tersine, siyasi ve sosyal krizlerin ortaya çıktığı ülkelerde enflasyon kademeli olarak yükselmiştir.
2. Yüksek enflasyonda, gelir adil olmayan bir şekilde dağıtılır çünkü başlangıçta çok fazla gayri nakdi sermayesi olan insanlar, bu sermayenin değerini enflasyonla artırarak zamanla muazzam bir servet kazanır ve bunun yerine başlangıçta çok az veya hiç sermayesi olmayan kişiler zamanla enflasyon arttıkça varlıklarının bir kısmını kaybederler.
3. Enflasyon tasarrufları azaltır çünkü paranın değeri değişkendir ve bu nedenle tasarruflar güvensizdir. Elbette bu sorunun bir çözümü var, enflasyonla artmaya değer bir şeye yatırım yapmaktır.
4. Enflasyon, uluslararası ticarete malların fiyatını yükseltir, bu da ihracatta düşüşe ve ithalatta artışa neden olur.
5. Yükselen enflasyon paranın değerini düşürür (4. duruma göre).
6. Enflasyon, kaynakların optimal kullanımdan uzaklaşmasına yol açar ve bu nedenle, bu mallar mutlaka en yararlı mallar değilse, daha pahalı mal ve hizmetlere yönelik eğilimi artırır.
7. Enflasyon zamanlarında, çok sayıda insanın zamanı, enerjisi ve mali kaynağı verimli ve ödüllendirici bir şekilde kullanılmaktan ziyade spekülasyon işlemleriyle varlıklarını değer kaybetmelerini ve olağanüstü kârlar elde etmelerini engelleyen faaliyetlere harcanmaktadır.
8. Hammadde satın alan üreticiler yatırım yapmazlar, bu nedenle komisyonculuk daha yaygın hale gelmektedir.

1.5.7. Enflasyonun Olumlu Etkileri

Anti-enflasyonist politikalarının uygulanması önündeki engellerden biri de enflasyonun olumlu etkileridir. Parasal tabanı genişleterek likidite miktarı ve enflasyon artırıldığında bütçe açıkları ortaya çıkacaktır. Enflasyonun bütçe açıklarına iki şekilde katkısı bulunmaktadır. Birincisi, öngörülemeyen enflasyon, devlet borç rezervlerinin gerçek değerini düşürmektedir. İkincisi ise,

enflasyonist bir ortamda, insanların servetin gerçek değerinin düşmesini önlemek için gelirlerine daha az harcama yapmaları ve yaşam standardını sürdürmek ve gelecekteki tüketimi en azından şu anda istikrara kavuşturmak için farkı daha az harcayacak şekilde bir enflasyon vergisi oluşturur. Bu sürece göre devlet daha geniş harcama imkanlarına kavuşurken, ekonomik birimler tüketimlerini kıstak zorunda kalmaktadır. Yani bir bakıma devlet, ek maliyetleri karşılamak için vergileri artırmış gibi bir durum ortaya çıkar. Enflasyon vergisi, sosyal ve ekonomik refah, sağlık vb. gibi kamu hizmetlerini sağlamanın bir aracı olarak kabul edilir. Bu tür devlet finansmanında, özel sektör önemli bir likidite eksikliğinden muzdarip değildir. Çünkü enflasyon vergisi kanalından gelen fazladan likidite, önce kamu için sonra da dolaylı olarak özel sektör için özel yatırım kredisine cevap verir niteliktedir. Hatta bu durum bir ölçüde, yatırımların ve dolayısıyla GSYİH'nın da artmasına katkı sağlar.

İlımlı enflasyonun bir diğer olumlu etkisi ise yurtiçi üretimi artırmasıdır. Ancak bu üretim artışlarının olabilmesi için ekonomide atıl kapasite bulunmalı ve vasıflı işgücü ve hammadde temini (satın alma veya nakliye açısından) konusunda herhangi bir darboğaz yaşanmamalıdır. Ekonominin arz cephesinde yaşanan bu artışlar, ekonomik istikrarın bulunması ve para talebinde herhangi bir aşırılığın olmaması durumunda ilave bir enflasyon yaratmayacak ve ılımlı enflasyon varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Öte yandan, hükümet harcamaları esas olarak sosyal yatırıma yönelirse, paranın hızı sabitse ve fiyat artışları üretim faktörlerini içermiyorsa, işgücü sahiplerinin parasal yanılğı içerisine düşme olasılıkları da bulunmaktadır. Çalışanların reel ücret seviyesi neredeyse pozitif kalırken, genel fiyat seviyesi arttıkça, satış fiyatı ile üretim maliyeti arasındaki mesafe artmakta, bu da yatırımların getirisini yükseltmektedir. Ancak nihai amaç olan üretim artışı ve ekonomik büyüme sağlanmış olduğu için bu durum pek fazla dikkat çekmez (ISNA, 2017).

1.6.Enflasyonun Avantajları

Enflasyonun avantajları kısaca açıklanmaktadır.

1. Deflasyon (fiyatlarda düşüş- negatif enflasyon) çok zararlıdır. Fiyatlar düştüğünde, insanlar gelecekte malların daha ucuz olacağını düşündükleri için para harcamak konusunda isteksizdirler. Bu nedenle alımları ertelemeye devam ederler. Ayrıca deflasyon, borcun gerçek değerini artırır ve borcunu ödemek için mücadele eden bireylerin harcanabilir gelirini azaltır. İnsanlar ipotekli bir borç aldığında, genellikle borcun değerinin zaman içinde aşınmasına yardımcı olmak için %2'lik bir enflasyon oranı beklerler. Bu %2'lik enflasyon oranının gerçekleşmemesi durumunda borç yükü beklenenden fazla olacaktır. Deflasyon dönemleri İngiltere için 1920'lerde, Japonya'da 1990'larda ve 2000'lerde ve 2010'larda Euro Bölgesi için ciddi sorunlara neden olmuştur.

2. Orta derecede enflasyon, ücretlerin ayarlanmasını sağlar. Makul bir enflasyon oranının göreceli ücretlerin ayarlanmasını kolaylaştırdığı iddia edilmektedir. Örneğin, nominal ücretleri

düşürmek zor olabilir (işçi sendikaları nominal bir ücret kesintisine direnir). Ancak, ortalama ücretler ılımlı enflasyon nedeniyle yükseliyorsa, üretken işçilerin ücretlerini artırmak daha kolaydır; verimsiz işçiler ücretlerini dondurabilir- bu da fiilen gerçek bir ücret kesintisidir. Sıfır enflasyon olsaydı, daha fazla reel ücret işsizliği ile karşılaşılabilir ve firmalar işçileri çekmek için maaşlarını kesemezlerdi.

3. Enflasyon, göreceli fiyatların ayarlanmasını sağlar. Son noktaya benzer şekilde, ılımlı enflasyon, göreceli fiyatları ayarlamayı kolaylaştırır. Bu, Euro Bölgesi gibi tek bir para birimi için özellikle önemlidir. Yakın tarihte yaşanan süreçte; İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkeleri rekabet edemez hale geldiler ve büyük bir cari açık problemi yaşadılar. İspanya ve Yunanistan Tek Para Birimi'nin değerini düşüremedikleri için, rekabet gücünü yeniden kazanmak amacıyla göreceli fiyatları düşürmek zorunda kaldılar. Avrupa'da çok düşük enflasyon olduğu için, bu ülkelerin fiyatlarını ve ücretleri düşürmeleri anlamına gelmektedir. Bu da, deflasyonun etkilerinden dolayı, daha düşük büyümeye neden olur. Euro Bölgesi ılımlı bir enflasyona sahip olsaydı, güney Avrupa'nın deflasyona başvurmadan uyum sağlaması ve rekabeti yeniden kazanması daha kolay olabilirdi.

4. Enflasyon büyümeyi hızlandırabilir. Enflasyonun çok düşük olduğu zamanlarda, ekonomi bir durgunluk içinde sıkışıp kalabilir. Muhtemelen daha yüksek bir enflasyon oranını hedeflemek, ekonomik büyümede bir artış sağlayabilir. Bu görüş tartışmalıdır. Tüm ekonomistler daha yüksek bir enflasyon oranını hedeflemeyi desteklemez. Bununla birlikte, ekonomi uzun süreli bir durgunluk içinde sıkışıp kaldıysa, daha yüksek enflasyonu hedeflenebilir (Bkz: Optimal enflasyon oranı).

Örneğin, Euro Bölgesi 2013-14'te çok düşük bir enflasyon oranına sahipti ve bu, çok zayıf ekonomik büyümeye ve çok yüksek işsizliğe karşılık gelmişti. ECB daha yüksek enflasyonu hedeflemeye istekli olsaydı, Euro Bölgesi GSYİH'sında bir artış görülebilirdi (Pettinger, 2019).

1.7. Enflasyonla Mücadele Politikaları

1.7.1. Para Politikası Araçlarıyla Enflasyonla Mücadele

1.7.1.1. Reeskont Politikası

Reeskont politikası, para politikası ve devlet kredisinin bir aracı olarak, merkezi iskonto oranını düşürmek veya yükseltmektir. Merkez bankası, reeskont politikası ile ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir ve enflasyon gibi aksaklıklara karşı ekonomik dengeyi sağlamak için etkili olabilir (Bean, 2003).

Enflasyonist bir ortamda, merkez bankası reeskont oranını belirleyerek piyasadaki nakit para miktarını artırıp azaltma şansına sahiptir. Merkez bankasının uyguladığı reeskont oranının yükseltilmesi, ticari bankaların iskonto oranını yükseltmesine yol açar. Bankaların uyguladığı

iskonto oranlarının yükselmesi ise menkul kıymet sahiplerinin söz konusu menkul kıymeti vadesinden önce nakde çevirmeyi kârlı olmaktan çıkararak menkul kıymette kalmalarına yol açar.

Reeskont oranlarındaki artışa paralel olarak faiz oranları da yükseltirirse piyasadaki nakit miktarı daha da hızlı bir şekilde düşürülebilir. Yükselen faizler tasarruf sahiplerini tasarruflarını finansal kuruluşlara mevduat olarak yatırmaya teşvik ederken, yükselen reeskont oranları, menkul kıymet sahiplerinin nakde dönmesini engelleyerek, nakit daralmasını hızlandırabilir.

Ancak, reeskont politikasının etkinliği biraz da yatırım ortamına ve yatırımların gelecekte sağlayacağı beklenen getirisine de bağlıdır. Eğer menkul kıymet sahipleri, nakde dönmekten dolayı uğradıkları zararı, yapmayı düşündükleri yatırımın gelecek getirileri ile karşılayabiliyorsa, reeskont oranlarındaki artış nakde dönüşü durduramayabilir. Bu nedenle reeskont politikası enflasyonla mücadelede çok da etkin olmayan bir politika olarak bilinir.

1.7.1.2. Kanuni Karşılık Oranları Politikası

Enflasyonla mücadelede kullanılabilecek bir diğer para politikası aracı da karşılık oranları (asgari rezerv) politikasıdır. Merkez bankası, bankacılık sistemindeki asgari rezervi yükselterek, ekonomideki banka kredilerinin gücünü veya miktarını sınırlandırarak talebi düşürmekte ve böylece enflasyonu kontrol altına alabilmektedir (Begloo, 2019). Bankalar nezdinde farklı hesap türlerine sahip kişi ve kurumların paralarının toplamı, bankacılık sisteminin verebileceği maksimum kredi miktarını belirler. Bu toplam büyüklüğün bir kısmı (merkez bankaları tarafından belirlenen kanuni karşılık kadar kısmı) tutulmak kaydıyla, kalan kısım kredi almak isteyen kişi ve kurumlara kredi olarak verilebilir.

Merkez bankaları, bankaların kasalarında tutmak zorunda oldukları asgari rezerv miktarını yani kanuni karşılıkları artırırsa, bankaların kredi olarak verebileceği miktar azalır. Böylece piyasaya daha az nakit çıkmış olur. Bu da enflasyonun kontrolü için gerekli olan daraltıcı politikanın zeminini hazırlar.

1.7.1.3. Açık Piyasa İşlemleri

Enflasyonu kontrol altına almak isteyen merkez bankaları, açık piyasa işlemlerine de müracaat edebilir. Merkez bankası elinde bulunan menkul kıymetleri açık piyasada satarsa, sattığı menkul kıymetlerin nominal değerine eşit miktarda nakit parayı piyasadan çekmiş olur. Bu da enflasyonun düşürülmesi için gerekli olan daraltıcı para politikasının ta kendisidir. Başka bir deyişle Merkez bankaları tarafından uygulanan likidite yönetimi, bankacılık sisteminin ihtiyaç duyduğu likiditenin ve nihai hedef olan fiyat istikrarının sağlanması çerçevesinde doğrudan para arzını etkileyebilecek bir araçtır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2013).

1.7.1.4. Kredi Sınırlandırması (Kısıtlayıcı Kredi Politikası)

Bir ekonomide kredi miktarının sınırlandırılması, bankaların verebileceği krediler için tavan belirlenmesi anlamına gelir. Verilen krediler bu limitin üzerinde olamaz. Program, para miktarının sınırlandırılması gerektiğinde etkinleştirilir. Bu, kredilerin azaltılması veya bloke edilmesi şeklinde de yapılabilir (Birinci, 1989). Sınırlı kredi politikasının benimsenmesi, yani bankacılık sistemindeki kredilerin büyüklüğünün ve sınırlarının belirlenmesi, ekonomideki nakit akışını sınırlar ve parasal enflasyonla mücadele için kullanılabilir (Legacy, 2020).

1.7.2. Maliye Politikası Araçlarıyla Enflasyonla Mücadele

1.7.2.1. Kamu Harcamalarının Kısılması

Hükümet, enflasyonla mücadele için uygun bir maliye politikası düşünebilir. Yapması gereken ilk şey, harcamalarını azaltmaktır. Hükümet harcamalarının bir boyutu olan cari harcamalar, ekonomik faaliyetle ilgili olduğu için kolaylıkla kısılabılır (Kōsai ve Steinmann, 2014). Ancak kısılması imkânsız veya çok zor olan bazı kamu harcamaları türleri de bulunmaktadır. Savunma, dışişleri, içişleri vb. masrafların aşağıya indirilemeyecek bir sınırı vardır. Özellikle de uluslararası bir ihtilafın yaşandığı ortamda, örneğin savunma harcamalarını kısmak, pek de makul bir uygulama olmayacaktır. Dolayısıyla, enflasyonla mücadele edilebilecek ilk maliye politikası olan harcama kısıma politikası, sınırları olan ve uygulanması zor bir politikadır.

1.7.2.2. Vergilerin Artırılması

Enflasyonu kontrol etmeye yardımcı olabilecek ikinci mali önlem, yüksek gelirli olanların gelirini azaltan bir verginin kabul edilmesidir. Ancak tüm vergilerde genel bir artış tavsiye edilmeyebilir. Örneğin, gümrük vergileri diğer vergilerle birlikte artarsa, kullanılan ithal girdilerin maliyetinde artış yaşanabilir. Bu da düşürülmeye çalışılan enflasyon üzerinde tam ters bir etki yaratabilir. Diğer taraftan enflasyonun önemli sebeplerinden biri olan arz yetersizliği kimi durumlarda ithalat yoluyla giderildiği için gümrük vergilerindeki bir artışın anti-enflasyonist bir politika olduğunu söylemek zorlaşır.

Vergi artışı politikasının en doğru uygulanma şekli, gelir vergisi üzerinden olacaktır. Gelir vergilerinde artan oranlı bir tarife uygulanması durumunda, hem yüksek gelirli ekonomik birimlerin talep düzeyleri kontrol altına alınmış olur hem de kamu gelirlerinde bir artış sağlayarak bütçe açıklarının kapatılmasına katkı sağlayabilir.

1.7.2.3. Kamu Borçlanması

Verginin artışının tersine kamu borçlanması, ekonomik birimlere gelir sağlayan bir politikadır. Ancak burada dönemsel bir ayırım olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar kamu borcunun itfa dönemi geldiğinde özel ekonomik birimlere faiz kazancı aktarılmış olsa da kamu borcunun ilk alındığı dönemde piyasalarda nakit daralması yaşandığı da bir gerçektir. Yani bu politika aslında, enflasyonu kısa vadede düşürmek için kullanılabilir. Uzun dönemde daralan ekonomiyi yeniden canlandırmak için de alınmış kamu borçlarının itfası politikasına geçiş yapılabilir. Eğer alınan kamu borçları üretken alanlara yönlendirilirse, toplam arzın artmasına katkı sağlayarak, enflasyon daha da keskin bir şekilde düşürülebilir.

1.7.2.4. Tasarruf

Tasarrufların artması enflasyonu etkisiz hale getirebilir çünkü tasarruflardaki bir artış tüketimde bir azalış anlamına gelir (Kōsai ve Steinmann, 2014). Tasarruflardaki artış ($I=S$ gereğince) yatırımlarda da bir artış anlamına geleceği için, ekonominin üretim kapasitesinde de bir artış yola açarak, mal ve hizmet piyasalarındaki arz yetersizliğini gidermeye yardımcı olabilir. Bu nedenle, yüksek enflasyon problemi yaşayan ekonomilerin tasarrufları artırıcı önlemler yürürlüğe koyması oldukça önemlidir. Tasarrufları artırmanın iki yolu vardır: Birincisi, gönüllü tasarrufları çekebilecek koşulları yaratmaktır.

Bu, tasarruf lehine güçlü bir reklam olduğunda ve size tasarruf için kolaylıklar sağlayan çeşitli kurumlar oluşturulduğunda elde edilebilir. Hükümet ayrıca büyük ölçüde kamu borçlanmasına da başvurabilir (Kōsai ve Steinmann, 2014). Tasarrufları artırmak için faiz oranlarını yükseltmek çok da etkin bir yöntem olmayabilir. Çünkü, hem faiz ile enflasyon arasında olduğu varsayılan karşılıklı nedensellik ilişkisi gereğince hem de yüksek faizlerin yatırımları azaltacağı düşünüldüğünde, yükselen faizlerin enflasyonu düşürme konusunda çok da etkin bir araç olmayacağı söylenebilir.

İkinci yöntem, zorunlu tasarruflara başvurmaktır. Bu yöntemde ekonomik birimler tasarruf bonoları almaya zorlanarak makro tasarrufların artması sağlanabilir. Zorunlu tasarruf biçimi, Belçika, Hollanda, Çekoslovakya ve Norveç tarafından uygulamaya konulmuş bir yöntemdir. Temel amaç, tüketime veya yatırıma gidecek olan parayı tasarruf olarak piyasadan çekmektir. Sıradan dönemlerde (olağanüstü bir durum söz konusu olmadıkça) ekonomik birimlerin bu duruma sempati ile yaklaşması biraz zor olacaktır. Ancak bu durum, söz konusu politikanın uygulanmasını etkilemez. Politikanın uygulanması zorunlu görülüyorsa, enflasyonun seviyesi ve bu politikanın uygulanması ile elde edilebilecek kazanımlar düşünülerek, hükümetin bu konuda ısrarcı ve kararlı bir görüntü çizmesi önemlidir (Kōsai ve Steinmann, 2014).

1.7.2.5. Üretimin Artırılması

Enflasyonu kontrol etmek için en etkili önlemlerden biri, para arzındaki artışa göre üretimi artırmaktır. Bu gelişme, fiyatların ve enflasyonun düşürülmesine yardımcı olacaktır. Kaynakların tam istihdamı için, fiyatlarda kademeli bir artış, toplumu yatırım hacmini artırmaya teşvik eder. Kaynaklar âtil kaldığı ve istihdam fırsatı beklediği sürece, fiyatlarda keskin bir artış olmayacaktır. Tam istihdama ulaşıldığında ise fiyatları istikrara kavuşturmak mümkünse, kontrollü (ılımlı da denilebilir) bir enflasyon yaşamak olasıdır. Ancak fiyatlar bu aşamada kontrolsüz bir artış eğilimine girerse, ekonomi hiperenflasyona sürecine girebilir. Üretimin artırılmasına yönelik bir program, enflasyona duyarlı malların üretimine özel bir önem vermelidir. Bunlar iç pazarda kolayca üretilemezse, diğer ülkelerden büyük ölçekte ithal edilebilirler. Tüketim mallarının üretimini artırmak için tüm tedbirler denenmelidir.

Tekellerin varlığı, genel bir enflasyon karşıtı politikanın başarı şansını düşürür. Çıktı ayarlaması planının başarılı olması için tekellere uygun şekilde düzenleme yapılmalıdır. Enflasyon sırasında sayıları minimumda tutulması gereken endüstriyel grevler de bir diğer zorluktur. Grevler önlenmezse, üretimi artırma şansı azalır. Hükümet, işçilerin çıkarlarını işverenlerin çıkarlarıyla uzlaştırmak için her türlü çabayı göstermeli ve görselleştirdiği planı uygulamak için düzenlemeyi uygulamaktan çekinmemelidir. Kapsamlı bir artırılmış üretim planı, fiyatlar üzerinde oldukça ılımlı bir etkiye sahip olacaktır.

1.7.2.6. Ücret Politikası

Özellikle bir ülkedeki sendikaların güçlü bir yapıya sahip olduğu ve işverenleri taleplerini kabul etmeye zorlayabildiği durumlarda, ücret ayarlamasına gitmenin enflasyonu kontrol altına alma konusunda faydaları olabilir. İşçilerin talep ettiği daha yüksek ücretler, ancak yaşam maliyeti yükseldiğinde haklı konuma gelebilirler. Ücretlerdeki değişiklikler, yaşam maliyetindeki değişikliklerle orantılı olmalıdır. Uygun bir ücret politikası ile bağlantılı olarak en çok vurgulanması gereken şey, enflasyondan önce ücretlerin tam da enflasyon sırasında dikkate alınması durumunda, ücretlerin yalnızca fiyatların yükseldiği ölçüde artması gerektiğidir. Çünkü eğer birincisi ikincisinden daha fazla yükselirse, o zaman maliyetin artışları kaçınılmaz olur (Isazadeh ve Elmian, 2015).

1.7.2.7. Fiyat Kontrolü ve Tayinlama

Bu iki önlem geçmişte pek çok ülke tarafından sıklıkla uygulanmış ancak ikinci dünya savaşında öne çıkmıştır. Fiyat kontrolünün amacı, fiyatların bir seviyenin üzerine çıkmasını önlemek amacıyla, mal ve hizmetlere maksimum bir fiyat belirlemektir (Kōsai ve Steinmann, 2014). Fiyat kontrolü, vurgunculuk ve kara borsa yaygınlaştığında memnuniyetle karşılanan bir önlemdir. Fiyat

kontrolünü başarıyla yürütmek için birçok ülke, fiyat kontrol düzenlemelerini ihlal edenlere ağır cezalar vermiştir.

Keynes'e göre fiyat kontrolü zayıf bir anti-enflasyon aracıdır. Çünkü dengeyi, yani satın alma gücü ile mevcut çıktı arasında gerekli dengeyi sağlayamaz (Kōsai ve Steinmann, 2014). Keynes, fiyat kontrolünün tüketim baskısını artırdığını ve sadece mağaza kıtlığına yol açtığını düşünmektedir. Vergiler ve zorunlu tasarruflar yoluyla satın alma gücünün düşürülmesini savunmakta ve tüketicinin emrindeki azaltılmış satın alma gücüyle beğendiğini satın almasına olanak tanımak istemektedir. Tayınlamanın ana amacı, tüketimi, tedarikleri toplumun ihtiyaçları için yetersiz olan mallardan başka yöne çevirmektir. Eksik olan eşyalar ihtiyaç haline gelirse, bu sistem tüm üyelere adil tedarik sağlamak için bir temel sağlar. Tayınlama yapılmadığı takdirde, bu malların fiyatları çok yükselecek ve bunları tüketmek fakirlerin imkânlarının ötesinde olacaktır. Bu nedenle tayınlama, enflasyon koşulları altında kendisine etik bir gerekçe bulur. Devlet yolsuzluğun ve verimsizliğin tehlikelerine karşı koruma sağlayabilirse, enflasyonla mücadele programında kendi rolünü oynaması için fiyat kontrolü ve karneye güvenilebilir (Kōsai ve Steinmann, 2014).

Yukarıda tartışılan parasal olmayan önlemler, politikanın yalnızca parasal önlemlerle sınırlı olması durumunda enflasyonun kontrol edilemeyebileceğini göstermektedir. Enflasyonla mücadele planını gerçek bir başarıya dönüştürmek için, bir ülkenin merkez bankası tarafından formüle edilen politikanın mali ve parasal olmayan önlemlerle çok güçlü bir şekilde desteklenmesi hayati önem taşımaktadır.

1.7.2.8. Para Birimi Aracılığıyla Enflasyonla Mücadele Politikası

Enflasyon, fiyatların kontrolsüz bir şekilde artış göstermesidir. Enflasyon, birim başına satın alma gücüne yansımaktadır. Yani belli bir parayla daha az mal ve hizmet satın alınabilmektedir (Cord, 2017).

Enflasyon ölçüsü manşet enflasyon oranı ise, bu oranı hesaplamak için toptan mal ve hizmetlerin fiyat endeksi kullanılabilir. Enflasyonla mücadele edebilmek için, enflasyonun nedeninin veya nedenlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerektiği açıktır. Enflasyonun nedenleri, talebe bağlı veya tüketim baskısı nedeniyle enflasyon olarak sınıflandırılabilir. Toplam talebin toplam arzdan büyük olması ve fiyat seviyesinin dizginlenmeden yükselmesi durumunda enflasyon talebe bağlıdır ve aslında toplam talebi karşılamak için daha fazla üretme kapasitesine sahip olmayan bir ekonominin varlığına işaret etmektedir.

Tüketim enflasyonu, piyasadaki arz miktarından kaynaklanmaktadır (Cord, 2017). Bu tür bir enflasyon, bir veya daha fazla emtia kaynağı sahibi grubu daha fazla pay almak için pazar güçlerini kullandığında ortaya çıkar. Monetaristlere göre enflasyon, para otoritelerinin şimdi veya geçmişte bu para politikasına yön vermedeki ihmalinin bir sonucudur.

Bu iktisatçılara göre, enflasyonla mücadele etmek ve enflasyon beklentilerini ortadan kaldırmak için parasal genişlemedeki artış oranını düşürmek için kademeli ama kararlı bir politika kullanılması gerekmektedir. Ancak enflasyon ortadan kalktığında veya en azından kabul edilebilir boyutlara düştüğünde, para otoritelerinin rolü, parasal envanterin büyümesini sürekli olarak kontrol etmek ve parasal envanterin ürün büyüme oranından daha fazla artmasına izin vermemek olacaktır.

Monetaristlerin takipçileri, enflasyonu kontrol etmek ve düzenlemek için fiyat ve gelir politikasının kullanılmasının etkisiz olduğunu düşünmüyor ve reddediyorlar. Çünkü bu tür politikalar piyasa mekanizmasına müdahale olarak kabul edilir ve temelde monetarizmin felsefesine aykırıdır. Aslında, monetarizme göre, enflasyonu kontrol etmek için fiyat ve gelir politikası, üretken kaynakların tahsisinde bir sapmaya yol açmaktadır.

Monetaristlerin aksine, tüketim baskısı ekolünün savunucularına göre, toplumdaki enflasyonla mücadele etmek ve onu iyileştirmek için fiyat ve gelir politikalarının benimsenmesi ve uygulanması gerektiğine inanmaktadırlar.

Okulun teorisyenlerine göre, para arzındaki harcama artışlarının baskısı enflasyona neden olmaz, ancak onlara göre para arzı, fiyat seviyelerindeki önceki değişikliklere ve sırasıyla sosyal, politik ve aşkın faktörlerle fiyat değişikliklerine ayrıntılı olarak tepki verir. Bu nedenle, bu okula göre monetaristlerin aksine, enflasyonu iyileştirmek için gelir politikası kullanılmalıdır.

1.8.Enflasyonun Ölçülmesi

Genel olarak düşünüldüğünde, enflasyonu ölçmenin iki ana mantığı vardır. Birincisi, enflasyon refahı düşürür. İkincisi, enflasyon ekonomideki durgunluk veya kısa vadeli gelişmelerin derecesini gösterir (Pike, 2008). Bu ilgili unsurlara verilen ağırlık, kullanılan enflasyon tanımını belirleyecektir.

Enflasyon para üzerinde bir vergi görevi görür: Yüksek ve değişken enflasyon oranları para talebini olumsuz etkiler. Paranın tüketiciler ve üreticiler tarafından değer verilen hizmetler sağladığı ölçüde, enflasyon bir refah maliyeti getirir. Ayrıca, nominal fiyat ve ücret katılıklarının varlığında, enflasyon göreceli fiyat değişikliklerine neden olabilir ve bu da önemli refah maliyetleri yaratabilir. Bu refah maliyetlerinin ne kadar büyük olduğu, diğer şeylerin yanı sıra, ekonominin rekabetçi yapısına, hükümet müdahalesine, piyasa kusurlarına ve mali faktörlere bağlıdır (Pike, 2008). Sonuç olarak, merkez bankaları enflasyonun seviyesi ve değişkenliği ile ilgilenmelidirler.

Enflasyon ölçümünün teorik temeli, fiyatı bir mal-maliyeti endeksi ile ölçülen bir “kompozit mal” kavramıdır. Mal maliyeti endeksinin özel bir durumu, endekse dahil edilecek malların seçimini ve ağırlıklarını tüketici davranışı teorisinden türeten yaşam maliyeti endeksidir. Farklı mal ve hizmetlerin nispi önemi, fiyatlar ve tercihlerdeki değişikliklere göre değişir. Bu nedenle, sabit bir mal demeti, zaman geçtikçe daha az temsil edici hale gelecektir. Popüler yaşam maliyeti endeksleri,

her ikisi de hane halkı tarafından tüketilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişim oranını ölçen CPI ve perakende fiyat endeksidir (RPI).

Enflasyonun anlamı herkes için açık olsa da ölçülmesi kolay değildir. Enflasyonu ölçmek için birçok kriter vardır. Bunlardan üçü aşağıda sıralanmıştır.

1. GSYİH - Tüketici Fiyat Endeksi
2. TÜFE - ÜFE Üretici Fiyat Endeksi
3. GSMH Ayarlama Endeksi

1.8.1. Tüketici Fiyat Endeksi

Tüketici Fiyat Endeksi (CPI), ulaşım, gıda ve tıbbi bakım gibi tüketim malları ve hizmetlerinden oluşan bir sepetin fiyatlarının ağırlıklı ortalamasını inceleyen bir ölçüdür (Fernando, 2020). Ayrıca TÜFE'ler, birçok düzenlenmiş sektöre uygulanan sözde fiyat tavanının bir bileşeni olarak düzenleme amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Brennan (1989) tarafından popüler hale getirilen fiyat tavanı kuralı, düzenlenmiş firmanın, fiyatlarının genel enflasyon oranı eksi sabit bir yüzdeden daha az artmasını gerektirir. Örneğin X. Genel bir kural olarak, X hesaba katılarak belirlenir. İlgili endüstrideki verimlilik artışı (ideal olarak, dengede, X, yıllık verimlilik artış oranına tam olarak uymalıdır). Bu çerçevede, hane halkları bazı düzenlemelere tabi işletmelerden büyük miktarda mal ve hizmet satın alsa bile, uygun TÜFE, düzenlenmemiş fiyatların dinamiklerini hesaba katmalıdır.

TÜFE (diğer fiyat endeksleri gibi) belirli bir fiyat "baz yılı" cinsinden belirtilmelidir. Tipik olarak, endeks bu ilk temel yıl içinde 100'lük rastgele bir değere ayarlanır. Temel yıl ve temsili ürün sepetinin bileşimi birkaç yılda bir güncellenmektedir (Stanford, 2008).

Bu endeks, kentsel alanlarda hane halkı tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyat endeksidir (Faramarzi, 2012). TÜFE, ekonomideki enflasyon ve fiyat seviyelerinin en yaygın ölçüsüdür. Bu endeks, gerçekte, belirli bir yıl içinde satın alınan bir mal ve hizmet paketi satın alma tüketiminin, baz yılda aynı mal ve hizmet paketini satın alma tüketimi ile karşılaştırılmasıyla elde edilmektedir. Örneğin, belirli bir yıl için TÜFE 200 ise, bu, kentsel hane halkları tarafından satın alınan malların fiyatının baz yıla göre ortalama olarak iki katına çıktığı anlamına gelmektedir. TÜFE endeksi ile ilgili olarak iki noktadan söz edilebilmektedir (Faramarzi, 2012).

Birincisi: bu endeksin yalnızca kentsel hane halkları tarafından ödenen fiyatları hesaba katmasıdır. Diğer bir deyişle, söz konusu ülkede hanelerin yaklaşık yüzde 40'ının kırsal alanlarda yaşadığı düşünülürse, TÜFE'nin kırsal hane halkı tarafından satın alınan mal ve hizmetleri temsil oranı oldukça düşük olacaktır.

İkincisi: TÜFE, sabit bir mal ve hizmet kümesidir. Özellikle baz yılda kentsel hane halkları tarafından tüketilen mal ve hizmetlerdir.

Mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarının ve tüketici zevklerinin zaman içinde değişebileceğini ve bugün kentsel hane halkları tarafından tüketilen malların baz yılın içeriğinden farklı olabileceğini unutmamak önemlidir. Örneğin günümüzde renkli televizyonlar, buzdolapları ve hatta bilgisayarlar hane halklarının tüketim malları arasında olabilirken, bu ürünler baz yılın temel tüketim malları arasında yer almayabilir. Ancak bu endeksin zaman içindeki fiyat değişimlerini daha doğru ölçebilmesi için kentsel hanelerin tüketim malları ve hizmetlerinin içeriklerinin birkaç yılda bir gözden geçirilmesi gerekmektedir. TÜFE aşağıdaki gibi hesaplanır (Yalta, 2020):

$$\text{TÜFE} = \frac{\text{Temel Yıldaki Mal sepetinin Cari Dönemdeki Değeri}}{\text{Temel Yıldaki Mal Sepetinin Temel Dönemdeki Değeri}} \times 100$$

1.8.2. Üretici Fiyat Endeksi

Üreticiler tarafından satın alınan seçilmiş hammadde ve ara malı fiyatlarına dayalı bir fiyat endeksidir (United-Nations, 2016). ÜFE, üreticiler tarafından satın alınan hammaddelerin fiyatlarını hesaba kattığı için, ekonomideki toplam fiyat seviyesinin bir ölçüsü olarak düşünülemez.

Ancak ÜFE'deki artışlar, TÜFE endeksinde artışa yol açtığı için bu endeks enflasyonu incelemek açısından önemlidir. Çünkü üreticiler tükettikleri miktarı nihai mallar için daha yüksek fiyatlar şeklinde tüketiciye aktarırlar. ÜFE'nin gelecekteki fiyat seviyesi için çok iyi bir gösterge olduğu görülmektedir.

Diğer bir deyişle, bugün ÜFE'deki bir artış, gelecekte TÜFE'de artışa yol açacaktır. Bu endeksi hesaplamak için, TÜFE gibi, cari yılda bir hammadde ve ara malı paketi satın alma tüketimi, baz yılda aynı hammadde ve ara mal paketini satın alma harcamalarına bölünmektedir (Tippett, 1943).

1.8.3. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Deflatörü

Gayri safi milli hasıla deflatörü, üretimini baz döneme göre bir seviyeye çevirerek cari yılın gayri safi milli hasılasında enflasyonun etkilerini açıklayan bir ekonomik ölçüdür (Kenton, 2019). GSMH deflatörü, daha yaygın olarak kullanılan gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) deflatörü ile karıştırılabilir. GSYİH deflatörü, GSMH deflatörü ile aynı denklemi kullanır, ancak GSMH yerine GSYİH dikkate alınır. Nominal gayri safi milli hasıla, üretimin belirli bir dönemdeki ve aynı dönemdeki fiyatlarla olan değerini ölçer. Örneğin, 2018 nominal GSMH'si, 2018 yılında üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin değerini 2018 fiyatları ile ölçmektedir.

Reel GSYİH, bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerini sabit bir fiyatla (baz yıl) ölçmektedir.

Örneğin: 2000'i baz yıl olarak kabul edersek, 2018'in reel gayri safi milli hasılası bu yıl üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerini 2000 fiyatları ile ölçmektedir.

GSMH Uyum Endeksi, bir yılın nominal GSMH'sini o yılın reel GSMH'sine bölerek enflasyon ölçülerinden biri olarak hesaplanır. Bu ölçü aslında baz yıldan cari yıla kadar olan enflasyon miktarını ölçer. Bu endeksin nasıl hesaplanacağını göstermek için, Ekonomide et, gömlek ve buğday olmak üzere sadece 3 çeşit mal üretildiği varsayalım. Aşağıdaki tabloda bu malların 2000 ve 2018'deki miktarları ve fiyatları gösterilmektedir.

Tablo 1: GSMH Ayarlama Endeksinin Örneği

Mallar	2000 Yılı		2018 Yılı	
	Miktar	Fiyat	Miktar	Fiyat
Et	10 KG	150	18	220
Gömlek	5 Adet	170	12	220
Buğday	30 KG	15	35	23

Baz yıl 2000 olarak düşünüldüğünde, 2018'in nominal ve reel GSMH'si hesaplanabilmektedir.

2018 Yılın Nominal GSMH

$$= 18 \cdot 220 + 12 \cdot 220 + 35 \cdot 23 = 7405$$

2018 Yılın Reel GSMH

$$= 18 \cdot 150 + 12 \cdot 170 + 35 \cdot 15 = 5265$$

2018 yılı GSMH ayarlama fiyat endeksini belirlemek için, 2000 nominal GSMH'sini aynı yılın gerçek GSMH'sine bölmek yeterlidir.

$$\text{2018 yılı GSMH ayarlama fiyat endeksi} = \frac{\text{2018 Yılın Nominal GSMH}}{\text{2018 Yılın Reel GSMH}}$$

$$\text{2018 yılı GSMH ayarlama fiyat endeksi} = \frac{7405}{5265} \cdot 100 = 140,6$$

Yukarıdaki hesaplamadan görülebileceği gibi, 2018 yılında GSMH fiyat ayarlama oranı yüzde 140,6'dır. Bu oran, 2018 yılı fiyatlarının baz yıla, yani 2000 yılına göre %141 arttığı anlamına gelmektedir.

1.9. Enflasyon Nedenleri

Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel faaliyetlerin yanı sıra bir ülkede kuraklık, kıtlık, savaş vb. olumsuz ekonomik koşulların ortaya çıkması, o ülkede ekonomik dalgalanmalara ve bu da o ülkede

enflasyona veya ekonomik durgunluğa yol açabilir. Hiç şüphesiz, enflasyonun çok çeşitli nedenleri vardır. Bu başlık altında enflasyonun ana nedenlerini tartışılacaktır.

1.9.1. Enflasyonun Ekonomik Nedenleri

Toplam arzı azaltan veya ekonomideki toplam talebi artıran her şey enflasyondur. Bu durumda enflasyonun temelde iki nedeni olduğu söylenebilir: Talep artışları ve arz yetmezliği.

1.9.2. Arz Üzerine Artan Talep

Mal ve hizmetlere yönelik toplam talep, ekonominin bu mal ve hizmetleri tedarik etme kapasitesini aştığında, talep artışı, ekonomi tam istihdama, üretime ve tam istihdama yaklaştıkça üretim seviyesini artıracaktır. Tam istihdama ulaşmadan önce de fiyat seviyeleri yükselebilir. Ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaştığında, toplam talepteki bir artış, üretim artışı yerine fiyatları artırabilir. Özellikle dağıtılan gelir, onları tüketmeye istekli sınıflara bağlıysa, bu tür yatırımlar geri dönüş aşamasına gelene ve mallar pazarlanmayana kadar enflasyondur bir durum gözlemlenebilir. Arz cephesinden talepteki artışlara paralel bir tepki gelmezse, toplam talepteki artış fiyatları yükselmeye zorlayacaktır (Ayubu, 2013).

Keynes'in belirttiği gibi, "enflasyon, tam istihdam koşullarında efektif talepteki artıştan kaynaklanmaktadır." Kısaca arzın üzerindeki talebin artmasının aşağıdaki faktörlerden kaynaklandığı söylenebilmektedir.

1.9.3. Birincisi, Özel Ve Kamu Yatırımlarında Bir Artış

Talepteki artış, ülkenin özel ve kamu yatırımlarından kaynaklanıyor olabilir. Gelirin, hizmetlerin ve üretilen malların tüketimine giden kısmına yatırım yapılırsa, bir yandan yatırımlar artacak diğer yandan mal ve hizmet üretiminin artmasına yol açacaktır. Ancak üretimdeki artışlar aynı zamanda toplumda satın alma gücü de yaratmış olacaktır (Ayubu, 2013).

Bu nedenle, istihdamın doygunluğa ulaştığı bir ekonomide veya daha fazla istihdamın sağlanmadığı darboğazlarda, personel eksikliği gibi kalkınma engellerinin ekonomik kalkınmaya engel olduğu bir ekonomide, herhangi bir aşırı yatırım politikası enflasyona neden olabilecektir.

1.9.4. İkincisi, Aşırı Tüketim

Mal ve hizmet tüketimindeki artış, ya tüketimdeki tasarrufların kullanılmasına bağlı olarak ücret seviyesinin artmasından ya da ülke içinde yabancı sermayenin artmasından kaynaklanmaktadır. Ve bunların tümü tüketimi teşvik etmektedir (Ayubu, 2013).

1.9.5. Üçüncüsü, Kamu Harcamalarının Artırılması

Prensipte ister özel ister kamusal olsun, herhangi bir ek harcama, insanların satın alma gücünü artırır.

Bu dağıtılmış gelirler, tüketici ve mamul mallar için talep haline gelir. Ülkenin ekonomik durumu, üretimi artırmak mümkün değilse ve bu gelir fazlası karşılığında mal piyasaya arz edilemiyorsa, artan talep fiyat artışlarını beraberinde getirecektir. Miktarı tüketimin türüne ve kamu maliyesinin finanse edilme şekline bağlı olan arz ve talep arasında bir dengesizlik ortaya çıkabilecektir (Ayubu, 2013).

1.9.6. Satın Alma Gücünde Orantısız Artış

Satın alma gücündeki bir artış, her biri kısaca incelenecek olan; bütçe açıkları, para miktarındaki artış, kredi kolaylığı ve paranın devalüasyonundan kaynaklanıyor olabilir.

1.9.7. Bütçe Açığı

Bütçe açığı, satın alma olarak dağıtılan ve satın alma gücü ve parayı artıran kamu gelirine göre ek devlet harcamalarından kaynaklanmaktadır (Bagherpour, 2009). Bu durumda, ekonomik koşullar toplumun ek satın alma gücünü absorbe edebileceği şekilde olursa, fiyatlar için herhangi bir risk olmayacaktır. Ancak kamu istihdamı kurulmazsa veya darboğazların varlığı ekonomik kalkınmayı engellerse, bütçe açıkları fiyatları ve enflasyonu yukarı çekecektir.

Bütçe açığı, merkez bankasından borçlanma, özel sektörden borçlanma, dış kaynaklardan borçlanma ve devlet varlıklarının satılması dahil olmak üzere çeşitli şekillerde finanse edilebilir. Ülkemizde yaygın yöntemlerden biri merkez bankasından borç almaktır. Devletin merkez bankasına olan borcu arttıkça, parasal taban genişlemesine yol açacaktır. Devlet borcu bir para tabanı kaynağı olarak değerlendirilmekte ve yükselmesi para tabanının yükselmesine neden olmaktadır. Para tabanının artmasıyla birlikte devlet bütçe açığının merkez bankasından borçlanarak finanse edilmesinin kesin sonucu olarak para arzı artmakta ve fiyat seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır (Bagherpour, 2009).

1.9.8. Para Arzının Artırılması

Uzun vadede enflasyon ile para arzı artışı arasındaki ilişki, para ve para arzına olan talebe bağlıdır. Merkez bankaları, devlet tahvillerini alıp satmak, zorunlu karşılıkları değiştirmek veya merkez bankasının finansal araçlara rezerv sağladığı faiz oranını değiştirmek gibi politika eylemleriyle para arzını etkilemektedir (Strano, 2009).

Enflasyonun nedenlerinden biri de dolaşımdaki para hacminin artmasıdır ve enflasyonun "dolaşımdaki para hacmini artırmak" olduğuna inandıkları para miktarı teorisi kabul edilirse, para hacminin artmasının enflasyona yol açacağı görülür. Bazı iktisatçıların inandığı gibi, enflasyon ile para arasındaki ilişki tartışılmaz. Çünkü hükümetin ve halkın elindeki para miktarının artması talebi artırmakta ve sonuç olarak daha yüksek fiyatlara ve enflasyona yol açmaktadır (Strano, 2009).

1.9.9. Kredi Kolaylaştırma Politikası

Kredilerin anında dağıtılması, bundan yararlanan kişinin alım gücünü artırır. Ekonomik koşullar fazladan satın alma gücünü karşılama konusunda yetersiz kalırsa, banka kredisinin gelişmesi enflasyona neden olacaktır. Örneğin, tüketim ve taksitli satışlar için banka kredilerinin geliştirilmesi veya tüccarlara (satmak için satın aldıkları) verilen krediler enflasyon kredisi türüdür (Model, 2017).

Bununla birlikte, ek üretim kredisi anti-enflasyonisttir. Kredi verilmesi ile ürün arzı arasındaki zaman aralığı ne kadar uzun olursa, enflasyonist baskı o kadar şiddetli olur. İkincisi, ithal edilen mallar lüks ve gereksiz olmamalıdır.

1.9.10. Ulusal Paranın Devalüasyonu

Fiyatların sürekli yükselmesi ve düşmesi nedeniyle paranın yabancı paralar karşısındaki değerini düşürür (Erkan, 2018). Devalüasyonun temel amacı, bozulan ödemeler dengesini yeniden tesis etmektir.

1932'de sterlinin devalüasyonu, 1933'te doların devalüasyonu ve 1936'da frangın devalüasyonu, fiyatlardaki sürekli düşüşün yönünü değiştirmeyi amaçlıyordu. Buna karşılık, Fransa'da fiyatların istikrarlı bir şekilde yükselmesini önlemek için frangı 1940, 1948 ve 1958'de devalüe etmiştir (Richardson, 1969).

Ulusal paranın devalüasyonu, bir dizi yükselen ve düşen fiyatın sonucuysa, başarılı bir şekilde yapılmadığı ve ödemeleri dengelemediği bazı durumlarda enflasyonun nedeni olabilir (Erkan, 2018).

1.9.11. Arzın Esnek Olmaması Ve Mal Arzının Daralması

Arzın esnek olmaması ve mal arzının daralması, aşağıdaki faktörlerden kaynaklanmaktadır.

1.9.11.1. Tam İstihdam

Para, faiz ve genel istihdam teorisi ile ilgili çoğu iktisadi çalışmada; enflasyonun tam istihdam koşullarında etkili bir talep artışı durumu olduğu belirtilir. Ve tam istihdam, tüm ulusal kaynakları ve tüm üretim faktörlerini olabildiğince çok kullanmak demektir. Böyle bir durumda talep artışları üretimi artırmak yerine fiyatlar genel seviyesini artırır. Bu da zaten enflasyon demektir.

Tam istihdamın temel özellikleri üretimde esneklik olmadığından ve kamu alım gücünün kabulü enflasyonun ve yükselen fiyatların nedenidir.

1.9.11.2. Halka Açık Malların Yüzdesi Olarak Fazlalık

Bir ekonomide hem enflasyonist baskılar hem de ödemeler dengesi açığı olabilir. Böyle bir durumda toplumun ihtiyaç duyduğu malın belli bir yüzdesini alma çabası sadece imkânsız olmayacak, yurt içinde enflasyonun artmasına ve arzın azalmasına neden olacaktır. İhracat hacminin artırılması, hükümetin daha fazla değer sağlamasına ve temel malları artırmasına izin verse de bunun her zaman ve her yerde geçerli olması düşük bir ihtimal olacaktır.

Ticari ilişkilerin olduğu Avrupa ülkelerinde, ihracat hacimleri daha fazla gıda ve ihtiyaç duyulan malların ithalatına izin vermektedir. Ancak bir bütün olarak Asya ülkelerinde bu olasılık mümkün olacaktır. Örneğin bu tür buzdolapları, televizyonlar, radyolar vb. ihraç ederlerse ve karşılığında daha fazla et, sebze, yumurta vb. ithal ederlerse, enflasyonist baskıyı daha iyi ve daha kolay hafifletebilirler. Ancak donanımlı araçları olmayan, mal ve hizmet ithalatı yapan ülkelerin iç piyasaya ulaşmak için uzun bir yol kat etmesi gerekmektedir. İç talebi karşılamayan antep fıstığı, badem vb. varlıkları ihraç etme çabaları enflasyonist baskıları azaltmayacaktır.

1.9.11.3. İthalatın Azaltılması

Savaş veya kötü uluslararası alışverişler, bozuk yollar ve deniz yollarında gerekli güvenliğin olmaması nedeniyle ülkenin ithalatı azalırsa, ithalat azaldıkça ve ülke bu mallara daha fazla ihtiyaç duydukça enflasyonist baskı daha ağır olacaktır (AVA, 2008).

Bu nedenle, savaş sırasında, ticaret yollarının abluka altına alınması nedeniyle Asya ülkelerinin yabancı mal ithalatı yasaklandı ve şiddetli enflasyon aşağı yukarı her yerde gözlemlenmiştir.

1.9.11.4. Enflasyonun Yapısal Nedenleri

Temel veya yapısal enflasyon, aslında bir ülkenin koordine olmayan yapısı ve istenmeyen ekonomik temellerinden biri olan enflasyonu doğurabilir (Argy, 1970). Bu tür bir enflasyon, binalar ve ekonomik altyapı eksik olduğunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin ekonomideki ulaştırma sistemleri, eksik ulaştırma akışı ve iktisadi acenteler hakkında yetersiz bilgi nedeniyle mal ve hizmetlerin transferinin kolay ve zamanında yapılamayacağı, diğer bir deyişle piyasalarla yeterli iletişim kurulamıyor oluşu yapısal enflasyonun ortaya çıkışına zemin hazırlayacaktır. Talep ve üretim birimlerinin mevcut talebe uyum sağlayamaması nedeniyle, doğal olarak bir boşluk veya arz sıkıntısı ortaya çıkabilir ve bunun sonucunda enflasyon olgusu gözlemlenebilir. Bir ülkenin koordine olmayan yapısı ve istenmeyen ekonomik temellerinden kaynaklanan bu tür enflasyonun nedenleri aşağıda kısaca sıralanmaktadır (Argy, 1970):

- A. Yetersiz liman koşulları ve boşaltma ve yükleme açısından yetersizlikler.
- B. Yolların ve iletişim ağının elverişsiz durumu ve telekomünikasyon ve haberleşme ağının olmaması ve bunun sonucunda da ülkenin farklı bölgelerindeki pazar durumu hakkında haber ve bilgi almanın zorluğu.
- C. Mal ve hizmetlerin arz ve talebine ve bunların değişikliklerine ilişkin güvenilir istatistiklerin olmaması, gelecekteki piyasa gelişmelerinin tahmin edilememesi.
- D. İnsan gücü hareketliliği ve yeterli sermaye eksikliği.
- E. Yetersiz mal ve hizmet dağıtım ağı.
- F. Rekabetçi pazara karşı tekel pazarlarının varlığı.

Ekonomik altyapı eksikliklerinin tamamı yapısal enflasyon problemine yol açar. Dolayısıyla, bu tür enflasyon uzun vadelidir ve çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde mevcuttur ve ekonomik yapı yeterince tamamlanırsa elbette ortadan kaldırılabilmektedir. Doğal olarak bu işlem uzun bir zaman gerektirmektedir.

1.9.12.Enflasyonun Psikolojik Nedenleri

İnsanların gelecekte fiyatlarda genel bir artışla ilgili tahminleri varsa, bu kendi başına daha yüksek enflasyona yol açabilmektedir. Çünkü bu tahminle ileride ihtiyaç duydukları malları almak için acele etmektedirler. Bu, toplam talebi artırır ve sonuç olarak ekonomi, enflasyon ve yükselen genel fiyat seviyeleriyle karşı karşıya kalınabilir (Meral, 2005). Dolayısıyla enflasyonun psikolojik nedenlerinin aşağıdaki faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir.

1.9.12.1. Toplumun Enflasyona Duyarlılığı

Ekonomik birimler fiyat artışlarına karşı duyarlıdırlar ve bu duyarlılık çoğu zaman geçmişte yaşanan tecrübelerden kaynaklanır. Geçmişte yaşanan tecrübeler fiyat artışlarının süreklilik kazanacağı yönünde genel bir algı oluştursa, mal ve hizmetlere olan talepte ani artışlar ve bunun peşinden de daha yüksek enflasyon seviyeleri ortaya çıkabilir (Meral, 2005).

1.9.12.2. Olası Enflasyon Korkusu

Fiyatlar yükseliyorsa, enflasyona duyarlı insanlar ve önceki enflasyona dair kötü hatıralar akıllarında kalacak. Fiyatların keskin bir şekilde artacağını düşünmeye başlarlar. Örneğin, biri bir ürün satın alırsa, bir hafta sonra harekete geçer. Bugün ihtiyatla satın alıyor ve satıcı da malları satmaktan kaçınıyor ve satmaya hazır değil. Bu şekilde insanlar enflasyonu hoş karşılayacaktır.

Ve psikolojik olarak, enflasyonun etkisi, yabancılaşma, çatışma, saldırganlık, aile ilişkilerinde gerginlik, iç dayanışmanın yıkılması ve psikolojik problemler gibi birçok olayın kaynağıdır ve

toplumunda bir takım bozulmaları da beraberinde getirir. Bu olayların ana nedeni enflasyon olmasa da hızlandırıcı bir etkiye sahiptir (Meral, 2005).

1.9.12.3. Paranın İç Ve Dış Değeri Hakkında Karamsarlık

Enflasyon koşullarında veya paranın değerinin istikrarsız olduğu koşullarda, insanlar ülkelerinin yerel para birimine yüksek güven duymazlar. Bu nedenle de yollarında tutmamaya ve mal ve hizmet alımlarında kullanmamaya çalışırlar ki bu mal ve hizmet alım talebinin artması fiyatların yükselmesine ve enflasyonun oluşmasına yol açmaktadır (Meral, 2005).

1.9.13. Yan Etkilerden Kaynaklanan Enflasyon

Enflasyonun yan etkilerden kaynaklanması ile anlatılmak istenen şey, enflasyonun ülke ekonomisinin doğal mekanizmasından kaynaklanmadığını, ancak ekonomik altyapısı sağlam olan bir ülkede ekonominin mekanizması dışındaki savaş, kıtlık, kuraklık vb. olayların enflasyona ve fiyat artışlarına neden olduğunu vurgulamaktır. Yükselen fiyatlar, bir süre sonra normale dönecek ve fiyatların yükselmesine neden olmayacak kısa vadeli sorunlara geçici olarak yol açacaktır.

Ancak enflasyonu veya parasal imkânları kabul etmeye hazır bir ülkede, gerekli malların ithalatına izin verilmez. Bu tür olayların meydana gelmesi, enflasyonun ve fiyatların yükselmesi ve kendi kendine artmasının ana nedenleri ve uyarıcısı olacaktır (Qadiri, 2000).

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci bölümde Enflasyon ile ilgili dünyada ve Afganistan’da çalışmalardan bahsedilecektir.

2. LİTERATÜR

2.1.Dünya’da Enflasyon

Anatzky ve Williams (2003), Rudbush ve Assonsen (1999) modelini kullanarak Amerika Birleşik Devletleri’nde belirsizliğin parasal kararlar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bayesçi yöntemi kullanarak ve optimal para politikasını belirleyerek, belirsizlikle ilgili farklı varsayımların politika önerilerinde keskin farklılıklara yol açtığını gösterdiler.

Hondroyanis ve Pa Paptro (1994), 1960-1992 yılları arasındaki Yunan istatistiklerini kullanarak enflasyon ve bütçe açığı arasındaki bir ilişki hipotezini test etmek için iki değişkenli bir yakınsama sistemi kullandılar. Ayrıca, kamu sektörü borcunun GSYİH içindeki payı ile enflasyon oranı arasındaki nedenselliği de test ettiler. En önemli sonuç, kamu sektörü borcunun GSYİH içindeki payı ile Yunan ekonomisindeki fiyat artışı arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu idi. Ayrıca Granger nedensellik testi kullanılarak bu iki değişken arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur. GİP sonuçları da kamu sektörü borcundaki artışın enflasyonda gecikmeli artışa yol açtığını göstermektedir.

Kaşani, Hadi Vertabian 1392 (2013’te) İran’da (2012-2011) yılları arasındaki enflasyon eğiliminin ve nedenlerinin araştırılması ve onu kontrol altına almak için alınan önlemler ilgili araştırma yapmıştır. Uzun vadeli model tahmin sonuçlarının da para arzı, döviz kuru ve üretici enflasyonundaki %10'luk bir artışın genel fiyat seviyesinin sırasıyla % 3,8, % 3,5 ve % 2,7 olmasına neden olduğunu gösterdiğini bulmuşlardır. Ayrıca, uzun vadede GSYİH, fiyat seviyesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmamıştır ve uzun vadede Phillips eğrisinin dikeyliğini gösterebilmektedir.

Sergii (2009), büyüme-enflasyon etkileşiminin, enflasyon eşik seviyesiyle kesinlikle içbükey olduğunu bulmuştur. Enflasyon eşiği seviyesi, doğrusal olmayan en küçük kareler tekniği kullanılarak tahmin edilir ve bir önyükleme yaklaşımı uygulanarak çıkarım yapılır. Temel bulgular, yüzde 8’in üzerindeki bir enflasyon oranının ekonomik büyümeyi yavaşlatma eğiliminde olduğu, yüzde 8’in altında ise ekonomik büyümeyi desteklediği yönündedir.

Espinoza vd. (2010), 1960-2007 dönemi için Petrol İhraç Eden Ülkeler ve Azerbaycan dahil 165 ülkenin panel verilerini kullanarak enflasyonun GSYİH büyümesi üzerindeki eşik etkisini incelemiştir. Çalışmaları, tüm ülke grupları için GSYİH büyümesi için eşik enflasyon seviyesinin

yaklaşık yüzde 10 olduğunu göstermiştir (eşik seviyesinin çok daha düşük olduğu sanayileşmiş ülkeler hariç). Tahmini sonuçlar, yüzde 13'ün üzerindeki enflasyonun reel petrol dışı GSYİH'yi yılda yüzde 207 oranında düşürdüğünü ortaya koymuştur. Son olarak, para arzı ve döviz kurunun ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisi ile ilgili literatürün gözden geçirmişlerdir.

Mehari ve Wondafrash (2008), para arzının enflasyon üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Mwase, (2006) para biriminin değer kazanmasının enflasyon oranındaki düşüşle, çeyrek gecikmeyle ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Piontefsky ve diğerleri (2001), "Ukrayna'da Bütçe Açığının Enflasyon Üzerindeki Etkisi" başlıklı bir çalışmada, bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ve iki değişken arasındaki etkileşimi incelemiştir. Bu amaçla, Ukrayna'daki VAR 2000 açığının önemini değerlendirmek için 1995 yılına ait aylık verileri kullanmışlardır ve enflasyonda bütçe hesaplama yöntemini kullanmışlardır. Sonuçlar, incelenen dönemdeki mali dengesizliğin GSYH'ye göre enflasyonu etkilediğini ve bütçe açığının yüzde olarak azalmasının bu ülkede yıllık enflasyonda %8'lik bir düşüşe yol açacağını göstermektedir.

Longani ve Swagel (2001), gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun doğasını araştırmak için bir VAR modeli kullanarak "Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun kökeni" başlıklı bir araştırma yapmışlardır. Sonuçlar, enflasyonun kaynağının tüm gelişmekte olan ülkelerde aynı olmadığını göstermiştir. Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkelerde, aralıklı enflasyon (beklenen enflasyon) dışında enflasyonun ana nedeni olarak tanıtılırken, Latin Amerika'da finansal değişkenler (para arzı büyümesi ve döviz kuru büyümesi) enflasyonu artırmada kilit rol oynamaktadır.

Nell (2000), enflasyonun ekonomik büyümeye olumsuz etkide bulunup bulunmadığını araştırmak için Vector Auto-Regressive (VAR) tekniğini kullanmışlardır. 1960-1999 dönemine ait veriler dikkate alınmıştır. Ampirik sonuçlar, tek haneli enflasyonun ekonomik büyümeye faydalı olabileceğini, çift haneli enflasyonun ise ekonomik büyümeyi sınırlama eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Al-Tawari (2011) "Enflasyonu Belirleyen İç ve Dış nedenler: Suudi Arabistan Örneği" başlıklı makalesinde Suudi Arabistan'da enflasyonu etkileyen faktörleri incelemektedir. Sonuçlar, Suudi Arabistan'daki enflasyonun ana kaynağının dış faktörler olduğunu göstermektedir. Para arzı da enflasyon üzerinde fazla bir etkiye sahip görünmemektedir.

Ghulam Reza Sarabadani (2006) (1385) İran'da enflasyon, nedenler ve bununla başa çıkmak için stratejiler ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Yapısallık, kentleşme ve ürünlere yönelik nüfus artışına bağlı talep, yiyecek ve ticaret enflasyonun sebepleri arasında bulunmuştur. Tarım ve sanayinin iki sektöründeki birçok kısıtlamanın varlığı, üretimin bu fazla talebi karşılayamamasına neden olmuş ve sonuç olarak nispi fiyatları artırmıştır.

Barrow (1979) ve Judd (1989) ve diğerleri, kamu maliyesi gramer teorilerinin hükümet politikasının gerçek teorileri olarak kullanılabileceğini iddia ettiler. Dilbilgisi teorileri, ekonominin toplumdaki iyi niyetli insanlar tarafından yönetildiğini oldukça mantıksız bir şekilde ifade etseler de Baker (1983 ve 1985) ve Whitman (1995), hükümetin karar alma politikalarının daha gerçekçi modellerinin verimliliği yansıttığını göstermiştir.

Frimpong ve Oteng-Abayie (2010), 1960-2008 döneminde Gana için enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde yüzde 11'lik bir eşik etkisi olduğunu bulmuş, ancak bu düzeydeki önem testini geçememiştir. Ayrıca, OLS modellerinde önemsiz bulunan toplam işgücü ve para arzı büyümesinin büyüme oranını düşürdükten sonra, yakın katsayılarla sağlam bir yüzde 11 eşik enflasyon seviyesi tahmin ettiler. Ayrıca, nispeten düşük eşik seviyelerinde bile enflasyonun hala önemli olduğunu ortaya çıkardılar. Ancak çalışmaları, eşik etkisinin yeni kanıtlarını oluşturmak için tam örnekleme döneminin alt örnekleri boyunca tahmini katsayıların duyarlılığını kontrol edemedi. Böylece çalışma, bu kanıtı ararken daha düşük eşik seviyelerini ele almak için analiz bağlamını genişletme ihtiyacını vurgulayarak sonuçlanmıştır.

Hahn ve Mulligan (2008) bir çalışmada enflasyon ve hükümet büyüklüğü arasında bir ilişki olduğunu buldular: Enflasyon ile hükümet büyüklüğü arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaştılar. Enflasyon ve hükümet büyüklüğü arasında zayıf bir korelasyon elde ettiler.

Afgan ekonomisinde enflasyonla ilgili yapılan araştırmalara göre, tüm çalışmaların enflasyonun nedenleri ve enflasyonun niteliği konusunda aynı sonuçları sunmadığı görülmektedir. Bazı araştırmalar, Afgan ekonomisindeki enflasyonun ana nedenleri olarak talep baskısını, bazıları maliyet baskılarını ve diğer yapısal faktörleri tespit ettiler. Genel bir incelemede, herhangi bir ekonomideki birkaç faktörün enflasyona yol açabileceği sonucuna ulaşabilir, bunlardan biri hükümetin büyüklüğü olabilmektedir.

İsfahani ve Yavari (2003) otoregresif regresyon vektörleri modelini kullanan makalelerinde İran'da nominal ve reel değişkenlerin enflasyon üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Nominal değişkenler olarak likidite büyümesi, döviz kuru büyümesi, enflasyon oranı ve beklenen enflasyon değişkenlerini ve reel değişkenler olarak reel GSYİH açığı değişkenlerini kullanır (üç aylık verilere dayalı olarak). Enflasyonun kökü sadece parasal değildir ve İran'daki enflasyonun kronikliği de reel değişkenlerle ilgilidir. Kısa vadede enflasyon şokları, likidite büyümesi ve döviz kurları enflasyon dalgalanmalarını etkiler ve orta vadede enflasyonun istikrarı daha çok beklenen enflasyona bağlıdır. Ancak uzun vadede reel sektör şokları da enflasyon üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Ulyssania ve Ahamovifla (2014) "Nijerya'da Enflasyon Sürecinin İş Modeli Ortalaması Kullanılarak Modellenmesi" başlıklı makalede, Nijerya ekonomisinde enflasyonun nedenlerini incelemişlerdir. Bu çalışmanın sonuçları, tarımsal üretim, kredi faiz oranları, döviz kurları, likidite ve para arzının en önemli açıklayıcı değişkenler olduğunu göstermektedir. Ayrıca, en iyi modeli

seçmenin sonuçları, bu beş değişkeni içeren en iyi modelin olduğunu göstermektedir. İkincisi %26 olasılığa sahiptir, bu da bu modelin % 74 belirsizliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Insel (1995), enflasyon ile gelir üretimi arasındaki bire bir ilişkiyi analiz etmek için bir yakınsama yaklaşımı kullanarak Türkiye'deki enflasyonun nedenlerini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, enflasyona ilişkin genel mali görüşün desteklenmediğini göstermektedir. Kamu kesimi açıklarından gelir elde etmek önemlidir, ancak yüksek enflasyonun tek nedeni bu değildir. Türkiye'de enflasyon ağırlıklı olarak döviz kuru politikası, reel faiz oranları ve enflasyon beklentileri tarafından belirlenmektedir.

Pakistan'da enflasyonun temel belirleyicileri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Tahmin için 1972-2007 dönemine ait yıllık veri serisi kullanılmıştır. Sonuçlar, fiyat seviyesi ile para arzı, ithalat fiyatları, bütçe açığı ve hizmet maliyetleri arasındaki pozitif ilişkiyi gösterir. Bu çalışma aynı zamanda enflasyonun dış etkenlere bağımlılığı azaltarak kontrol edilebileceğini de öne sürmektedir. Politika yapıcılar, enflasyonu etkili bir şekilde kontrol etmek için analiz edilen tüm faktörleri dikkate almalıdır (Noor ve Chaudhary, 2009).

Saatçioğlu ve Korap (2005) “Türkiye Enflasyonunun Deneysel Analizi (1988-2004): Bazı Parasal Olmayan Tahminler” başlıklı bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmanın sonuçları, beklenmeyen enflasyonun varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, 1988-2004 tahmin döneminde enflasyon sürecinin diğer ana kaynakları arasında; talebin temel parasal faktörlerinden olan fiyat ataleti olgusunun yanı sıra kamu kesimi fiyatlamadan kaynaklanan faktörlerin de bulunduğu görülmüştür.

Taban ve Şengür (2016), Türkiye ekonomisindeki enflasyonun nedenlerini araştırmak için VAR blok modeli kullanarak “Türkiye'de enflasyonun kaynaklarını belirlemek için ekonometrik analiz” başlıklı bir makale çalışması yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın sonuçları, ÜFE enflasyonu ile tüketici enflasyon oranının istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Faiz oranları dışındaki üretim maliyetlerini etkileyen faktörler, TÜFE enflasyonunun olumlu yönde yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'deki enflasyonun ana kaynağının talep olmadığını, maliyetlerin çok daha etkili olduğunu göstermektedir.

Tatlıyer (2016) “Enflasyon neden yükselir, nasıl düşer?: Türkiye örneği” başlıklı makalesinde, Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllarda yaşanan yüksek enflasyon olgusunu araştırır. Bu çalışmanın sonuçları, yüksek enflasyonun nedenleri arasında; bütçe açığı, gelir yaratma ve faiz artırımının ciddi bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, bu faktörlerin ve yüksek enflasyonun etkileşiminin, enflasyonun uzun süre düşürülmemesine önemli bir katkısı olduğu görülmektedir.

S. Khan ve Schimmelpfennig (2006) “Pakistan'da Enflasyon” başlıklı bir makalede araştırma yapmışlardır. Sonuçlar, parasal faktörlerin son enflasyonda önemli bir rol oynadığını ve enflasyonun

yaklaşık bir yıl ertelendiğini gösteriyor. Özel sektör kredi büyümesi ve geniş para büyümesi de gelecekteki enflasyon gelişmelerini tahmin etmek için kullanılabilecek iyi enflasyon göstergeleridir.

Pakistan'daki enflasyon WPI, CPI, SPI ve GDP Defletör ile ölçülüyor. Arz ve talep arasındaki uçurum, para arzında artış, döviz değerinde azalma, bütçe açığı, gıda fiyatlarında artış, yakıt, hammadde ve nihai mallarda artış, döviz kuru, faiz oranı, vergi oranı, enerji krizi, maaş artışı, döviz havaleleri, altyapı sorunları, enflasyon beklentileri enflasyonun sebepleri arasında sayılmaktadır. En savunmasız grup- yoksullar, ekonomik büyüme oranı, para değeri, ticaret sektörü, yabancı yatırım ve sermaye olarak yatırım ve finans sektörü gelişimi, yüksek enflasyondan güçlü bir şekilde etkilenir. Enflasyon, talep yönetimi politikalarıyla, kredi ve açık bütçelerinin en aza indirilmesi, nominal GSYİH büyümesi ile hızlı para büyümesi ve adil bir döviz kuru amortismanı, parasal önlemler, mali önlemler, vergi artışları ve yüksek gümrük uygulamaları ile kontrol edilebilmektedir (Aamir vd., 2011).

Sattarov (2011) “Enflasyonun Eşik Düzeyini Analiz Eden Enflasyon ve Ekonomik Büyüme - Finlandiya Vaka Çalışması, 1980-2010” başlıklı bir makalede Finlandiya'da enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmanın sonuçları Finlandiya'da enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Böyle bir ilişkinin doğrusal olmadığını varsayarak, Finlandiya ekonomisinin enflasyonun %4 olduğu en yüksek oranda büyüdüğü sonucu çıkmaktadır.

Dzupire (2020), yaptığı bir çalışmada, ARIMA GARCH modelini kullanarak enflasyon ve döviz kurlarını modellemiştir. Enflasyon ve döviz kuru anketine ilişkin aylık verilerden elde edilen deneysel sonuçlar, Kendall testi kullanılarak bu iki değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

Sepahvand (2014), döviz kurunu etkileyen faktörlerin ARDL yöntemiyle belirlenmesi başlıklı makalesinde, uzun vadede daraltıcı para politikası hedeflenerek döviz kurunun düşürülmesi hedefine ulaşılabileceğini bulmuştur.

Sen ve diğerleri (2019), yükselen kırılgan piyasa ekonomisindeki faiz oranları, enflasyon ve döviz kurlarını uzun vadeli ilişkilere yeni bir bakışla 2018-2013 dönemi için aylık verileri kullanarak incelemiştir. Sonuçlar, incelenen tüm ülkelerde döviz kuru ve reel enflasyon oranının uzun vadede işbirliği yapma eğiliminde olduğunu ve para birimlerinin değer kaybetmesinin ithal malların fiyatını artırarak enflasyonu artırdığını göstermiştir. Yukarıdaki sonuçlar, teorik beklentilerle ve faiz oranları, enflasyon ve döviz kurları arasındaki uzun vadeli korelasyonlar üzerine yapılan son ampirik çalışmaların sonuçlarıyla büyük ölçüde tutarlıydı.

Amrullahi ve diğerleri (2017), 1988:4 - 2017:4 döneminde TVAR modeli kullanılarak İran ekonomisinde döviz piyasası baskısı davranışının analizi başlıklı bir çalışmada, düşük döviz piyasası baskısı rejiminde, aralıklı olarak olduğunu göstermiştir. Değişken değerlerinin döviz piyasası baskısı

üzerinde önemli bir etkisi yoktur, ancak rejimin rotasyonu ve döviz piyasası baskısının üzerinde bir rejimde olmaları, artan likidite ve enflasyon ile döviz piyasası baskı endeksi üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Sonuç olarak, döviz piyasası baskısının arttığı dönemde daraltıcı para politikası ve enflasyon kontrol politikasının uygulanması bu baskıyı azaltabilmektedir.

Md Qaiser Alam, Md Shabbir Alam (2016), Hindistan'da Enflasyonun Belirleyicileri: Sınır Testi Analizi başlıklı makalesinde 1989-90 ila 2012-13 döneminde ülkedeki yurtiçi fiyat düzeyi, ÜD, YH, WP ve GSYİH açığı arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemiştir. Çalışma, Pesaran ve diğerleri (2000) tarafından geliştirilen sınır testi yöntemini uygulamıştır. modeldeki değişkenler arasında uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri kurmaktır. Ampirik bulgular, modelde seçilen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Pozitif MS ve negatif EXR amortismanı ve arz darboğazlarının esneklik katsayısı, ülkedeki yurtiçi fiyat seviyesi üzerindeki olumlu etkiyi ortaya koymaktadır. Uzun vadeli tahmini esneklik katsayıları, artan MS, rupinin değer kaybetmesi ve fiili çıktının potansiyel çıktıdan daha düşük olmasının ülkede enflasyonun yükselmesine neden olarak yurt içi fiyat seviyesi üzerinde baskı oluşturduğunu göstermektedir.

2.2.Afganistan`da Enflasyon

Aimal Mirza ve Jawad Faryad (2018) “Afganistan'da Enflasyon Belirleyicileri Analizi: Ampirik Bir Değerlendirme” isimli çalışmalarında, Afgan ekonomisindeki enflasyonu analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, Afganistan'daki enflasyon faktörlerini, özellikle de Afganistan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE, bağımlı değişken ve dolaşımdaki para birimi) arasındaki ilişkiyi analiz etmek için sıradan en küçük kareler (OLS) ekonometrik yöntemleri kullanılmıştır. Afganistan'da bir CIC ve nominal döviz kuru USD / Af, açıklayıcı değişkenler ve enflasyonun olası belirleyicileri vardır. Tahmini enflasyon denklemleri, Afganistan için Mart 2004'ten Ağustos 2017'ye kadar aylık verileri kullanmıştır ve kısa vadede yurt içi fiyatların dolaşımdaki para birimi ve kur dalgalanmalarından etkilendiği görülmüştür.

Mir Tawfiq Ahmad Ansari (2008) (1387) Afganistan ve son 4 yılda enflasyon üzerinde bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, 3 ana ve kapsamlı araştırma yöntemi kullanılarak 3 aşamada tamamlanmıştır. 1- Veri toplama aşaması (kantitatif araştırma yöntemi ile), 2-Çağdaş Afgan ekonomistlerin görüşlerini toplama aşaması (derinlemesine görüşme yöntemi ile), 3- Önceki iktisatçıların görüşlerini toplama aşaması (kütüphane yöntemi ile). Bu araştırmaya göre Afganistan'daki ekonomik sisteme göre, bir yandan serbest piyasa ilkelerinin varlığı ve gelir getiren endüstrilerin eksikliği, ekonomik geri kalmışlık - malların arzı üzerinde kontrol eksikliği, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma hızı, yatırım, ekonomik bağımlılık ve dünyanın gelişmiş ülkelere teknik, güçlü parasal desteğin olmaması - ödemeler dengesi, ihracat açısından ithalatın artması vb. Bu faktörlerin neredeyse tamamı Afganistan ekonomisinde büyük sorunlara ve ekonomik sıkıntılara

neden olmuştur. Enflasyon da dahil olmak üzere ülkede endişe verici bir çok ekonomik problem yaşanmaktadır.

World Bank (2017) Afganistan Ekonomik Raporu, devam eden güvensizlik ve şiddetin geçim kaynaklarını ve ekonomik faaliyeti sürekli olarak etkilediğini gösteriyor. Siyasi durumdaki iç gerilimlerin ve belirsizliğin yüksek olması nedeniyle, sivil kayıpların sayısı görülmemiş bir düzeye yükselmiştir. Son yıllarda yeni başvuran şirketlerin kayıtlarının sayısında devam eden düşüşün de gösterdiği gibi, yatırım ve ticaret yapma isteği hala düşüktür. Bu faktörler fiyatların yükselmesine neden olmuştur.

Farzam (2012) <www.dw.com> sitesinde yer alan “Fiyatlardaki artışın nedeni etkin bir ekonomik programın olmaması” başlıklı makalesinde Afganistan'daki enflasyonun nedenlerini ikiye ayırmıştır.

1. Büyük ölçüde doğal olan ve bazen Afganistan'ın iç ekonomisinin işleyişi dışındaki süreçlerin sonucu olan nedenler. Başka bir deyişle, bu faktörler Afgan ekonomik sistemindeki yapısal sorunlara işaret etmiyor, ancak ekonomik faaliyetlerin çerçevesi dışındaki bazı değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

2. İkinci neden kategorisi, yukarıdaki nedenlerden çok daha önemlidir. Bu nedenlerin önemi, Afgan ekonomisinde yapısal ama kontrol edilebilir bir soruna işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Akaryakıt ithalatı piyasasının bozulması ve tekeli, tekalcilerin piyasa koşullarını etkilemesi ve bunlardan kâr elde etmesine zemin hazırlamıştır.

İkbal Safi ve Naqibullah Meşal (2020) Afganistan'da Döviz Kuru Geçişinin Enflasyona Etkisi başlıklı makalede Afganistan'da döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki incelemiştir. Bu çalışmada yapılan regresyon analizine göre döviz kuru enflasyon değişkenini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı bir değişkendir ve tahmin edilen regresyon modelinde döviz kuru katsayısı 0,44'e eşittir. Ayrıca Granger nedensellik testleri döviz kurunun enflasyona neden olduğunu göstermektedir.

Omar Joya (2011) Afganistan'da Makroekonomik İstikrarsızlık: Nedenler ve Çözümler başlıklı araştırmasında, Afganistan'daki fiyat oynaklığının kaynaklarını belirlemek için ekonometrik bir log*log yapısı modeli kullandı. Fiyat düzeyinin göstergesi olarak tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) seçilmiştir. Dahili şoklar, dolaşımdaki para stoku veya M0 (CIC) ve nominal efektif döviz kuru (NEER) tarafından temsil edilir. *Ticaret şartları* şokları, endeks olarak sırasıyla IMF ve FAO tarafından hesaplanan ortalama dünya ham petrol fiyatları (OIL) ve dünya hububat fiyatları (WCRL) tarafından temsil edilmektedir. sonuç, Afganistan'daki fiyat oynaklığının “önemli” bir kısmını gösteriyor. Dünya petrol ve tahıl fiyatlarındaki şoklar, fiyatlardaki değişikliklerin neredeyse dörtte birini açıklıyor. Bu da üretim yapısındaki düşük çeşitlendirmenin Afgan ekonomisini dış şoklara maruz bırakan bir diğer faktör olduğunu göstermektedir. Aslında, Afganistan yüksek derecede ihracat yoğunluğuna sahiptir; sadece birkaç ihracat kalemi ihraç etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde Afganistan'da enflasyonun yapısal nedenleri ve enflasyonun olası çözümlerinden bahsedilecektir.

3. AFGANİSTAN'DA ENFLASYON

3.1.Afganistan Enflasyonuna Bir Bakış

Enflasyon, Afganistan gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir ekonomik sorundur. İnsanlar, enflasyonun ekonomik refah ve azalan satın alma gücü üzerindeki olumsuz etkisinin çok iyi farkında. Afganistan'daki fiyatlar 2002 ile 2020 arasında dalgalandı. 2002 yılının sonlarında yeni para biriminin piyasaya sürülmesiyle, ilk sekiz ayda enflasyon oranı yüzde 3,8 oldu, ancak yeni Afgan para biriminin belirsizliği nedeniyle, döviz kuru keskin bir şekilde yükseldi ve fiyatlar yüzde 50'den fazla arttı. 2002 sonlarında, Afgan para biriminin değeri yükselip fiyatlar tekrar düştü. Ocak 2003'te yeni para biriminin piyasaya sürülmesinin başarıyla tamamlanmasının ardından, 2003/2004 enflasyon oranı %10,3 civarındaydı. Bu yıl fiyatların artmasının ana nedenleri kira, yakıt ve gıda maddeleriydi. Ücretler yaklaşık yüzde 48, ulaşım maliyetleri yüzde 24,6 ve elektrik ve yakıt fiyatları yaklaşık yüzde 12,1 arttı. 2004/2005'teki enflasyon oranı yaklaşık yüzde 14,9'du. Ücretlerdeki yüzde 59,9'luk artış, esas olarak İran ve Pakistan'dan gelen Afgan mültecilerin dönüşü nedeniyle yakıt fiyatlarında yüzde 23,5'lik bir artış oldu. 2005/2006'daki enflasyon yüzde 9,4 civarındaydı. Gıda fiyatları 2004'teki yüzde 11,4'ten yüzde 4,2'ye düştü. Ancak bu düşüş benzin fiyatlarındaki ve ücretlerdeki artışla dengelenmiş, benzin fiyatlarındaki artış yüzde 24,8'e ve yüzde 26,6'ya yükselmiştir. 2007/2006'deki enflasyon, artan gıda fiyatları ve düşen kiralara birlikte yaklaşık yüzde 4,8 idi. Ayrıca komşu ülkelere Afgan mültecilerin dönüşünün azalması nedeniyle kira ücreti %30,4'e düştü. Son yıllarda Afganistan, diğer ülkeler gibi yüksek enflasyon yaşadı. Tüketici fiyat endeksi 2007'de yüzde 5,1'den 2008/2007'de yüzde 13'e ve 2009'da yüzde 28,2'ye yükseldi. Enflasyondaki artışın nedenleri ithal mal, akaryakıt ve gıda fiyatlarının yüksek olması; Diğer bir deyişle, 2008 ve 2009'da Afganistan enflasyondan zarar görmüştür. Afganistan, dünya gıda fiyatları arttıkça Ocak 2007'den bu yana diğer tüm ülkelere daha fazla zarar çekti. Buğday fiyatları, Mayıs 2007 ile Mayıs 2008 arasında 159'dan 259 Afganistan parasına yükselerek, güçlü bir tedarik sisteminin olmaması ve güvenlik sorunları nedeniyle bölgedeki tüm ülkelere daha yüksek oldu.

Buna ek olarak, ortalama olarak yerli ürünler ülkenin tüketici ihtiyaçlarını karşılamazken, ülke temelde Pakistan başta olmak üzere büyük ölçüde dış ticarete bağılıydı. Artan dünya gıda fiyatları ve Pakistan'ın buğday ihracatına getirdiği kısıtlamalar, Afganistan'da buğday fiyatlarını her yerden daha

fazla artırdı. Buna göre Afganistan'daki enflasyon, artan gıda fiyatlarından kaynaklanıyor. Enflasyon son yıllarda düşse de riskler hala yüksek. Afganistan tamamen ithalatçı bir ülke olduğu için komşu ülkelerden gelen enflasyona karşı hala savunmasızdır, komşu ülkelerdeki artan fiyatlar veya gıda ve diğer malların ihracatındaki kısıtlamalar gibi en ufak bir değişiklik Afganistan'da enflasyona neden olacaktır (Fard ve Akbari, 2019).

Enflasyonu kontrol etmek Da Merkez Bankası'nın görevlerinden biridir ve Afganistan Bankası her zaman ülkedeki enflasyonu durdurmaya çalışmaktadır. Afganistan Merkez Bankası bu amaca ulaşmak için özel tedbirler ve mekanizmalar almaktadır. Fiyat istikrarını sağlamak için alınan bu önlem ve mekanizmalara para politikası denir. Para politikası, para arzı ve para talebi arasında bir denge sağlamak ve bu sayede ülkenin ekonomik büyümesiyle orantılı fiyat istikrarı ve likidite kontrolü sağlamak için kullanılan bir dizi önlemdir. Fiyat seviyelerindeki büyük değişiklikler ve dalgalanmaların ekonominin çeşitli boyutları üzerinde dramatik ve derin etkileri ve sonuçları vardır. Afganistan Merkez Bankası Para Politikası Departmanı, ülkedeki ekonomik koşulları ve gelişmeleri inceledikten, analiz ettikten ve gözden geçirdikten sonra makul bir para politikası tasarlar ve formüle eder ve ardından özel ve ortak araçlar kullanarak uygular. Afgan döviz kurunun istikrarını sağlayarak parasal enflasyon oranını düşürmek ve mal ve hizmetler için para arzı dengesini korumak ve ülkenin ekonomik büyümesiyle orantılı olarak likiditeyi kontrol etmek para politikasının temel amacıdır. Afganistan'da para politikasını değerlendirmek için Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu, para politikasının uygulanması için üç hedef belirlemiştir: mevcut para tavanı, döviz rezervlerinin miktarı ve şarta bağlı fonların miktarı. Merkez bankası, enflasyonun olumsuz etkilerini önlemek için döviz ve sermaye menkul kıymetlerinin satışı yoluyla beklenmedik durum rezervlerinin ve nakit akışlarının büyümesini kontrol eder. Para birimleri, ticari bankaların ve geçerli lisanslara sahip sarrafların katılabileceği para birimlerine karşı Afgan para biriminin değerini kontrol etmek ve korumak için merkez bankası tarafından haftada üç kez satılır; Ancak menkul kıymetler, ticari bankaların katılabileceği likiditeyi kontrol etmek için merkez bankası tarafından haftada bir satılır. Bu iki araca ek olarak; Merkez Bankası, para politikasının uygulanmasında ihtiyati ve denetleyici tedbirlerin yanı sıra zorunlu karşılıkları da kullanmaktadır (DAB, 2021c).

3.2.Genel Olarak Afganistan Ekonomisi

Ekonomik açıdan bakıldığında, Afganistan zayıf bir devlettir. Dünya Bankası tarafından hazırlanan 2011 İş Yapma Kolaylığı Raporu, Afganistan'ı iş yapmanın en zor ülkelerden biri olarak (183 ülke içinden 167'si) sıralamıştır. Ayrıca Dünya Bankası'na göre, Afganistan Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) % 97'si dış yardımla desteklenirken, Afgan nüfusunun %42'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Sarwary, 2012). Afganistan, 2001 yılından bu yana Uluslararası Topluluk'tan (IC) yaklaşık 60 milyar dolarlık resmi kalkınma yardımı almıştır. Ancak, Afgan hükümetinin tüm düzeylerdeki yolsuzluk ve mali kötü yönetim gibi çeşitli nedenlerden dolayı, Afganistan sürdürülebilir bir iç ekonomi geliştirememiştir.

Endemik Afgan terminolojisine gelince, Afganistan'daki ekonomik uygulamaları bir 'pazar ekonomisi' olarak tanımlamak mümkündür. Afgan 'pazar ekonomisinin' genel çerçevesi, kapitalist serbest piyasa ekonomisinin herhangi bir devlet düzenlemesi olmadan tüm ekonomik faaliyetleri düzenlemesidir (Schetter, 2004).

2002'deki siyasi değişimin ve 2004'te yeni bir anayasanın kabul edilmesinin ardından, Afgan ekonomisi de yapısal bir değişime girmiştir. Yeni anayasa, "pazar ekonomisini" ekonomik sistem olarak kabul etti ve özel yatırımın desteklenmesini ve korunmasını garanti altına aldı (Anayasa'nın 10. Maddesi). Ekonomi o zamandan beri oldukça liberalleştirildi ve hükümet özel sektör liderliğinde büyümeye odaklandı. Afganistan, LIC'ler arasında ticaret ve yatırıma en açık ekonomilerden biri olmaya devam ediyor. Tablo 1'de gösterildiği gibi hem Güney Asya hem de Orta Asya ülkeleri arasında bölgedeki en düşük tarife oranlarına sahiptir. 2002'den beri hükümet, gümrük tarifelerini ve yasal ticaret engellerini düşürmeye çalıştı ve bu süreç, 2006'da IMF'den PRGF (Yoksulluğu Azaltma, Büyüme Kolaylaştırma) (Poverty Reduction, Growth Facilitation) programı kapsamında 2010'a kadar mali destek almaya karar verdikten sonra yoğunlaştırıldı. Altyapı eksikliği, ulaşım, pazara erişim ve bilgi gibi ticaretin önündeki çok çeşitli teknik engeller ancak kamu özel ortaklığı ile uzun bir süre içinde ortadan kaldırılabilir gibi görünmektedir. Denize kıyısı olmayan bir ülke olarak Afganistan, bölgesel ekonomilerle ticari entegrasyona doğru ilerlemeyi seçmiştir. Şu anda SAARC (Güney Asya Bölgesel İş birliği Birliği) (South Asian Association for Regional Cooperation) ve ECO (Ekonomik İşbirliği Örgütü) (Economic Cooperation Organization) gibi bölgesel ekonomik işbirliği kuruluşlarının bir üyesidir. SAARC'ın SAFTA (Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi) (South Asian Free Trade Area) Anlaşmasını 2008 yılında imzalamıştır (Joya, 2011).

Afganistan'ın ekonomisi, çok sayıda varlıklı göçmenin geri dönmesi, ülkenin tarım sektörünün modernizasyonu ve komşu ülkeler ve bölge ile daha fazla ticaret yolunun oluşturulması nedeniyle son on yılda istikrarlı bir şekilde iyileşti. NATO yeniden inşasına dahil olduktan sonra daha fazla siyasi güvenilirlik kazandığı için ülkeye milyarlarca dolar uluslararası yardım, göçmenler ve yabancı yatırımcılar yoluyla aktı. Ülke, 20 milyar dolarlık (2017) döviz rezervi ile yaklaşık 70 milyar dolarlık bir GSYİH'ya ve yaklaşık 2.000 dolarlık kişi başına GSYİH'ye sahip. 6 milyar dolardan fazla mal ithal ediyor, ancak yaklaşık 1 milyar dolar değerinde meyve ve kuruyemiş ihraç ediyor.

Kanıtlanmamış maden rezervlerinde 1 trilyon dolardan fazla olmasına rağmen, Afganistan dünyanın en az gelişmiş ülkelerinden biri olmaya devam ediyor. İşsizlik oranı %23'ün üzerinde ve nüfusunun yaklaşık yarısı yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Pek çok işsiz insan, özellikle insan tacirleri olmak üzere, dış kaynaklı terörist gruplara katılıyor. Afgan hükümeti, Afganistan'ın ekonomisini iyileştirmek için uzun süredir yabancı yatırım arayışında.

Afganistan'ın para birimi Afgan'dır. Bir Afgan yüz dolara bölünmüş durumda. Bu ülkenin para birimi bir afgan, iki afgan, beş afgan ve kağıt parası 10, 20, 50, 100, 500 ve 1000 afgan. Bir doların fiyatı 2020'de 75 ila 80 afgan arasındadır. Yılın mali hesapları 21 Aralık- 20 Aralık gelecek yıl

arasındadır. Merkez bankası rakamlarına göre şu anda bankacılık işlemlerinde 119 milyar afgan var. Merkez bankası ve Dünya Bankası haftada 60-50 milyon dolar teklif etmektedir (wikipedia, 2021a).

Afganistan'ın ekonomik görünümünü daha iyi yansıtmak için, Dünya Bankası 2002-2018 ekonomik gösterge veri raporu Tablo 1'de, 2002- 2018 yılları arasında Afganistan'ın GSYİH'sını, Tablo 2'de 2003-2018 dönemi ülkenin GSYİH yıllık büyümesi ve Tablo 3'te ülkenin kişi başına düşen GSYİH'sını göstermektedir.

Tablo 2: Afganistan'da GSYİH (Cari Milyar ABD \$)

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GSYİH \$	4.05	4.51	5.22	6.20	6.97	9.74	10.10	12.43	15.85
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
GSYİH \$	17.80	20.00	20.56	20.48	16.90	19.36	20.19	19.36	

Kaynak: Rahyab, 2020

Tablo 3: Afganistan 'da GSYİH Büyümesi (Yıllık %)

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
%		8,83	1,41	11,2	5,36	13,8	3,92	21,4	14,4
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
%	0,43	12,8	5,6	2,72	1,45	2,26	2,67	1,03	

Kaynak: Rahyab, 2020

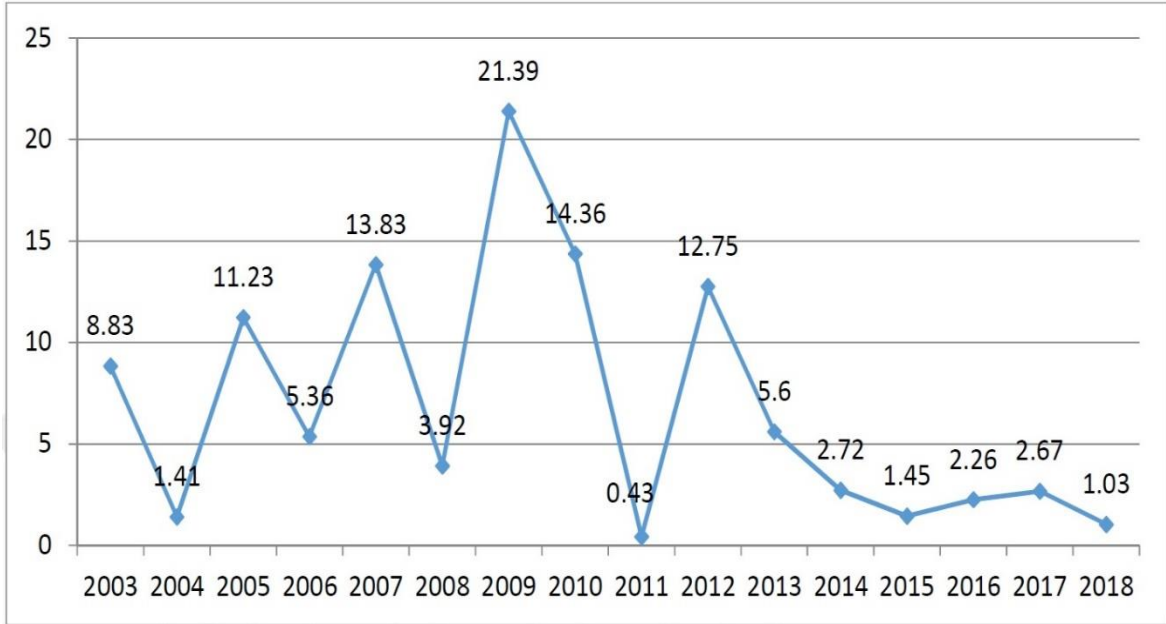
Tablo 4: Afganistan 'da Kişi Başı GSYİH (Cari ABD \$)

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
\$	179	191	211	242	264	360	365	438	543
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
\$	591	642	637	614	578	547	556	521	

Kaynak: Rahyab, 2020

Tablo 4'e göre, Afganistan'ın 2002-2018 yıllarında GSYİH'sı istikrarlı bir şekilde ilerleme göstermiştir. Bu ilerlemenin nedeni tarım sektörünün büyüme ve gelişmesi, dış yardımlar, politika yapımında kapsamlı devlet çabaları, küresel iş organizasyonlarına katılmak, bölgedeki ülkelerle bağlantı kurmak, ticari ve transit koridorların oluşturulması, mali reformlar, yolsuzlukla mücadele ve Afganistan'ın bölge ve dünya ekonomilerine bağlanması olarak görülmüştür. Tablo 5'te 2003-2018 dönemi ülkenin GSYİH'sı yıllık ortalama %6,83 oranında büyüme performansı göstermiştir. 2017 yılında %2,67'lik büyüme ve 2018 yılında ise %1.03'lük büyüme gerçekleşmiştir. GSYİH'nın yıllar içerisindeki durumu Grafik 1'de de açık biçimde çizilmiştir.

Grafik 1: Afganistan 'da GSYİH Büyümesi (Yıllık %)

Kaynak: Rahyab, 2020

3.3. Afganistan'da Tarım

Tarım, geleneksel olarak, 1979'daki Sovyet işgalinden önce GSYİH'nın yaklaşık yüzde 50'sini oluşturan Afgan ekonomisini yönlendirmiştir. Bununla birlikte, tarım sektörü hiçbir zaman tam kapasitede üretim yapamamıştır. İşgalden önce, 15 milyon hektarlık toplam ekilebilir arazinin yalnızca yüzde 30'u ekiliyordu. O dönemde ana ihrac kalemleri; şeker kamışı, şeker pancarı, meyve, kabuklu yemişler, sebzeler ve yündü. Bununla birlikte, devam eden savaş, üretimi önemli ölçüde azaltmıştır. Sovyet birlikleri ülkenin her yerine kara mayınları yerleştirerek geniş arazileri işe yaramaz hale getirdi ve nüfusun büyük bir bölümünü mülteci olmaya zorladı. Üretimde ortaya çıkan kesinti, büyük gıda kıtlığına neden olmuştur. Kabil Üniversitesi, 1988'de tarımsal üretimin 1978

düzeyinden yüzde 45 daha az olduğunu tespit eden bir rapor hazırlamıştır. UNDP, 1992'de yalnızca 3,2 milyon hektar arazinin işlendiğini ve bunun yalnızca 1,5 milyon hektarının sulanabildiğini tahmin etmiştir. 2001 yılında başlıca gıda ürünleri mısır, pirinç, arpa, buğday, sebze, meyve ve kuruyemişti. Afganistan'da sanayi, hammaddelerin yanı sıra tarıma da dayanmaktadır. Başlıca endüstriyel ürünler pamuk, tütün, kenevir ve şeker pancarıdır. Koyun yetiştiriciliği de son derece değerlidir. Başlıca koyun ürünü ihracatı yün ve koyun derileridir (USAID, 2021).

3.4. Afganistan`da Sanayi

Afgan halkı modern üretim teknolojisi ile Hindistan'da tanışmıştır. Bir dereceye kadar makine endüstrisi o dönemde el sanatlarının yerini almıştır (Amiri, 2003). 2002'den sonra Afganistan'da sanayi büyümesi: 2002'den sonra dünya ülkelerinin Afganistan'a olan ilgisi nedeniyle sıfırdan büyümeye başladı ve ekonomik durum düzelir gibi oldu. Bu yıldan sonra yol yapımı, hidroelektrik, güneş ve rüzgar enerjisi projeleri, mimari, el sanatları ve otomobil alanlarında değerli hizmetler verildi. Kümes hayvanları ve arıcılık projeleri daha iyi duruma geldi. Basın, yayıncılık ve kitle bilgisinin durumunda çok önemli gelişmeler yakalandı. Yüzlerce okul ve kolej ile onlarca devlet ve özel üniversite kuruldu. Binlerce özel konut projesi yapıldı. Telekomünikasyon durumu büyük ölçüde iyileşti. Partiler özgür ilan edildi. Afganistan Yatırım Otoritesine göre, 2003'ten 2011'e kadar, 25.265 yerli şirket ve 3.854 yabancı şirket, Afganistan'da 5255 milyar doların üzerinde çeşitli sektörlerdeki yatırımlarla tescil edildi. Böylece 9/15/2005 tarihinde Afganistan Yatırım Kanunu 1 başlık ve 33 madde olarak onaylanmıştır (Ahmadian, 2014).

3.5. Afganistan'da yoksulluk

Afganistan, kişi başına düşen gelir, beklenen yaşam süresi ve diğer sosyal göstergeler veya Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi gibi diğer daha geniş göstergeler açısından, dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. 1996'daki 174 BM üye devleti arasında son yılların en fakir 169'uncusu Afganistan'dı. Ancak 2004'teki bir rapora göre Dünya Bankası, Sri Lanka'dan sonra Afganistan'ın en fakir ikinci ülke olduğunu vurguladı. Afganistan, iç savaştan önce fakirdi, ancak otuz yıllık savaşın bir sonucu olarak, diğer ülkelerin çok gerisinde kaldı ve hatta bazı sosyal göstergelerdeki son hızlı ekonomik büyüme, durumu şu ana kadar değiştirmede başarı sahibi olamadı. Ülkedeki yoksulluk durumunu incelemek ve çalışma ile ilgili zorlukları ele almak için, hükümetin yoksulluğu azaltma stratejisinin belirlenmesi ve geliştirilmesi, boyutları ve özellikleri ile belirleyici faktörleri ile tanımanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

3.6.Afganistan Merkez Bankası

3.6.1. Afganistan Merkez Bankası'nın Para Politikası

Da Afghanistan Bankası, para politikasının uygulanmasından sorumludur. Yetki devri Da Afghanistan Bank yasasına göre yapılmaktadır.

Da Afghanistan Bankası Yasasının 62. Maddesinde belirtildiği gibi: "Da Afghanistan Bankası, Afganistan'ın para politikasını tasarlamak, benimsemek ve uygulamaktan sorumludur." Para politikası, bir dizi yöntemdir. Da Afghanistan Bank, belirli hedeflere ulaşmak için kontrollü parasal araçların kullanımını devralmıştır. Afganistan'ın para politikası, mütevellî heyetinin genel istikrarı ve mali sistemin gücü amacıyla ülke ekonomisindeki para arzını etkilemek için Da Afghanistan Bankası tarafından kullanılan yöntemlerin uygulanmasını içermektedir. Düzgün, düşük ve sabit enflasyon, istikrarlı büyüme ve istikrarlı istihdam için uygun koşullar yaratır. Bu, gelecekteki mal ve hizmetlerin fiyatı konusundaki belirsizliği azaltır ve ailelerin ve işletmelerin tüketim, tasarruf ve yatırım gibi daha güvenli ekonomik kararlar almasına yardımcı olur. Bu da daha fazla büyümeyi kolaylaştırır ve doğru zamanda iş fırsatları yaratır, ülkenin sağlığına ve genel ekonomik refahına katkıda bulunur (DAB, 2021c).

3.6.2. Da Afghanistan Bank Para Politikası Nasıl İşliyor?

Afganistan Bankası, piyasadaki para arzının kontrolü yoluyla para politikasının durumunu belirler. Para arzındaki değişiklikler talebi etkiler. Rezerv istikrarının birincil hedefini korumak için Da Afghanistan Bankası, Parasal Toplam Hedefleme Çerçevesi adlı bir çerçeve benimsemiştir. Ekonomideki likidite miktarını kontrol etmek önemlidir. Bu nedenle akışkanlık seviyesindeki herhangi bir değişiklik, ülkedeki genel ekonomik faaliyetleri doğrudan etkiler. Bu nedenle, akışkanlık ve likiditedeki değişiklikler, ekonomik büyüme hızının yanı sıra ulusal para birimine olan talep ile orantılı olmalıdır (Reserve Bank of Australia, 2013).

3.6.3. Da Afghanistan Bank'ın Para Politikasının Hedefleri ve Görevleri

3.6.3.1. Para Politikası Planı

Da Afghanistan Bankası Kanunu'nun 2. maddesi hükümlerine göre Merkez Bankasının ilk amacı yurt içi fiyatların istikrarını sağlamak ve korumaktır. Kuşkusuz bu amaca ulaşmak, ulusal paranın değerinin mal ve hizmet fiyatlarına karşı istikrarını sağlamadan ve korumadan mümkün değildir.

Afganistan nispeten açık bir ekonomiye ve ticaret açığına sahip olduğu için, yurt içi fiyat istikrarı da döviz kuru dalgalanmalarından etkilenmektedir. Bu nedenle Merkez Bankası, Afgan para biriminin değerindeki değişiklikleri yabancı para birimlerine karşı izler ve para ve döviz kuru

politikasını koordine etmek için Yönetilen Dalgalı Döviz Kuru (Managed Floating Exchange Rate) kullanır.

Para politikasını değerlendirmek için Da Afghanistan Bank üç niceliksel hedef belirlemiştir:

- Rezerv Para tabanının büyümesi için bir tavan belirlenmesi
- Dolaşımdaki paranın belirlenmesi
- Net Uluslararası Rezerv seviyesinin belirlenmesi

3.6.3.2. Akışkanlık Veya Likidite

Ekonomideki likidite seviyesi çok önemlidir ve nasıl azaltılacağı ya da artırılacağı mutlaka ekonomik faaliyetlerin büyüme hızı ve para ihtiyacı ile koordineli olarak yapılmalıdır. Bankacılık sektörünün gelişimi ve bu sektörün para yaratmadaki rolü ve ülkenin ekonomik durumunu dikkate alan Da Afganistan Bankası, ana gösterge olarak para tabanını (Rezerv Para) ve dönemdeki parayı örtük olarak belirlemiştir. Da Afghanistan Bankası, para tabanı tutarını kontrol etmek için iki araç kullanmaktadır: Döviz satışı ve para politikasının temel araçları olarak Merkez Bankası menkul kıymetleri (Reserve Bank of Australia, 2013).

3.6.3.3. Para Politikası Uygulaması

Da Afganistan Bankası, para politikasını tasarladıktan ve kabul ettikten sonra, mevcut parasal araçları kullanarak para politikasını uygulamaktadır.

3.7. Afganistan Merkez Bankası Para Politikası Araçları

Da Afghanistan Bankası, para tabanı miktarını kontrol etmek için iki araç kullanır: Döviz satışı ve para politikasının temel araçları olarak Merkez Bankası menkul kıymetleri.

1. Döviz Satışı: Döviz alım satım düzenlemesi çerçevesinde, Merkez Bankası tarafından haftada iki kez lisanslı ticari bankalar ve esnaflar katılımıyla serbest ve şeffaf bir ihale süreci (lailam) ile satılmaktadır.

2. Sermaye Tahvilleri: Merkez bankasının parasal tabanı kontrol etmek için kullandığı ikinci araç, ticari bankalara haftalık olarak satılan sermaye menkul kıymetlerinin satışlarıdır. Para birimlerinin satışına olan bağımlılığı azaltabilecek bu aracı daha fazla kullanabilmek için Da Afghanistan Bank'ın bir yıl vadeli sermaye tahvillerinin mali yılı olan ay başından itibaren (364 gün) tahvillerin yanında 28 gün ve 182 gün bu işin bu menkul kıymetlere yatırım alanını artıracakları tanıtılmıştır. Da Afghanistan Bank ayrıca ikincil menkul kıymetler piyasasını teşvik ederek likidite kontrolündeki payını artırmayı planlamaktadır.

Da Afghanistan Bankası ayrıca, para politikasının uygulanması amacıyla ihtiyati-denetim amaçlarına ek olarak gerektiğinde bu araçları kullanan Zorunlu Karşılıklar gibi başka parasal araçlara da sahiptir. Şu anda Afganistan'daki rezerv oranı % 8'dir (DAB, 2021c).

3.8. Da Afghanistan Bankası'nın Döviz Kuru Politikası

Ülkenin döviz politikasının tasarımı, benimsenmesi ve uygulanması Da Afghanistan Bankası Kanunu'nun 69. Maddesinde açıkça belirtilen Da Afghanistan Bankası'nın özel görevlerinden biridir. Da Afghanistan Bankası, dünyadaki sekiz ortak para birimi rejimi arasından Yönetilen Dalgalı Döviz Kuru rejimini seçmiştir. Bu rejim altında, piyasadaki para birimlerine karşı döviz kurları arz ve talep tarafından belirlenmektedir.

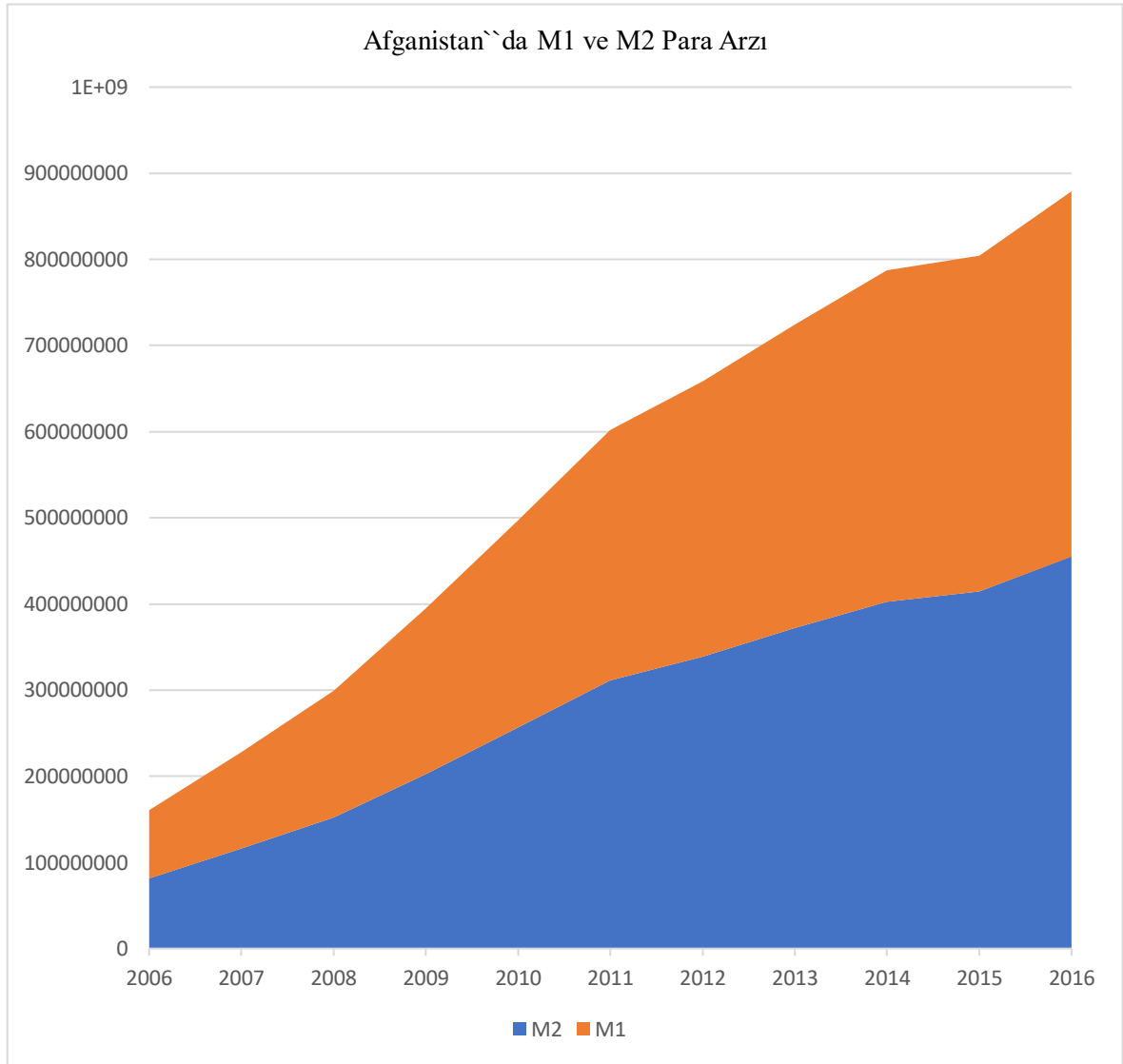
Bu döviz kuru politikasının benimsenmesi, ekonomik koşullar, ödemeler dengesi (ithalat ve ihracat), ekonominin açıklık derecesi (para birimlerine giriş ve çıkış) ve siyasi koşullar göz önünde bulundurularak diğer sistemlere göre daha uygun tespit edilmiş ve belirlenmiştir (Reserve Bank of Australia, 2013).

Tablo 5: Afganistan'ın AF: Para Arzı: 2006'dan 2016'ya M1 ve M2

	M2	M1
2006	81247948	79505811
2007	115693149	111777341
2008	152002075	147449218
2009	202231264	192176801
2010	256726781	240257243
2011	311433123	290721953
2012	338614160	319721469
2013	372186010	351937834
2014	402465470	384795084
2015	414857470	389594362
2016	455204130	423818894

Kaynak: CEIC, y.y., 2021b

Grafik 2: Afganistan'ın AF: Para Arzı: 2006'dan 2016'ya M1 ve M2

Kaynak: CEIC, y.y., 2021b

Afganistan'ın AF: Para Arzı: M2 verisi 2016'da 455.204.130 AFN milyon olarak bildirildi. Bu, 2015 için 414.857.470 AFN milyon olan önceki rakamdan bir artış kaydetmiştir. Afganistan'ın AF: Para Arzı: M2 verileri yıllık olarak güncelleniyor ve Aralık'tan ortalama 311.433.123 AFN milyon 2006'dan 2016'ya, 11 gözlemle. Veriler 2016'da tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 455.204.130 AFN mn'ye ve 2006'da 81.247.948 AFN milyon ile rekor düşük seviyeye ulaşmıştır.

Afganistan'ın AF: Para Arzı: M1 verisi 2016'da 423.818.894 AFN mn olarak rapor edilmiştir. Bu, 2015 için 389.591.167 AFN milyon olan önceki rakamdan bir artış kaydetti. 2006'dan 2016'ya, 11 gözlemle. Veriler 2016'da 423.818.894 AFN milyon ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ve 2006'da 79.505.811 AFN milyon ile rekor düşük bir değere ulaşmıştır.

Tablo 6: Afganistan'ın para arzı 2017 – 2020

	2017	2018	2019	2020
Q1	43647000	44116000	46497000	49086000
Q2	43740000	46458000	48343000	54092000
Q3	45044000	46666000	48688000	54648000
Q4	47384000	48603000	51376000	
Toplam	179815000	185843000	194904000	157826000

Kaynak: fxempire.com, 202

Grafik 3: Afganista'nın para arzı 2017 – 2020

Kaynak: fxempire.com, 202

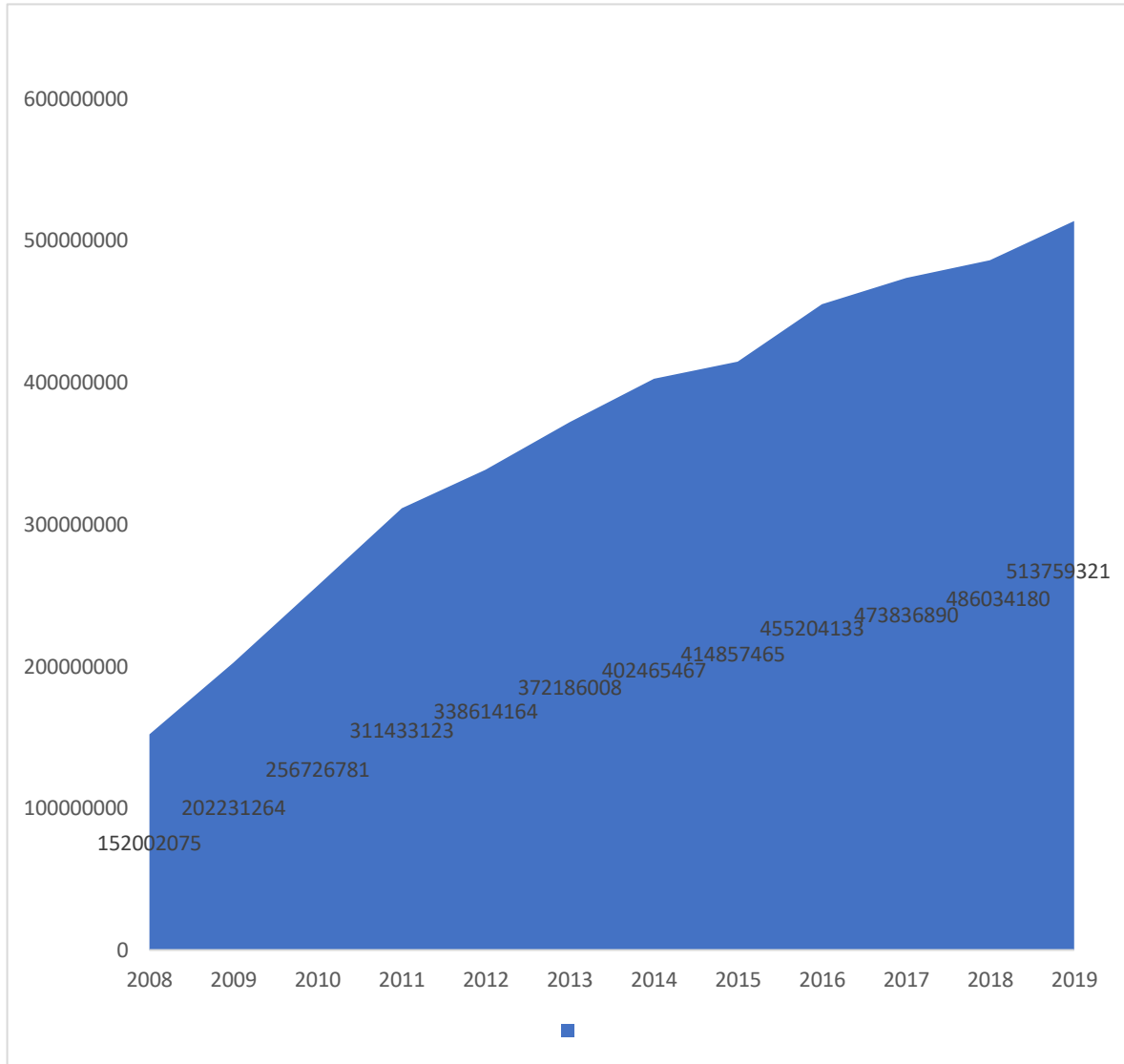
Tablo 7: Afganistan Geniş Para Arzı

Afganistan Geniş Para Arzı	
2008	152002075
2009	202231264
2010	256726781
2011	311433123
2012	338614164
2013	372186008
2014	402465467
2015	414857465
2016	455204133
2017	473836890
2018	486034180
2019	513759321

Kaynak: CEIC, 2021a

Afganistan'ın AF: Para Arzı: Geniş Para verileri 2019'da 513.759.321 AFN milyon olarak bildirildi. Bu, 2018 için 486.034.180 AFN milyon olan önceki rakamdan bir artış kaydetti. Afganistan'ın AF: Para Arzı: Geniş Para verileri yıllık olarak güncellenerek ortalama 355.400.086 AFN milyon Aralık 2006'dan 2019'a kadar, 14 gözlemle. Veriler 2019'da tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 513.759.321 AFN milyona ve 2006'da 81.247.948 AFN milyon ile rekor düşük bir değere ulaşmıştır.

Grafik 4: Afganistan Geniş Para Arzı

Kaynak: CEIC, 2021a

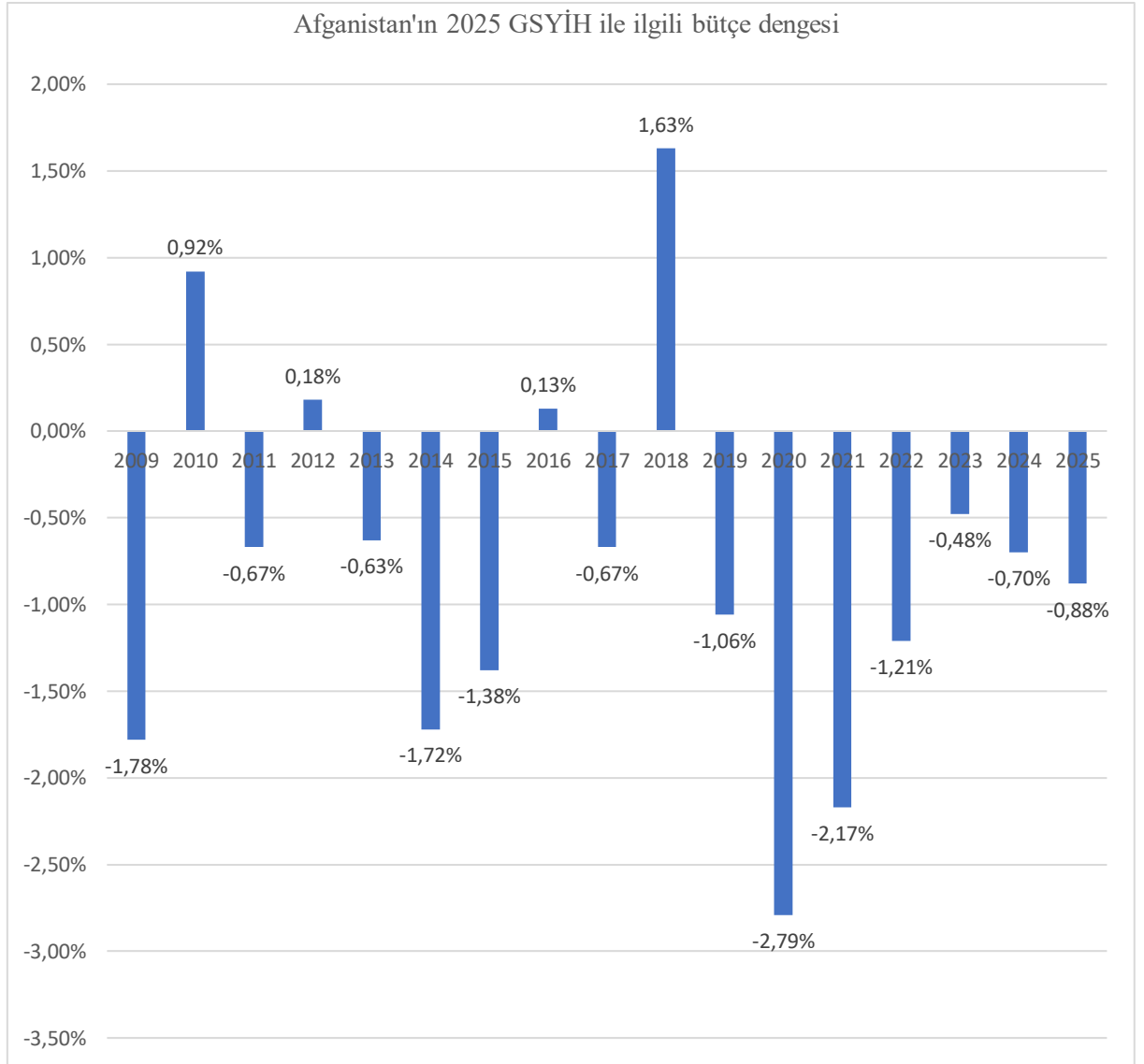
Tablo 8: Afganistan'ın 2025 GSYİH ile ilgili bütçe dengesi

Yıllar	Yüzdesi
2009	-1,78%
2010	0,92%
2011	-0,67%
2012	0,18%
2013	-0,63%
2014	-1,72%
2015	-1,38%
2016	0,13%
2017	-0,67%
2018	1,63%
2019	-1,06%
2020	-2,79%
2021	-2,17%
2022	-1,21%
2023	-0,48%
2024	-0,70%
2025	-0,88%

Kaynak: O'Neill, 2021

İstatistik, 2025 yılına kadar olan projeksiyonlarla birlikte, 2009 ve 2019 yılları arasında Afganistan'ın bütçe dengesini GSYİH'ye göre gösteriyor. Pozitif bir değer bütçe fazlasını, negatif bir değer ise açığı ifade ediyor. 2021'de Afganistan'ın bütçe açığı GSYİH'nın yaklaşık yüzde -2,7'si oldu.

Grafik 5: Afganistan'ın 2025 GSYİH ile ilgili Bütçe Dengesi

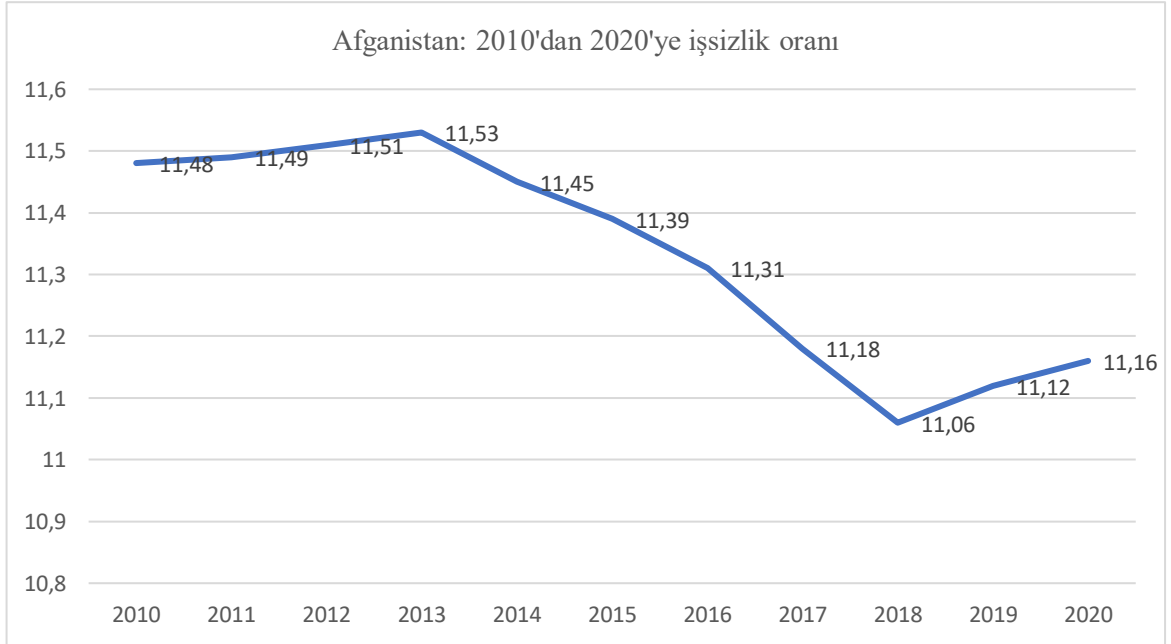
Kaynak: O'Neill, 2021

Tablo 9: Afganistan: 2010'dan 2020'ye İşsizlik Oranı

Yıllar	Yüzde %
2010	11,48
2011	11,49
2012	11,51
2013	11,53
2014	11,45
2015	11,39
2016	11,31
2017	11,18
2018	11,06
2019	11,12
2020	11,16

Kaynak: O'Neill, 2021a

Grafik 6: Afganistan: 2010'dan 2020'ye İşsizlik Oranı

Kaynak: O'Neill, 2021a

Yeni OPEC Referans Sepeti (ORB)

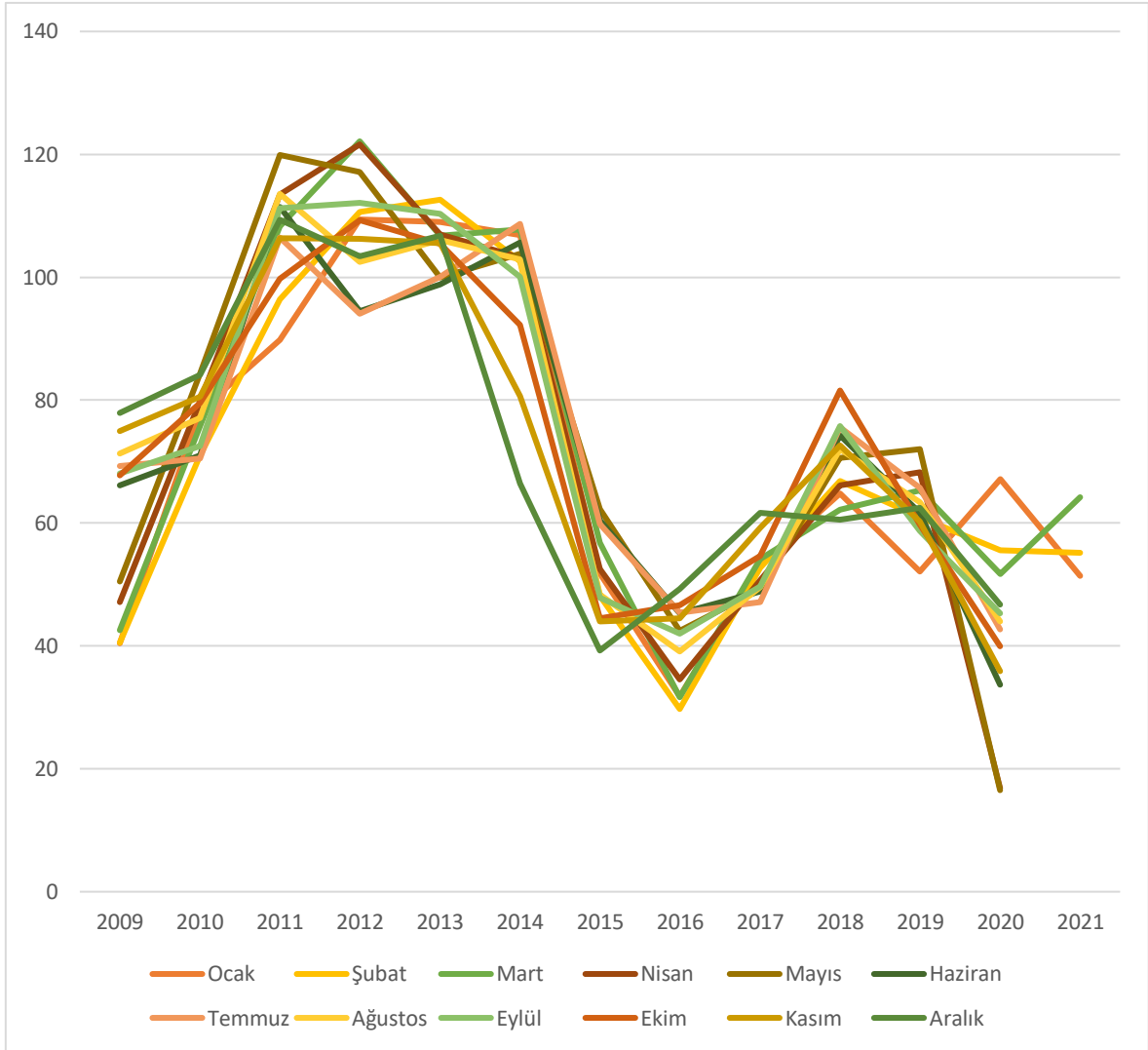
Tablo 10: OPEC Sepet Fiyatı

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2009	40.44	40.58	42.61	47.15	50.49	66.08	69.26	71.34	68.11	67.72	74.95	77.88
2010	78.23	71.02	75.75	79.89	84.36	70.96	70.48	77.09	72.49	79.52	80.55	84.13
2011	89.81	96.39	108.27	113.49	119.9	111.44	106.45	113.57	111.21	99.71	106.35	109.36
2012	109.4	110.61	122.12	121.62	117.08	94.44	94.07	102.54	112.11	109.29	106.26	103.44
2013	108.96	112.62	106.79	106.94	99.97	98.88	100.1	106.1	110.32	105.42	105.53	106.74
2014	106.85	102.55	107.8	103.25	103.77	105.6	108.68	102.89	100.1	92.19	80.64	66.44
2015	51.78	48.19	56.74	52.48	62.23	60.46	59.81	48.4	47.8	44.48	43.95	39.25
2016	31.79	29.73	31.65	34.54	42.48	45.28	45.42	39.1	42	46.65	44.51	49.28
2017	53.13	52.76	54.15	50.69	49.19	48.85	47.17	49.61	49.68	54.6	59.21	61.71
2018	64.84	66.88	62.17	66.08	70.57	74.25	75.61	72	75.77	81.58	72.64	60.57
2019	52.14	60.96	65.32	68.31	72	61.61	65.71	63.37	58.76	59.68	60.19	62.5
2020	67.12	55.53	51.68	16.85	16.52	33.69	42.69	44.02	45.3	39.94	35.89	46.73
2021	51.35	55.14	64.21									

Kaynak: OPEC, 2021a

16 Haziran 2005'te tanıtılan sepet, şu anda aşağıdakilerden oluşmaktadır: Saharan Blend (Cezayir), Girassol (Angola), Djeno (Kongo), Zafiro (Ekvator Ginesi), Rabi Light (Gabon), Iran Heavy (İran İslam Cumhuriyeti), Basra Light (Irak), Kuveyt İhracat (Kuveyt), Es Sider (Libya), Bonny Light (Nijerya), Arab Light (Suudi Arabistan), Murban (BAE) ve Merey (Venezuela).

Grafik 7: OPEC Sepet Fiyatı

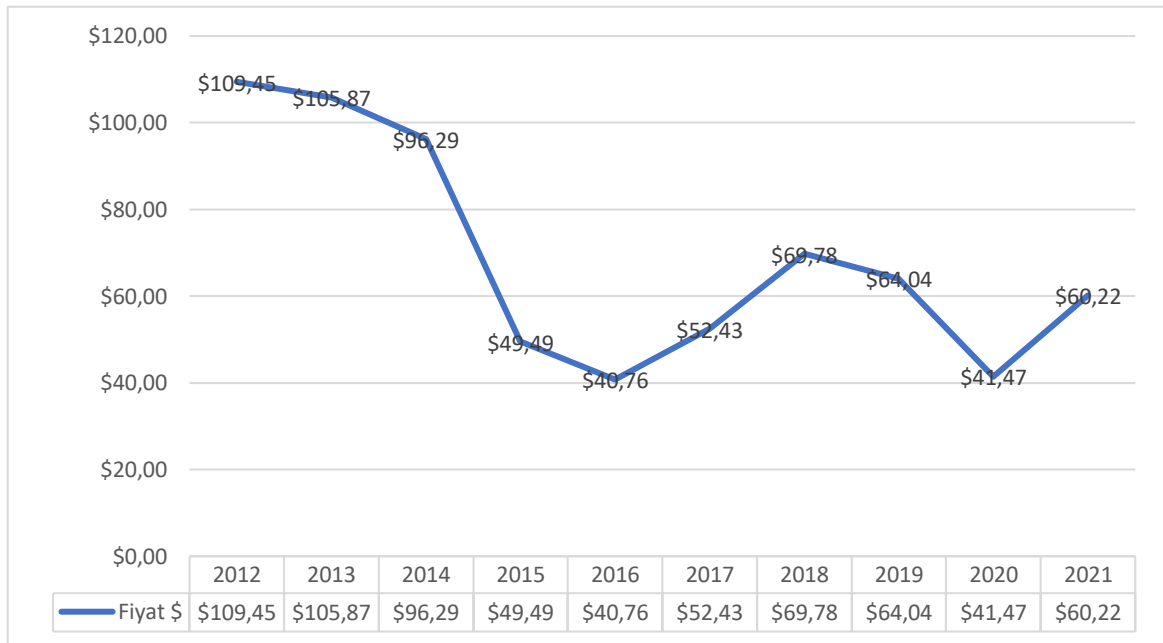
Kaynak: OPEC, 2021a

Tablo 11; Yeni OPEC Referans Sepeti

Yıllar	Fiyat \$
2012	\$109,45
2013	\$105,87
2014	\$96,29
2015	\$49,49
2016	\$40,76
2017	\$52,43
2018	\$69,78
2019	\$64,04
2020	\$41,47
2021	\$60,22

Kaynak: OPEC, 2021b

Grafik 8: Yeni OPEC Referans Sepeti

Kaynak: OPEC, 2021b

Tablo 12: Afganistan Döviz Kuru 2006-2008

	2006		2007		2008	
Aylar	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış
Ocak	50,15	49,95	49,24	49,04	52,50	52,30
Şubat	50,15	49,95	49,60	49,40	52,10	51,90
Mart	49,95	49,75	50,29	50,09	50,08	49,88
Nisan	49,74	49,54	50,27	50,07	50,07	49,87
Mayıs	49,86	49,66	50,11	49,91	49,86	49,66
Haziran	50,23	50,03	49,93	49,73	50,12	49,92
Temmuz	50,05	49,85	49,98	49,78	50,11	49,91
Ağustos	50,20	50,00	49,99	49,79	50,52	50,32
Eylül	49,94	49,74	49,97	49,77	50,62	50,42
Ekim	49,96	49,76	50,07	49,87	52,02	51,82
Kasım	49,9	49,7	49,86	49,66	52,30	52,10
Aralık	50,06	49,86	49,73	49,53	52,33	52,13
Ortalama	50,02	49,82	49,92	49,27	51,05	50,85

Kaynak: DAB, 2021b

Tablo 13: Afganistan Para Birimi Hicri Ve Miladi Ortalaması

	2009		2010		2011		2012		2013	
Aylar	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış
Ocak	48,59	48,39	45,51	45,31	49,49	49,29	52,03	51,83	56,64	56,44
Şubat	47,56	47,36	45,40	45,20	49,46	49,26	52,11	51,91	57,20	57,00
Mart	48,07	47,87	45,39	45,19	49,51	49,31	53,39	53,19	57,48	57,28
Nisan	51,20	51,00	48,17	47,97	45,78	45,58	49,95	49,75	54,27	54,07
Mayıs	50,09	49,89	46,80	46,60	45,93	45,73	50,13	49,93	55,31	55,11
Haziran	50,20	50,00	46,47	46,27	46,55	46,35	50,55	50,35	55,61	55,41
Temmuz	50,19	49,99	45,54	45,34	47,67	47,47	51,67	51,47	56,84	56,64
Ağustos	49,45	49,25	46,09	45,89	47,34	47,14	51,56	51,36	56,40	56,20
Eylül	49,61	49,41	45,63	45,43	47,67	47,47	51,80	51,60	56,88	56,68
Ekim	49,58	49,38	45,21	45,01	48,15	47,95	52,40	52,20	57,47	57,27
Kasım	49,14	48,94	45,31	45,11	48,12	47,92	53,63	53,43	57,68	57,48
Aralık	48,70	48,50	45,28	45,08	48,66	48,46	52,13	51,93	57,75	57,55
Ortalama	49,37	49,17	45,90	45,70	47,86	47,66	51,78	51,58	56,63	56,43

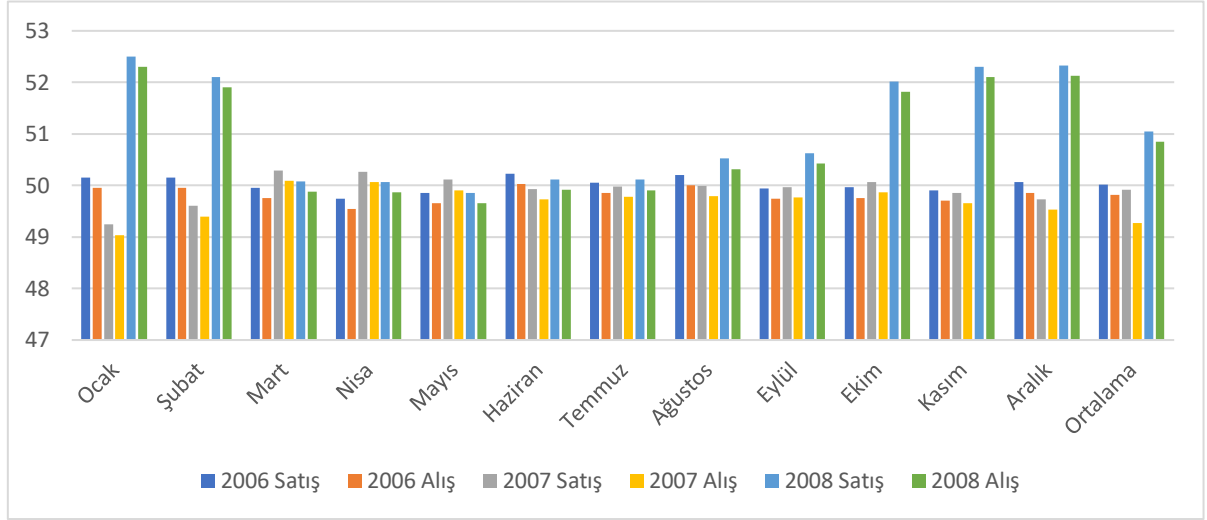
Kaynak: DAB, 2021a

Tablo 14: Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması

	2014		2015		2016		2017		2018	
Aylar	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış	Satış	Alış
Ocak	58,10	57,90	68,62	68,42	66,9540	66,7540	69,8782	69,6782	75,5397	75,3397
Şubat	57,42	57,22	68,90	68,70	66,9933	66,7933	68,9938	68,7938	75,0246	74,8246
Mart	57,61	57,41	68,72	68,52	67,9316	67,7316	69,2271	69,0271	75,0673	74,8673
Nisan	57,35	57,15	57,99	57,79	68,5900	68,3900	67,6608	67,4608	69,7550	69,5550
Mayıs	57,39	57,19	58,95	58,75	68,5900	68,3900	67,9253	67,7253	70,7886	70,5886
Haziran	57,80	57,60	60,16	59,96	69,2100	69,0100	68,2888	68,0888	70,6041	70,4041
Temmuz	57,62	57,42	60,70	60,50	68,8189	68,6189	68,4215	68,2215	73,0135	72,8135
Ağustos	56,72	56,52	62,31	62,11	67,9760	67,7760	68,6115	68,4115	72,5363	72,3363
Eylül	57,33	57,13	64,11	63,91	66,9644	66,7644	68,6299	68,4299	74,3866	74,1866
Ekim	57,55	57,35	64,45	64,25	66,1724	65,9724	68,3629	68,1629	75,8388	75,6388
Kasım	57,95	57,75	65,94	65,74	66,2627	66,0627	68,6203	68,4203	75,6280	75,4280
Aralık	58,12	57,92	67,21	67,01	66,7819	66,5819	69,1516	68,9516	75,9161	75,7161
Ortalama	57,58	57,38	64,01	63,81	67,6038	67,4038	68,6476	68,4476	73,6749	73,4749

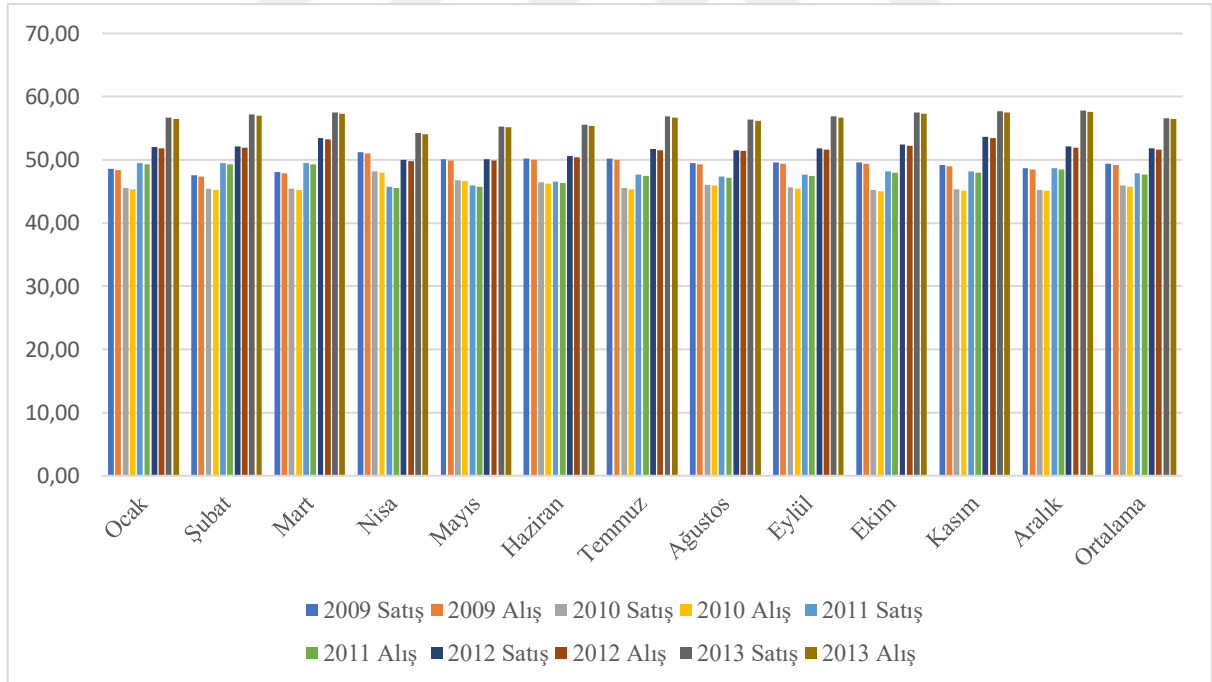
Kaynak: DAB, 2021a

Grafik 9: Afganistan döviz kuru 2006-2008

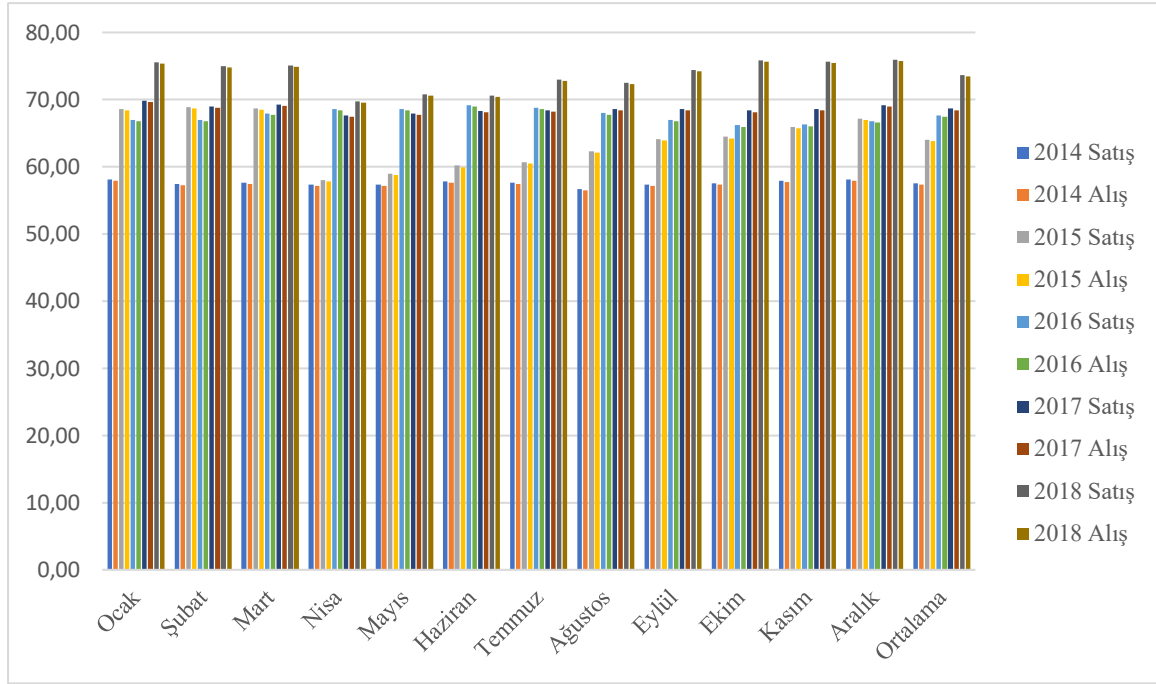
Kaynak: DAB, 2021b

Grafik 10: Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması

Kaynak: DAB, 2021a

Grafik 12: Afganistan Para Birimi Hicri ve Miladi Ortalaması

Kaynak: DAB, 2021a

3.9. Afganistan'da Enflasyon Ve Ölçümü

Enflasyon genel olarak mal ve hizmet fiyatlarının artan seviyesi olarak tanımlanmaktadır.

Enflasyon, bütün mal ve hizmetlerin fiyat seviyesinde bir artış değildir. Bazı malların fiyatı azalırken bazılarının da fiyatı artar. Yani başka bir deyişle enflasyon, bütün fiyatların artması değil, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve hissedilir artışlardır. Enflasyon, paranın satın alma gücünün azalması anlamına gelir. Enflasyon, enflasyon oranı olarak adlandırılan fiyat endeksinin yüzdesi ölçülerek hesaplanmaktadır. Bu oran, gayri safi yurtiçi hasılayı azaltan tüketici fiyat endeksi ve normal üretici fiyat endeksi dahil olmak üzere, endekste yer alan mal paketine bağlı olarak fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanabilmektedir. Tüketici Fiyat Endeksinin Ölçme enflasyon düzeyini ölçmenin en yaygın yöntemidir. Tüketici endeksini ölçmek için en çok başvurulan yöntem Laspeyres endeksidir. Bu endeks, tüketicilerin belirli bir mal portföyüne ilişkin normal tepkisinin toplandığı ve ölçüldüğü bir endekstir. Buna dayanarak, belirli bir yılda bir normal mal paketinin ortalama fiyatı değerlendirilir. Portföydeki her malın fiyatı, ağırlık olarak adlandırılan fraksiyonla çarpılır ve birlikte verilen ağırlık, tüketici fiyat endeksinde eklenir. Bir portföydeki her bir ürünün ağırlığı, ortalama tüketici bütçesindeki payıdır (Shoaibi, 2011).

Ancak, enflasyonun ölçülmesinde abartıların ortaya çıktığı tüketici endeksi ile enflasyonu ölçmede bazı sorunlar olabilir. Bu sorunlardan biri ikame etme eğilimidir. Bu şekilde tüketici pahalı mal veya fiyatlandırılan malları takas edebilmektedir. Bu da enflasyonu olduğundan daha küçük

gösterebilmektedir. Bu nedenle, temel yaşam tüketimi, tüketici fiyat endeksinin gösterdiğinden daha az artar. İkinci sorun, yeni ürünlerin arzusu veya bulunabilirliğidir. Yeni mallar üretilip pazarlandığında, tüketicilerin daha fazla seçeneği vardır. Aslında yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi paranın gerçek değerini artırıyor ancak paranın alım gücündeki bu artış tüketici fiyat endeksine daha az yansımaktadır.

Üçüncü sorun, ürünün kalitesini dikkate almamaktır. Örneğin, portföydeki bir kalemin kalitesi artarsa, tüketici fiyat endeksine yansımaz. GSYİH'yi deflate etmek, enflasyonun ölçüldüğü başka bir yöntemdir. Bu yöntem, belli bir mal sepetini değil, gayri safi yurtiçi hasılayı içeren tüm mal ve hizmet fiyatlarını ölçer. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla deflatörü, ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetler olan gayri safi yurtiçi hasılayı içeren varlık sepetindeki tüm kalemleri içerir. Dolayısıyla, tüketim mallarının fiyatına ek olarak, GSYİH deflatörü, uçak, bilgisayar gibi diğer malların ve özel ve kamu sektöründe satın alınan diğer ticari malların fiyatlarını da içermektedir (Shoaibi, 2011).

Açıkçası, tüketici fiyat endeksi ile gayri safi yurtiçi hasıla deflatörü arasında bazı keskin farklılıklar vardır. İlk aşamada, yalnızca yurt içinde üretilen mallar GSYİH'yi içerir ve ithal edilen mallar dahil edilmezken, tüketici fiyat endeksi, ithal malları da dikkate alabilir. İkinci fark, ekonomide bu iki büyüklüğün nasıl ölçüldüğüdür. Tüketici Fiyat Endeksi, farklı emtia fiyatları (Laspeyres endeksi) için belirli bir ağırlık dikkate alır, ancak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Azaltma Endeksi, değişen değişkenleri hesaba katar (Passcha endeksi). Diğer bir deyişle, tüketici fiyat endeksi belirli bir emtia sepeti kullanılarak ölçülürken, GSYİH'nin daralan endeksinde mal sepeti GSYİH'deki değişime göre farklılaştırılabilir.

Afgan Merkezi İstatistik yetkililerine göre, Laspeyres Fiyat Endeksi, otuz yıldır Afganistan'daki enflasyonu ölçmek için kullanılıyor. 1978 öncesi enflasyon yüzdesi için herhangi bir hesaplama söz konusu değildir (Shaban, 1996).

Komünist rejim sırasında (1978-1992), ülkede savaşın patlak vermesiyle birlikte, hükümetler askeri faaliyetlerini para ihracı yoluyla finanse ettiler. Buna göre para arzı 76,3 milyar Afgan'dan 673,3 milyar Afgan'a yükseldi. Şimdi, o döneme göre, GSYİH'da büyük bir azalma var. Büyüme oranına dair kesin rakamlar yok, ancak komünist yönetim döneminde tarımsal arzda %50'den fazla azalma oldu ve ülkede üretim ve sanayi mallarında yaklaşık %40 azalma açıklandı. Ayrıca komünist rejim döneminde nakliye maliyetlerinde önemli bir artış olmuştur. Örneğin, ülkenin kuzeyinde Kabil ile Mezar-ı Şerif arasında mal taşıma maliyeti yaklaşık yüzde 600 artmıştır. Sonuç olarak, bu dönemde enflasyon ciddi bir problem haline geldi. Artan fiyatları sabit tutmak için hammaddeler, hükümet destekli kooperatif fabrikaları tarafından piyasa fiyatından daha düşük bir fiyata satılmıştır.

1992'de komünist rejimin düşmesinden ve Afganistan'da İslam Devleti'nin kurulmasından (1992-1996) sonra, ülkenin her yerinde, özellikle Kabil'de iç savaş yoğunlaştı. Ülkede keskin bir GSYİH düşüşü yaşandı (Bu konuda kesin bir bilgi yoktur). Devlet gelirlerine ek olarak, hükümetin para ihracı yoluyla askeri ve diğer harcamalarını finanse etmek zorunda kalması da önemli ölçüde

azaldı. 1992 ile 1996 yılları arasında dolaşımda olan para miktarına ilişkin yeni rakamlar yok, ancak tedavülde 1.000 milyardan fazla afغانin olduğu ve buna ek olarak her ay bir milyardan fazla afغانin piyasaya sürüldüğü rapor edilmiştir. Yani emisyon gün geçtikçe arttı ve bu da ülkede dizginlenemeyen bir enflasyona neden oldu. Hükümet yetkililerine göre, enflasyon oranı 1996'da Kabil'deki %240'dan 1990'ların başında %150 civarındaydı.

Daha önce de belirtildiği gibi, IMF 2001'de (Taliban kuralı) 1996'dan 2001'e enflasyon yüzdesine ilişkin yeni bir veri yok, ancak 1998'den 2001'e kadar olan tahminlere göre enflasyonun yüzde 495 ile 600 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

2001'de Taliban'ın düşüşünden sonra ülkenin ekonomik ve sosyal durumu kötü bir durumdaydı. Ülke tamamen nakite dayalıydı. Bankacılık sektörü tamamen pasifti. Afغانlar çok yüksek enflasyon sırasında değer kaybetmişti. Bankanın para üzerindeki kontrolü önemsizdi ve hatta yoktu. Ayrıca iki veya üç sahte para dolaşımdaydı. Doları ve Pakistan rupi gibi yabancı para birimleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştı.

2001'in sonlarında yeni hükümetin kurulmasından sonra, Afغانistan Merkezi İstatistik Ofisi tarafından yeni bir tüketici fiyat sepeti oluşturuldu. Bu endeks ilk olarak 2002'de Kabil için düşünüldü. Enflasyon daha önceki dönemlerde de olduğu gibi, Laspeyres endeksi kullanılarak hesaplanmaya başladı. 2004 yılında, altı büyük şehir (Kabil, Herat, Kandahar, Celalabad, Mazar-e-Sharif ve Khost) dahil olmak üzere tüm Afغانistan için ulusal tüketici fiyat endeksi, kendi bölgeleri dikkate alınarak ve nüfusunu oluşturarak hesaplandı. Ağırlık (miktar) olarak bu altı şehir ulusal tüketici endeksini elde etmek için kullanılmıştır. Daha sonra basit ortalamaya göre ağırlıklı alanın fiyatı, nüfusun tüketimi ve tüketici fiyat endeksi ile orantılı olarak ölçülmüştür.

Aralık 2002'de yeni para ihracı, etkili bir para politikasının uygulanmasında, ülkedeki para akışının ve enflasyon oranının kontrol edilmesinde, para reformunun ve yeni bir ekonomi politikasının uygulanmasında önemli bir adım oluşturmıştır. İnsani yardım ve ürün bulunabilirliği arttıkça, daha fazla mal bulunur hale geldi ve enflasyon oranı hızla düştü. Ortalama yüzde enflasyon 2002'nin ilk sekiz ayında %3,3'e düştü. Ancak yeni Afغان para birimine ilişkin yayılma ve belirsizlik 2002 sonbaharında döviz kurunda bir düşüşe yol açtı ve bu da para biriminin değerinde hızlı bir artışa yol açtı. Enflasyon, Kasım 2002'de yüzde 100 arttı, ancak yeni para biriminin başarılı bir şekilde uygulamaya konulması ve güçlü bir para politikasının varlığı ve çoğu gıda maddesinin arzındaki artışla 2002'de %52'ye geriledi.

2003'ün ilk on ayında fiyatlar sabit kaldı ve ortalama aylık enflasyonun sıfıra yakın olacağı tahmin edildi.

Enflasyon 2003/2004'te (Kabil'e göre) yüzde 10,3'e ulaşmış olsa da bu artış çoğunlukla yüksek kira ve yeniden yapılanma sürecinden kaynaklanmıştır. Bu azalma, özellikle gıda sepetinde yaklaşık yüzde 60 olan tüketici fiyat endeksinin düşürülmesinde yararlı olmuştur. Mart 2004'ten Mart 2005'e

kadar ölçülen ulusal tüketici fiyat endeksi bir bütün olarak yüzde 10,4 olarak gerçekleşti. Enflasyonun zirve yaptığı Herat'ta yüzde 16,7, Kabil'de yüzde 14,9, Kandahar'da ise yüzde 9,4 olurken, bu yıl enflasyondaki artışın nedenleri gıda dışı kalemlerden kaynaklanıyordu. Ulusal Tüketici Endeksi'nin devreye girmesinden sonra bile Kabil'de 20 para politikasının uygulanması nedeniyle enflasyon daha önemliydi. Çünkü Kabil'den toplanan rakamlar daha güvenilir olabilmekteydi (Khalid, 2010).

Enflasyon, Mart 2005 ile Mart 2006 arasında, Mazar-e-Şerif'te yüzde 9,9 ve Kabil'de yüzde 9,4 iken, genel olarak yüzde 8,2 civarındaydı. Bu düşüş genel olarak gıda fiyatlarındaki düşüş ve tarım ürünlerindeki artışın etkisinden kaynaklanmaktaydı.

Genel olarak tüketici fiyat endeksini kullanarak Mart 2006'dan Mart 2007'ye kadar ulusal düzeyde enflasyon oranı yüzde 3,8 oldu. Böylece Kandahar'da yüzde 9,3, Celalabad'da yüzde 7,4 ve Khost'ta yüzde 7,1'de sabitlendi. Bu düşüş, gıda ve gıda dışı kalemlerin fiyatlarındaki düşüşe bağlı enflasyondan kaynaklanmıştır.

Ek olarak Çekirdek enflasyon (varlık portföyünden değişken fiyatlı mallar hariç tutulduğunda, örneğin Banka 2006, 2007 yılında tüketici endeksinde bina / yakıtı dikkate almamıştır) 2004'te yüzde 7,4 ve 2008'de yüzde 8,2'den yüzde 5,2 azalmıştır.

2006/2007'de Kabil'deki enflasyon oranı %4,9'du ve bu, %9,4 olan 2005/2006 enflasyon oranının üzerinde bir rakamdı. Yıl içinde fiyatlardaki artış, Pakistan'dan gelen arz kıtlığı nedeniyle gıda fiyatlarında yaşanan artıştan kaynaklanırken, özellikle kira başta olmak üzere gıda dışı ürünlerin fiyatlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır.

Ülkedeki enflasyon yüzdesi 2007/2008'de yaklaşık yüzde 20,7 ile en yüksek yüzde 23,5 Kandahar'da ve yüzde 19,2 ile Kabil'de gerçekleşti. Gıda fiyatları ulusal olarak 2007/2006'daki %4,7'den 2008/2007'de %28,3'e yükseldi. En yüksek seviye 2006 / 2007'ye göre yüzde 33,6 ile Kandahar'da oldu ve yüzde 4,7 ile Khost'ta yüzde 31,7 ile sabitlendi. Afganistan ithalatçı bir ülke olduğu için fiyatların artmasının ana sebebi gıda fiyatlarının hızlı yükselmesiydi (Khalid, 2010).

Komşu ülkelerden gıda ithalatı fiyatlarının artması ve gıda ithalatı yüksek olan ülkelerin kısıtlamaları nedeniyle fiyat endeksi hızla büyümüştür. Malların %60'ından fazlası gıda maddeleri sepetinde olduğu için enflasyonda önceki yıllara göre %100 artışa neden olmuştur.

2009 yılında genel olarak enflasyon yüzdesi %3 idi ve ana enflasyon %7 idi, bu da ülkedeki ithal gıda maddelerinin fiyatının daha da düşmesinden kaynaklanıyordu.

2009/10 döneminde enflasyon deflasyona dönüştü Kabil'den toplanan rakamlara göre %27'ye ulaşan bu dönemde ortalama tüketici fiyatları endeksi, dünya piyasalarında artan gıda ve akaryakıt (petrol) fiyatlarından kaynaklandı.

Endeks 2008 yılının sonlarında düşmeye başladı ve Nisan 2009'da ürünlerdeki artış ve küresel pazardaki düşük fiyatlar nedeniyle negatif oldu. 2009-2010 ilk beş ayında tüketici fiyatları endeksi büyüme oranı %12,5, gıda fiyatları %20,2 geriledi, gıda dışı fiyatlar %3,4 yükseldi ve çekirdek enflasyon yüzde sıfır olmuştur (Khalid, 2010).

Tarihsel olarak, Afganistan'daki enflasyon ılımlı, ancak yüksek oynaklığa sahiptir. 12 yıllık bir dönemde (Ocak 2007- Mayıs 2019) dönem sonu ortalama yıllık enflasyonu neredeyse yüzde 6 idi ve bu da DAB'ın enflasyonu tek haneli bir koridorda tutma hedefiyle tutarlıydı. Bununla birlikte, bu dönemde Afganistan, esas olarak gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar (TÜFE sepetinin yarısını oluşturan), döviz kuru dalgalanmaları nedeniyle 12 aylık enflasyonda yüzde -15 ila yaklaşık yüzde 37 arasında değişen enflasyon dalgalanmaları yaşamıştır (IMF, 2019).

Afganistan'da enflasyonun tarihsel seyrinden sonra, yıllar (2004-2007) arasındaki fiyat endeksine ve daha sonra 2017 ve 2018 fiyat endeksini incelemekte fayda olacaktır.

Afganistan'daki enflasyonun etkileri aşağıdaki grafiklerde görülebilir. Ülkedeki enflasyon düzeyini gösteren fiyat endeksi, laspeyres endeksi yöntemi ile dengelenmiştir.

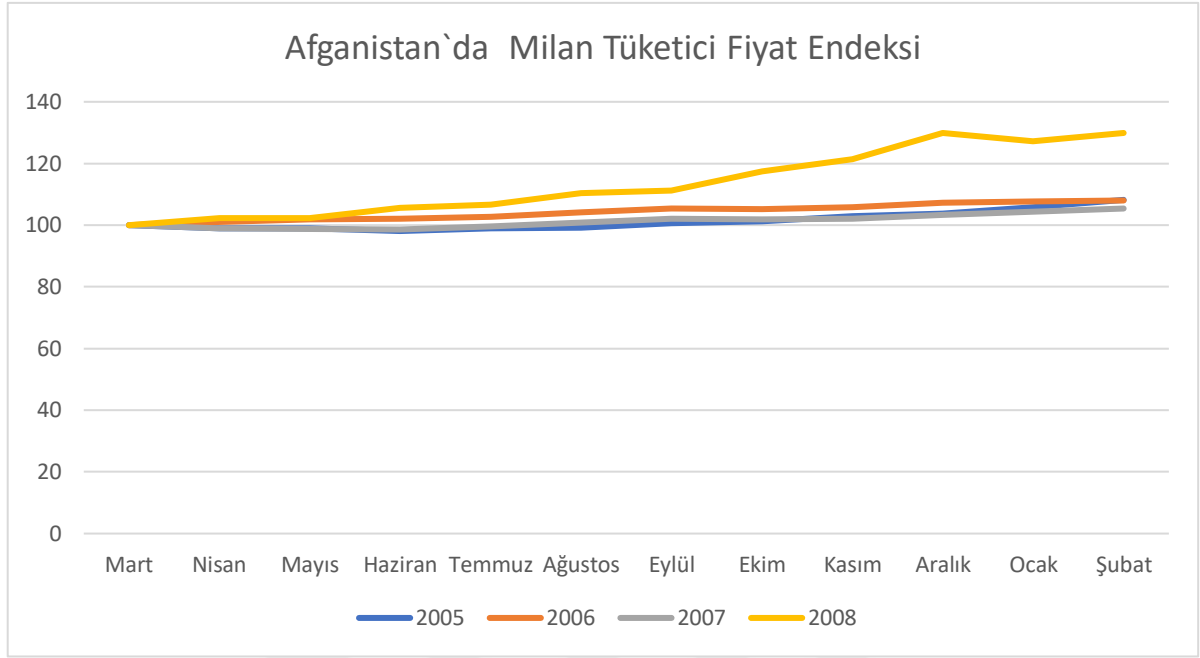
$$L = \frac{\sum P_1^T Q^0}{\sum P_1^0 Q^0} * 100$$

Tablo 15: Afganistan`da Milan Tüketici Fiyat Endeksi

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	99	98.9	98.1	98.9	99.2	100.7	101.3	102.9	103.8	105.8	108.2
2006	100	101.1	101.8	102	102.7	104.2	105.4	105.3	105.9	107.2	107.6	108
2007	100	98.9	98.7	98.6	99.6	100.9	102	101.9	102.1	103.3	104.3	105.4
2008	100	102.3	104.5	105.7	106.6	110.3	111.3	117.4	121.4	129.9	127.2	129.9

Kayak: Ansari, 2008

Grafik 13: Afganistan`da Milan Tüketici Fiyat Endeksi

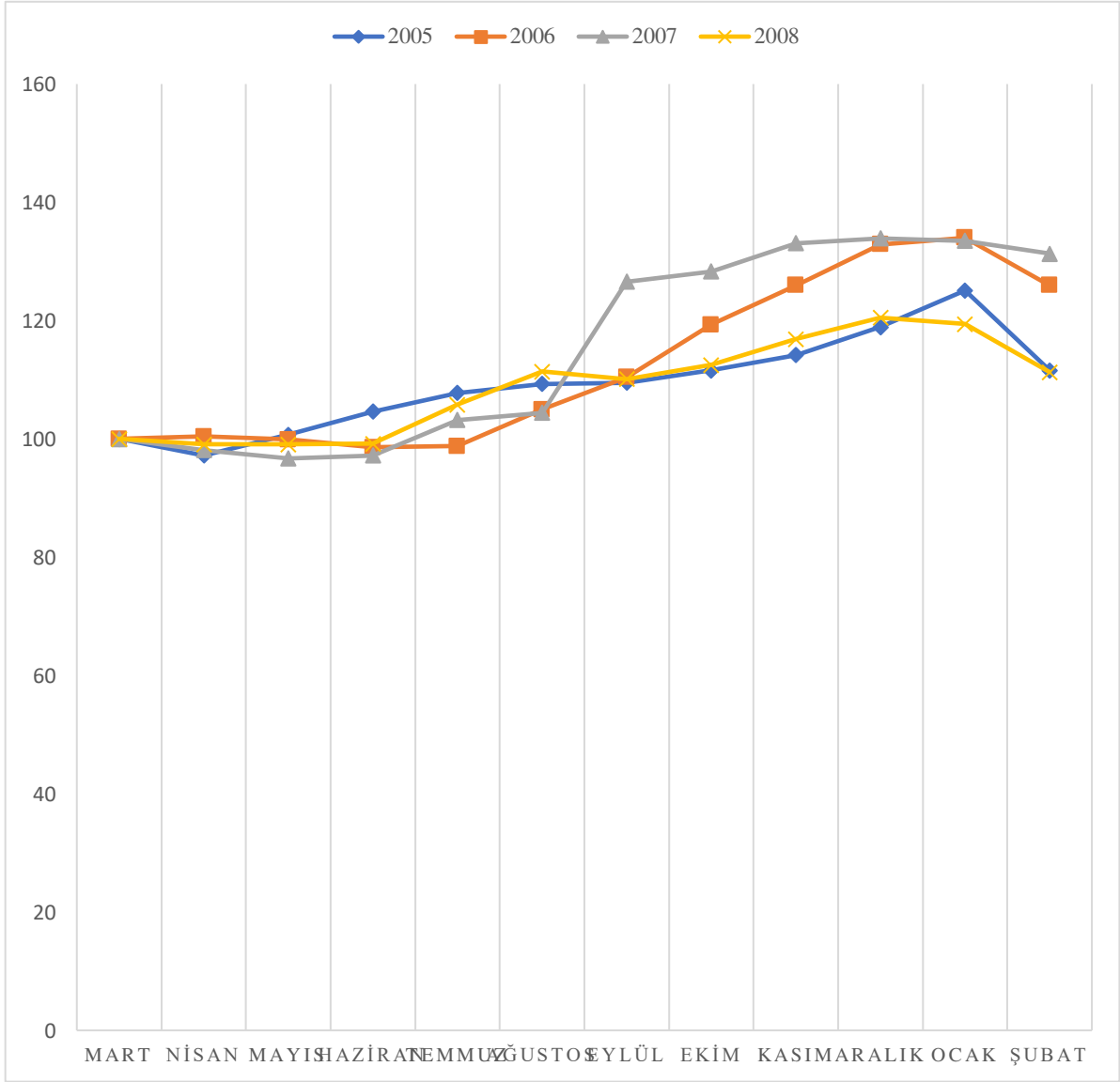
Kaynak: Ansari, 2008

Tablo 16: Afganistan`da Elektrik ve Yakıt Fiyatları

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	97.2	100.7	104.6	107.8	109.3	109.5	111.6	114.2	118.9	125.1	111.6
2006	100	100.4	99.9	98.6	98.8	105	110.4	119.3	126	132.9	134	126
2007	100	98.1	96.7	97.2	103.2	104.4	126.6	128.3	133.1	133.9	133.5	131.3
2008	100	99.1	99.1	99.2	105.8	111.4	110.1	112.5	116.9	120.5	119.4	111.3

Kaynak: Ansari, 2008

Grafik 14: Afganistan`da Elektrik ve Yakıt Fiyatları

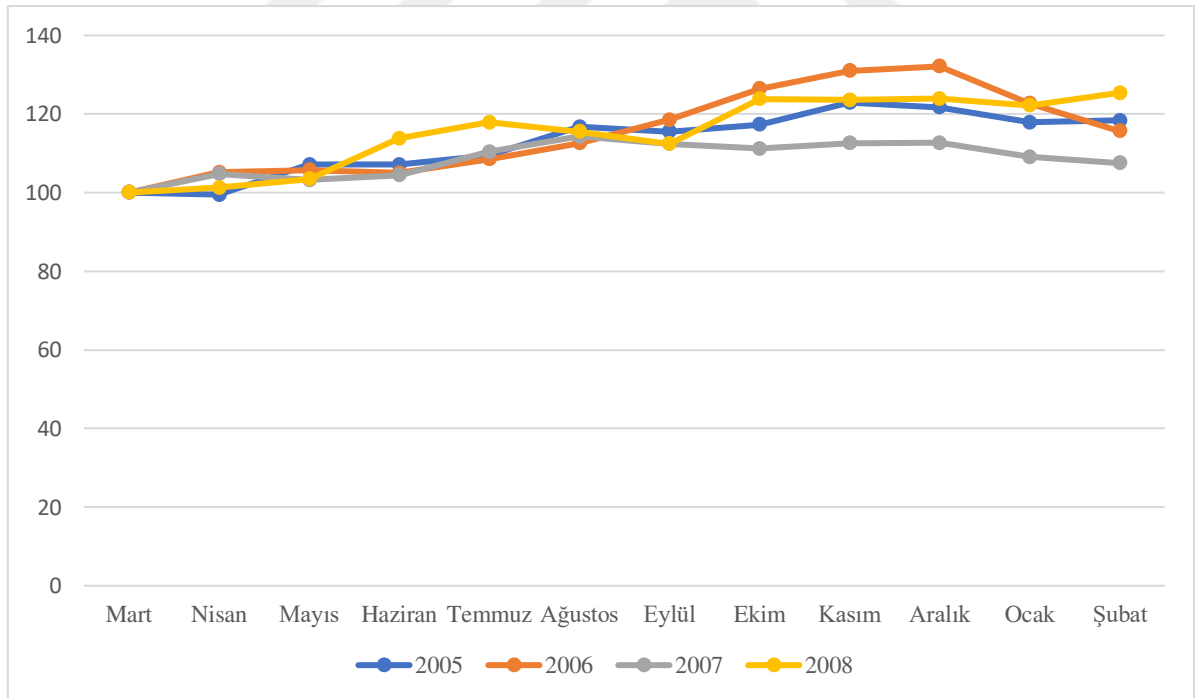
Kaynak: Ansari, 2008

Tablo 17: Afganistan`da Ulaşım Fiyat Endeksi

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	99.5	107.1	107.1	109.4	116.7	115.5	117.3	122.9	121.7	117.9	118.4
2006	100	105.2	105.7	105	108.5	112.6	118.5	126.4	131	132.1	122.7	115.7
2007	100	104.8	103.2	104.4	110.4	114.3	112.4	111.2	112.6	112.7	109.1	107.5
2008	100	101.3	103.5	113.8	117.9	115.5	112.4	123.8	123.6	123.9	122.2	125.4

Kaynak: Ansari, 2008

Grafik 15: Afganistan`da Ulaşım Fiyat Endeksi

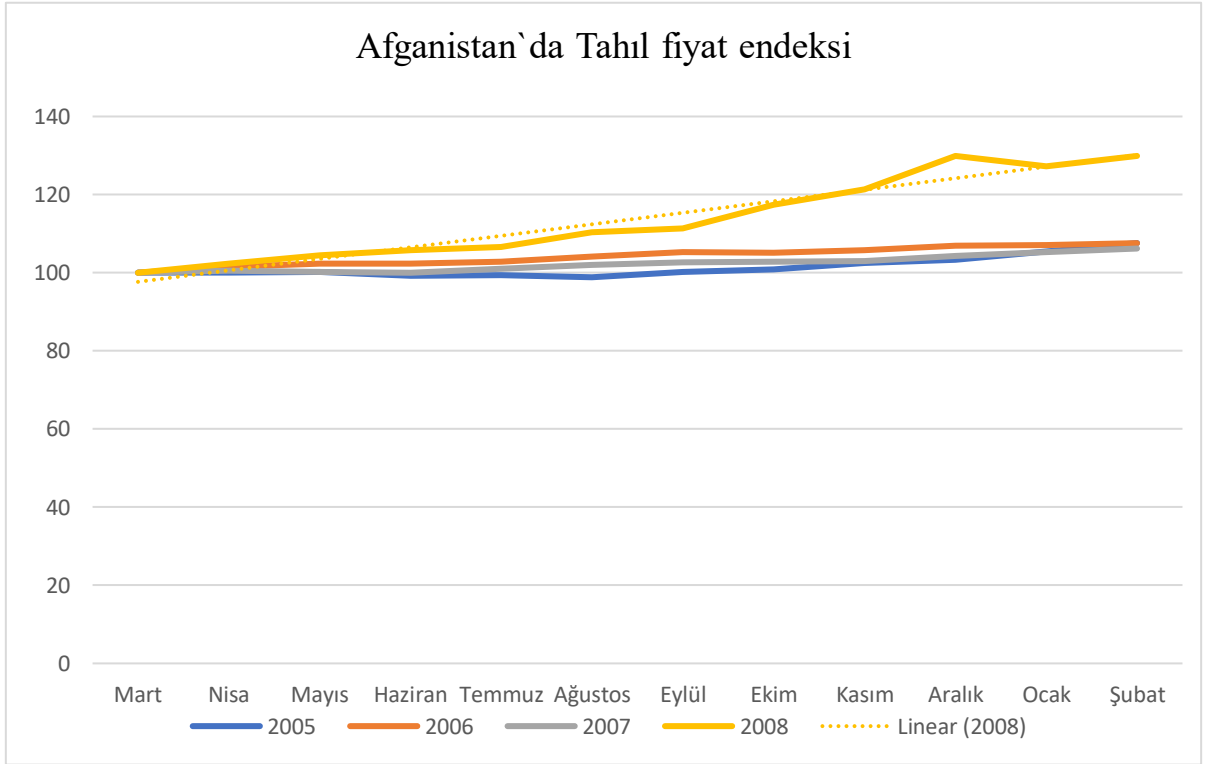
Kaynak: Ansari, 2008

Tablo 18: Afganistan`da Tahıl Fiyat Endeksi

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	99.97	100.15	99.26	99.34	98.84	100.24	100.93	102.51	103.29	105.46	107.6
2006	100	101.51	102.28	102.4	102.77	104.07	105.25	105.115	105.76	106.85	107.11	107.58
2007	100	100.5	100.2	100	101.1	102	102.6	102.9	103	104.3	105.3	106.2
2008	100	102.3	104.5	105.7	106.6	110.3	111.3	117.4	121.4	129.9	127.2	129.9

Kaynak: Ansari, 2008

Grafik 16: Afganistan`da Tahıl Fiyat Endeksi

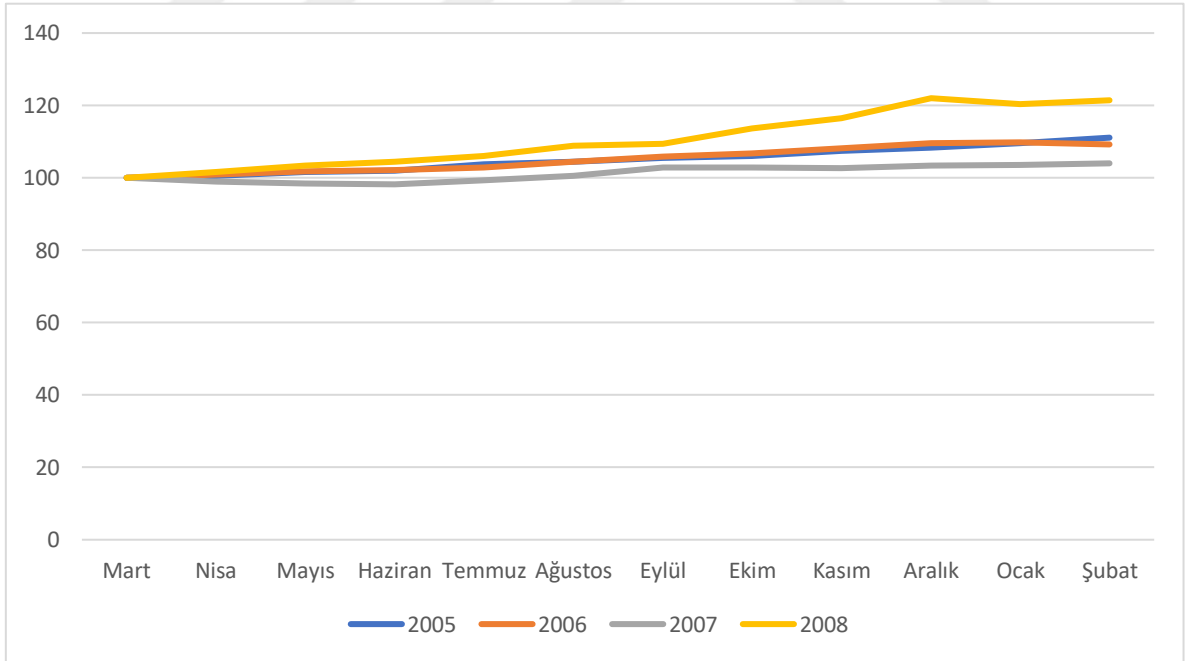
Kaynak: Ansari, 2008

Tablo 19: Afganistan`da Tüketici Fiyat Endeksi

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	100.5	101.6	102	103.7	104.5	105.5	106.1	107.5	108.4	109.6	111.1
2006	100	100.9	101.7	102.2	102.9	104.4	105.9	106.8	108.1	109.6	109.8	109.3
2007	100	98.9	98.4	98.2	99.3	100.6	102.8	102.8	102.7	103.4	103.6	104
2008	100	101.6	103.3	104.4	106	108.8	109.4	113.6	116.5	122	120.3	121.5

Kaynak: Ansari, 2008

Grafik 17: Afganistan`da Tüketici Fiyat Endeksi

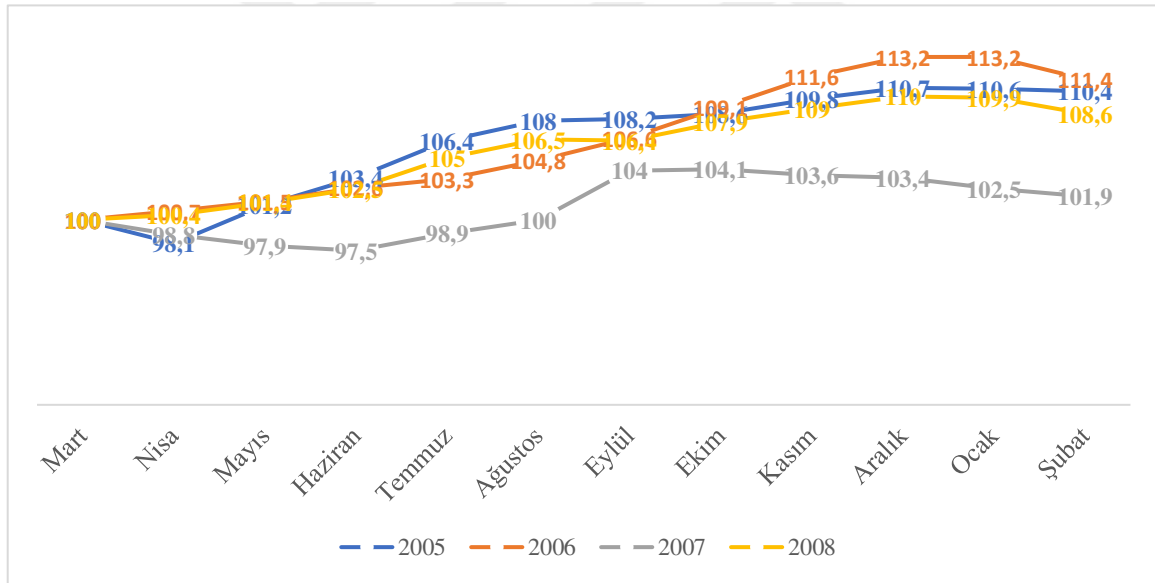
Kaynak: Ansari, 2008

Tablo 20: Afganistan`da Gıda Dışı Fiyat Endeksi

	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi	Tem	Ağu	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
2005	100	98.1	101.2	103.4	106.4	108	108.2	108.6	109.8	110.7	110.6	110.4
2006	100	100.7	101.5	102.6	103.3	104.8	106.6	109.1	111.6	113.2	113.2	111.4
2007	100	98.8	97.9	97.5	98.9	100	104	104.1	103.6	103.4	102.5	101.9
2008	100	100.4	101.4	102.5	105	106.5	106.4	107.9	109	110	109.9	108.6

Kaynak: Ansari, 2008

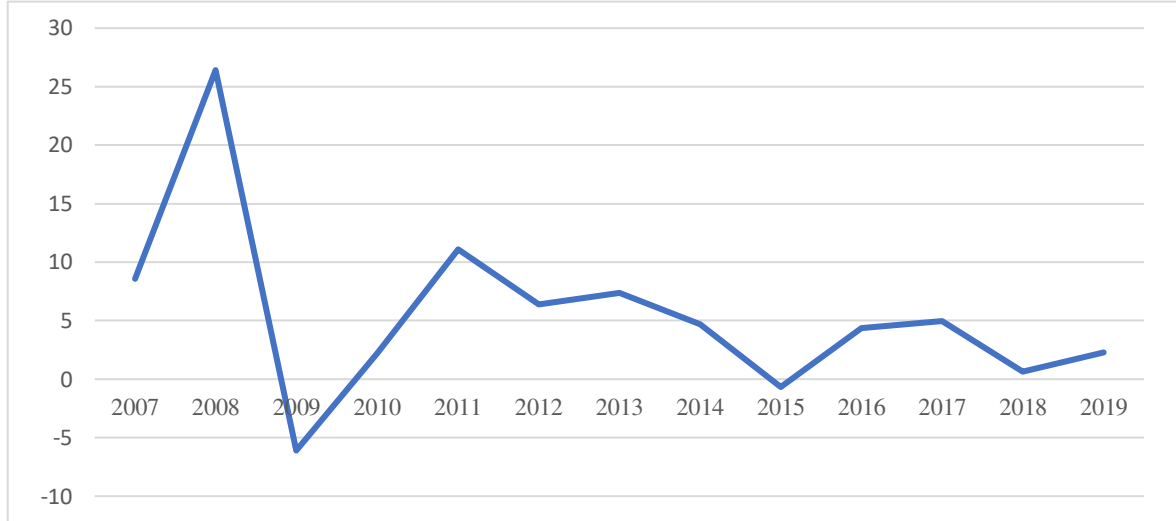
Grafik 18: Afganistan`da Gıda Dışı Fiyat Endeksi

Kaynak: Ansari, 2008

Afganistan'da 1383-1386 (2004-2007) yılları arasındaki tüketici fiyat endeksin çalışmanın önceki bölümlerinde verilmişti. 2007 sonrası için, tüketici fiyat endeksi aylık olarak mevcut değildir. Bu nedenle yıllık ve grafiksel olarak aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Grafik 19: Afganistan'da 2007 ile 2019 Arası Fiyat Endeksi

Kaynak: Fred, 2021

Enflasyonun ana itici güçlerini anlamak, para politikasına yön vermenin anahtarıdır. Enflasyonun belirleyicileri hakkında hem iç hem de dış faktörleri içeren önemli ampirik literatür ve düşük ve istikrarlı enflasyonun sağlıklı ekonomik büyümeye ve refahın iyileştirilmesine yardımcı olduğuna dair geniş bir fikir birliği vardır. Afganistan gibi düşük gelirli ülkeler için, tipik olarak hava koşullarına bağlı yurtiçi arz şokları ve dış şoklar (örneğin, emtia fiyatları) genellikle enflasyonu yönlendiren önemli nedenlerdir (IMF, 2019). Döviz kuru rejiminin türü ve para politikasının güvenilirliğinin derecesi de önemli kurumsal nedenlerdir.

Çok değişkenli regresyon modelinin (OLS) Afganistan'daki enflasyon gelişmelerini analiz ettiği tahmin edilmektedir. Model şu şekilde ifade edilir:

$$P = f(p_{t-1}, rm, cred, exr, comix, temp)$$

Burada p , TÜFE'yi (bağımlı değişken), rm rezerv parayı, $cred$ özel sektöre kredisini, exr , Afganistan'ın ABD doları karşısında nominal döviz kurunu, $comix$, ithalata göre ağırlıklandırılmış küresel emtia fiyat endeksini ve $temp$, tarımda arz şokları yaşanmasına neden olan hava koşullarını göstermektedir. Literatürde ortak olan tüm değişkenler logaritmiktir. Değişkenlerin birinci devresel farkı alınmış ve mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Değişkenlere yönelik olumlu bir şokun Afganistan'ın enflasyonunu artırması bekleniyor. NATO askerlerinin artması ve geri çekilmesi ile

2010 yılında CPI (TÜFE) metodolojisindeki bir değişikliği hesaba katmak için kukla değişkenler dahil edilmiştir.

Tahmini sonuçlar, değişkenlerdeki değişikliklerin Afganistan'ın TÜFE'si üzerindeki etkisinin esnekliğini göstermektedir. Modeli tahmin etmek için 2007M01–2019M05 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır (IMF, 2019). Tahmin edilen modelin katsayıları, parantez içinde t-istatistikleri ile sunulmaktadır. Afganistan'daki enflasyon gelişmelerinin modellenmesinde önemli bir engel olan veri sınırlamaları ve serideki olası yapısal kırılmalar göz önüne alındığında sonuçlar dikkatle yorumlanmalıdır. Rezerv para ve özel sektöre kredi, muhtemelen yüksek dolarizasyon ve güvensizlik ve belirsizlik nedeniyle zayıf kredi alımı, bu değişkenler arasındaki potansiyel olarak uzun ve değişken gecikmeler ve regresyon tarafından yakalanmayan enflasyon nedeniyle önemsiz bulunmuştur. Kısaca, sonuçlar rapor edilmemiştir. Diğer tüm değişkenler beklenen işaretlere sahiptir ve yüzde 5 düzeyinde anlamlıdır. Bir önceki ayın enflasyonundaki yüzde 1'lik artışla mevcut enflasyonu neredeyse yüzde 0,3 artırarak enflasyonu kalıcı hale getirmektedir. Döviz kurunun önceki aydaki değer kaybı, cari ayda enflasyonda yüzde 0,2 artışa neden olmaktadır. Benzer şekilde, emtia fiyatlarındaki artış da enflasyonu yaklaşık yüzde 0,1 artırmaktadır. Olumsuz hava koşulları nedeniyle tarımda yaşanan şoklar enflasyonu yüzde 0,02 oranında artırmaktadır.

Tablo 21: IMF Malzeme Tahmini

Değişkenler	katsayılar
P_{t-1}	0,28 (3,55)
Exr_{t-1}	0.15 (2.11)
$Compix_{t-2}$	0.06 (2.70)
$Temp_{t-2}$	0.02 (5.33)
R^2	0.39
$Adj.R^2$	0.31
F-Stat.	5.16
Gözlemler	146
Durbin-Wat	1.94

Kaynak: IMF, 2019

Afganistan ekonomisi, büyük ölçüde ticari mal ithalatına dayanan bir tüketici ekonomisidir. İthal malların fiyatında ve hacmindeki herhangi bir değişiklik Afgan ekonomisini etkileyecektir. Enflasyon tahmini geçmiş eğilime dayanmaktadır ve aşağıda sunulmuştur.

Orta vadede donör yardımını azaltma süreci devam ederse, ekonomik durum farklı olacaktır. Çünkü Afganistan'ın ekonomik faaliyetleri artık yardımların kademeli olarak azaltılması ve aralarındaki güçlerin geri çekilmesi ile Dünya Kupası yardımına daha fazla dayanmaktadır. Afganistan ve olumsuz etkileri ticaret, sanayi ve diğer ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olacak ve bu da GSYİH ve yatırım üzerinde doğrudan bir etkisi olacak işsizliğin artmasına yol açacaktır. Bağışçı hibelerindeki azalma, Afganistan'ın ABD doları karşısındaki değerini de düşürecek ve sonuç olarak yurt içi fiyatlar yükselecektir. Yurt içi fiyatların artması, toplumun yoksullarını olumsuz etkileyecektir çünkü satın alma güçleri daha fazla eriyecektir. Yükselen fiyatlar, aynı miktarda mal ve hizmet satın almak için daha fazla para ödendiğinden, Afgan para biriminin gerçek değerini devalüe ederek ulusal bütçeyi de etkiler. Bu nedenle, Afganistan Merkez Bankası'nın maliye ve para politikasının, tahmin rakamlarına göre fiyat istikrarının sağlanması için yurt içi fiyat istikrarını sağlamak için her türlü çabayı göstermesi gerekecektir.

İkinci büyük risk 1398 (2018) seçimlerinden ve barış sürecinden kaynaklandığından, yeni hükümetin güvenlik ve siyasi stratejisine ilişkin belirsizlik de mal ve hizmetlere yönelik iç talebi olumsuz etkileyebilir. Sonuç olarak, enflasyon orta vadede tahmin edilenden daha düşük olacaktır.

3.9.1. Afganistan'da Enflasyon 2006-2019

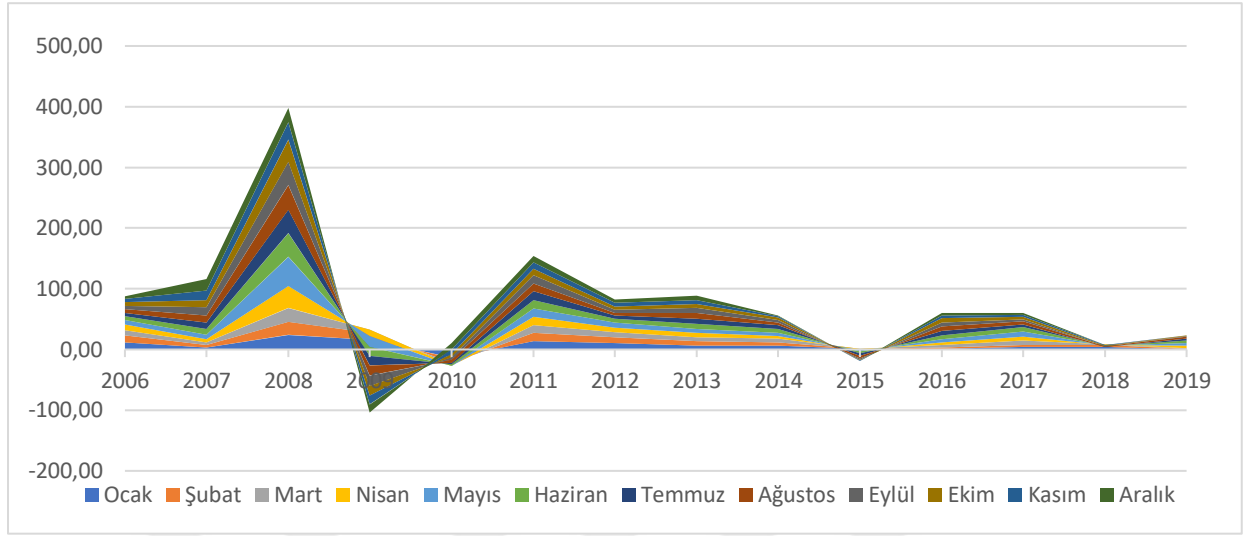
Enflasyon 2018 yılında ılımlı seyrederken dönem ortalama enflasyonu sadece yüzde 0,6'ya ulaşmıştır. Kuraklık koşullarına rağmen, bölgesel tahıl fiyatlarındaki keskin düşüş ve artan gıda ithalatı nedeniyle gıda fiyat enflasyonu 2018'in çoğu döneminde negatif kaldı. Gıda dışı fiyatlar Aralık ayında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 1,8 oranında artmıştır. Şubat 2019'dan bu yana, manşet tüketici fiyat enflasyonu istikrarlı bir şekilde hızlandı ve Nisan 2019 itibarıyla yüzde 3,6'ya ulaşarak gıda fiyatları yüzde 5,1 artış gösterdi.

Tablo 22: Afganistan`da 2006- 2019 Aylara Göre Enflasyon

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2006	12,02	11,02	9,04	9,03	7,63	6,02	5,35	6,09	5,73	6,23	5,57	4,16
2007	3,47	3,60	4,47	5,36	7,13	9,69	11,07	11,42	13,25	11,85	15,89	18,91
2008	23,78	21,84	22,50	36,53	47,83	39,03	38,96	40,14	38,88	36,01	28,70	23,72
2009	16,20	11,18	4,87	-9,66	-18,37	-14,55	-15,71	-16,73	-17,64	-15,58	-14,19	-13,73
2010	-13,19	-8,83	-4,47	-0,68	0,50	1,93	2,62	4,81	4,88	5,25	7,66	9,82
2011	13,33	13,70	13,33	13,70	13,72	14,00	13,88	12,71	13,77	11,27	9,88	10,58
2012	10,21	9,74	8,38	8,03	7,90	6,73	4,59	4,42	5,48	5,37	5,87	5,88
2013	6,23	7,28	6,41	7,48	6,87	7,62	9,11	9,15	7,94	6,97	6,36	7,32
2014	6,79	5,26	5,65	4,67	5,60	5,65	6,36	4,48	4,32	3,94	2,30	1,41
2015	0,99	0,29	-0,56	-1,31	-2,55	-2,79	-4,89	-3,67	-1,94	-1,73	-0,52	0,08
2016	0,70	2,97	3,85	4,53	5,00	5,96	7,37	7,32	6,86	6,69	4,60	4,55
2017	3,75	4,07	7,16	6,65	7,45	7,47	5,11	4,53	3,82	3,77	3,09	3,08
2018	4,30	3,56	0,18	-0,47	-1,05	-1,63	-0,14	0,09	0,24	0,80	1,11	0,75
2019	0,41	0,34	1,77	3,63	4,88	4,03	2,77	2,92	1,85	1,12		

Kaynak: NSIA, 2020

Grafik 20: Afganistan`da 2006- 2019 Aylara Göre Enflasyon

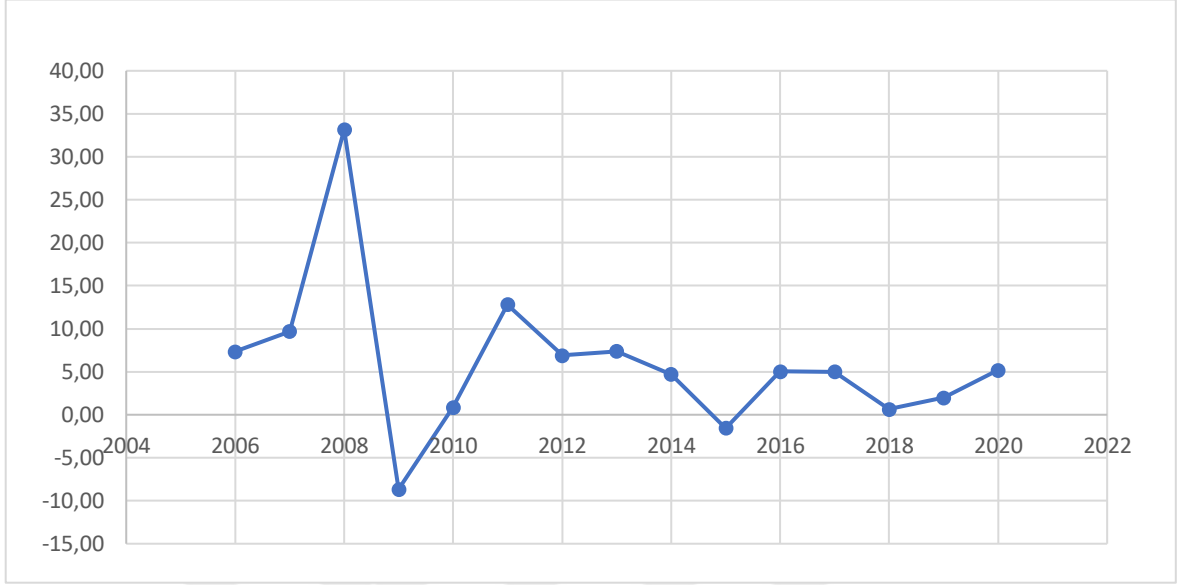
Kaynak: NSIA, 2020

Tablo 23: Afganistan`da Enflasyon 2006- 2019 Yıllara Göre

Yıl	Yüzde (%)
2006	7.33
2007	9.68
2008	33.16
2009	-8.66
2010	0.86
2011	12.82
2012	6.88
2013	7.40
2014	4.70
2015	-1.55
2016	5.03
2017	5.00
2018	0.65
2019	1.98
2020	5.19

Kaynak: NSIA, 2020; Statista, 2021a

Grafik 21: Afganistan`da 2006- 2019 Yıllara Göre Enflasyon

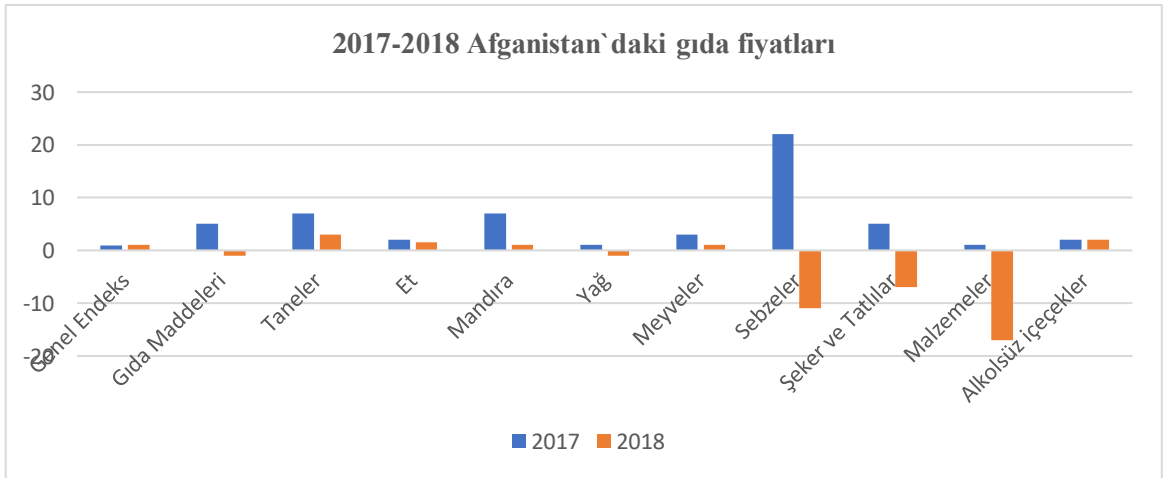

Kaynak: NSIA, 2020; Statista, 2021a

Fiyat artışının nedeni etkili bir ekonomik planın olmamasıdır

Artan fiyatlar, özellikle de akaryakıt fiyatları, her yıl Afgan halkı için sorunlara yol açmaktadır. Ancak, her yıl bu sorunun tekrarlanmasına rağmen, bu konuda pratik ve etkili bir karar alınmamaktadır.

Grafik 22: 2017-2018 Afganistan`daki Gıda Fiyatları

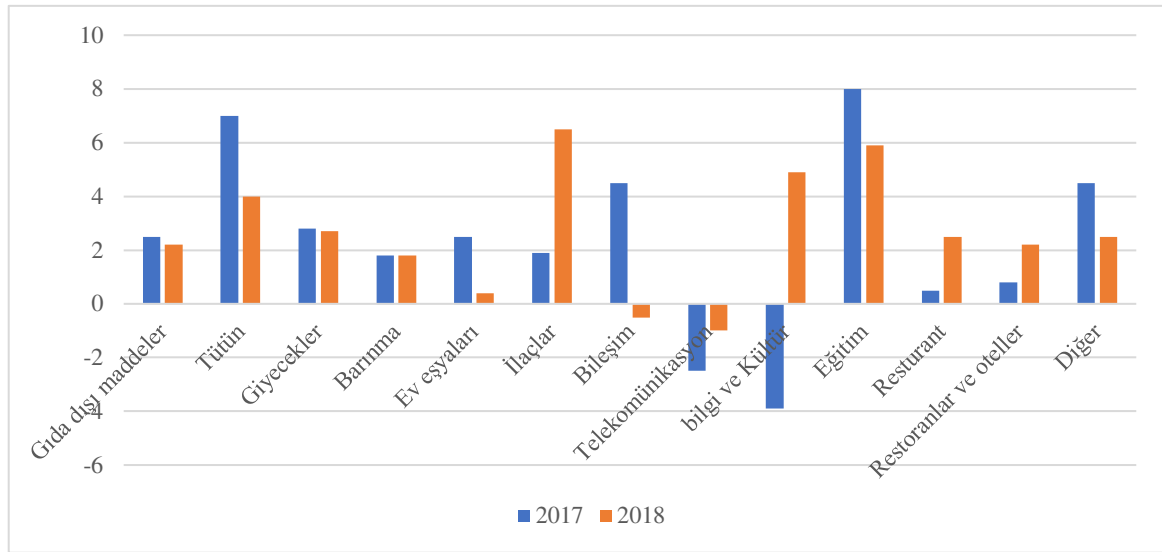

Kaynak: Tradingeconomics, 2020

Artan gıda fiyatları doğrudan dolar kuru ile de ilgilidir. Çünkü Afganistan ithalatçı bir ülke ve gıdanın çoğunu komşu ülkelerden ithal etmektedir. Dolar değerlendikçe yurt içi fiyatlar da değişmektedir.

Afganistan'da gıda fiyatlarının sabit kalması için hükümet ve özellikle merkez bankasının kur dalgalanmalarını önlemek için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Grafik 23: 2017-2018 Afganistan'daki Gıda Dışı Fiyatı Endeksi

Kaynak: Tradingeconomics, 2020

Gıda gibi gıda dışı mallar da Afganistan'a ithal edilmektedir. Bu malzemelerin fiyatlarındaki artış daha çok ithalat bedellerinin de artmasına yol açmaktadır. Bu ithal mallar, Afgan para birimine karşı fiyatı her geçen gün artan dolar başta olmak üzere döviz cinsinden alındıklarından, ülkeye olan maliyeti de artmaktadır.

Yükselen döviz kurları nedeniyle artan iç fiyatlar, düşük gelirli gruplar ve düşük gelirli Afganlar üzerinde büyük bir baskı oluşturmakta ve bu da satın alma güçlerini ciddi şekilde düşürmektedir.

Soğuk mevsimde bu malzemelerin fiyatları her yıl artmakta, satıcılar soğuk ve yağmur nedeniyle birçok iletişim yolunun tıklandığını ve bu malzemelerin gelişinin daha pahalı olduğunu söylemekteler.

3.10. Dış Yardımın Afganistan'daki Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Afganistan'da hükümetin dış yardıma bel bağlaması ve dış yardımdaki olumlu değişikliğin bir sonucu olarak, hükümetin genişlemeci para politikasını benimsemesinin maliye politikası üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, dış yardımın, üretim üzerinde kalıcı bir etki bırakması beklenmektedir. Afganistan'a yapılan yardımlar arttıkça, doğal olarak ekonomi canlanmakta ve dolayısıyla üretim üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Diğer taraftan, gelen parasal yardımlar para tabanının büyüme hızına da artırıcı etkide bulunmaktadır. Ek olarak, bu desteğin DAB politikalarını etkilemedeki rolü oldukça açıktır.

Afganistan'daki enflasyon, artan dış yardım ve toplam talepten sürekli olarak etkileniyor. Para politikasının üretimde rolü yoktur, ancak enflasyon üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Bu yardımın yan etkilerinden biri de "Hollanda hastalığı": Küçük bir açık ekonomi olan Afganistan'a milyonlarca dolarlık dış yardım akışı, ülke ekonomisini enflasyon ve ihracat açısından olumsuz etkilemektedir. Afgan parasının yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi, yerli malların ihracat pazarında rekabet etmesini ve ihracatçıların bu rekabete girmemesini imkânsız hale getirmiştir. Ayrıca fiyatlar yükseldikçe Afganistan'ın yerli ürünlerine olan talebi de düşürmüştür. Bu, ticaretin durmasına yol açacak ve bu da insanların işlerini kaybetmelerine ve dolayısıyla daha fazla yoksulluğa yol açacaktır (Etilaatroz, 2016).

İlk dönemde döviz kuru ve para politikaları üretimi ve enflasyonu etkilemektedir. Ancak ikinci dönemde bu etki sifıra ulaşır. Teknolojik değişikliklerin enflasyon üzerinde olumlu etkisi ve zamanla azalan enflasyon üzerinde olumsuz etkisi vardır. Dış enflasyona bağlı üretim ve enflasyonun Afganistan'ın küçük ekonomisinin açıklığını ve dış yardımdan etkilendiğini gösterdiğini de belirtmek gerekmektedir (Abbasinejad vd., 2017).

3.11. Afganistan'da Enflasyon Nedenler ve Çözümler

3.11.1.İthal Enflasyon

Yurt içi enflasyonun nedenlerinden biri ithal enflasyondur. İthalat enflasyonu, küresel enflasyonun herhangi bir ülkenin ekonomisine aktarılması anlamına gelmektedir. Bu tür bir enflasyon, küresel olarak insanların üretim veya tüketiminde temel ve belirleyici mal olan bazı malların fiyatlarının bazı doğal faktörler veya siyasi-ekonomik kararlar nedeniyle artmasıyla oluşur. Bu artış, üretim maliyetlerinde bir artışa (hammadde üretiliyorsa) veya tüketim mallarının fiyatında bir artışa neden olmaktadır (Sadeghi Samangani, 2008).

Gelişmekte olan birçok ülkede enflasyonun bir başka nedeni de ithalattır. İhracatçı ülkelerdeki enflasyon, bu (gelişmekte olan) ülkelerin ithalatçısı olduğu tüketim malları, ara ürünler ve

hammadelerin fiyatlarını artırarak bu ülkelere girer; Bu nedenle ya tüketim mallarının toplam fiyat endeksini artırarak ya da üretim maliyetlerini artırarak fiyatlar genel düzeyini yükseltirler.

Dış ticaret, ithalat ve ihracat olmak üzere iki kalemden oluşmaktadır. İthalat, mal türüne bağlı olarak, yurt içi enflasyonu doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. İthal nihai ürünlerin fiyatı arttığında, bu fiyat artışı doğrudan genel fiyat seviyesinde (tüketici fiyat endeksi) ortaya çıkmaktadır. Dolaylı olarak, önce hammadde ve yarı mamul ithal ürün fiyatlarındaki artışın üretim maliyetlerinde artışa yol açtığı ve ardından bu fiyat artışının tüketiciye iletildiği bir durum oluşmaktadır. Yurtiçi enflasyonun artışında etkili olan bir diğer dış ticaret kalemi ise ihracattır. Yurt dışı fiyatların artması nedeniyle ihraç mallarına olan talep arttığında bu akım söz konusu malların yurt içi arzında olası bir düşüşe ve fiyatların artmasına neden olmaktadır (World Bank, 2016).

Afganistan ekonomisi bir istisna değildir, yani ithal edilen nihai ürünlerin fiyatı arttığında, bu fiyat artışı doğrudan genel fiyat düzeyinde ortaya çıkmakta ve ayrıca hammadde ve sermaye tüketimindeki artış, üretim maliyetlerini ve enflasyonu artırmaktadır. Bu artışlar nihayetinde topluma yansıtılmaktadır. Bu nedenle ithal malların fiyatındaki artış ülkede enflasyona neden olan faktörlerden biridir. Ülkenin ithalatının çoğu, kendileri de yüksek enflasyona sahip iki komşu ülke olan İran ve Pakistan'dan gelmektedir. Böylece, enflasyon bu ülkelere yüksek fiyatlar şeklinde Afganistan'a giriyor. Hükümetin ülkeden İran'a dolar çıkışını kontrol edememesi halinde, İran'daki mevcut kur krizinin ülke içindeki fiyatların seviyesi üzerinde büyük bir etkisi olacağı unutulmamalıdır.

Tablo 24: Petrol ve Gıda Maddelerinin İthalat Değeri

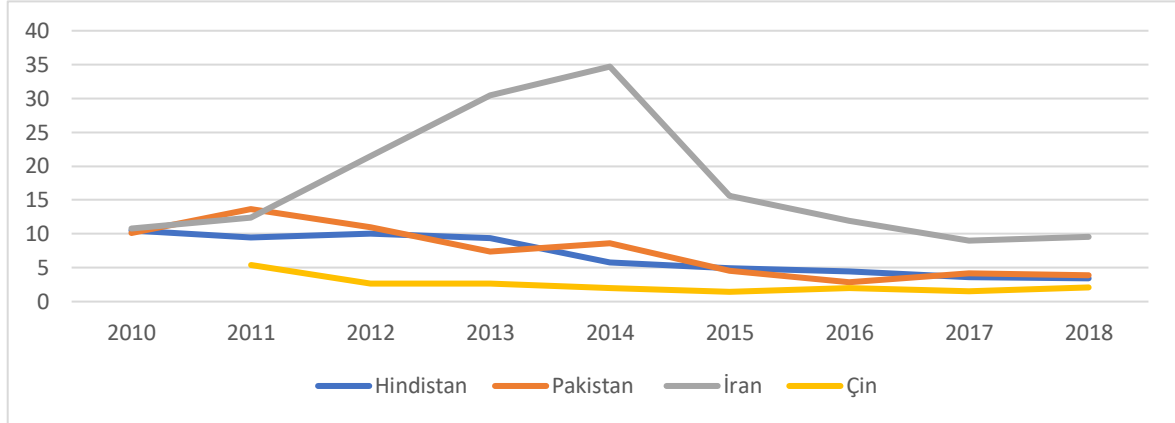
Numara	Cins	2009	2010	2011
1	Petrol	740101	998742	2103095
2	Gıda	586984	722219	865627

Kaynak: Sarwary, 2012

2009 yılında petrol ve gıda maddeleri ithalatı, ülkenin toplam ithalat değerinin (3.336.435.000 ABD Doları) sırasıyla %22,1 ve %17,5'i, 2010 yılında ise toplam ithalat değerinin %19,3'ü ve %14'ü (sırasıyla 5.154.250.000 ABD Doları) ve 2011'de sırasıyla, ithalatın toplam değerinin %33 ve 13,5'i (6,390,311 bin ABD doları). 2011 yılında toplam ithalatın % 46,5'ini oluşturan bu iki önemli ithal kalemin payına bakıldığında, bu ithal kalemlerin dünya fiyatlarındaki değişimleri tüketici fiyat endeksini doğrudan etkilemektedir (Sarwary, 2012).

Ülkenin ithalatının çoğu, olumsuz siyasi, ekonomik ve sosyal durum nedeniyle yüksek enflasyona sahip iki komşu ülke olan İran ve Pakistan'dan gelmektedir. Böylece enflasyon bu ülkelerden yüksek fiyatlar şeklinde Afganistan'a girmektedir.

Grafik 24: Komşu Ülkelerin Enflasyon Oranı

Kaynak: Statista, 2021b

3.12. Enflasyonun İç Nedenleri

Enflasyon, mal arz ve talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, arzı azaltan veya talebi artıran herhangi bir faktör bir enflasyon faktörü olarak kabul edilir. Her ne kadar artan ithal mal fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi inkâr edilemese de yurtiçinde enflasyonun ana unsurları, özellikle de her geçen gün ülkedeki temel mallar için arz ve talep arasında bir boşluk oluşturan temel (yapısal) faktörlerdir.

3.12.1. Dolaşımdaki Para Miktarı

Enflasyonun temel nedenlerinden biri ekonomideki para miktarının artmasıdır. Afganistan'da hükümetin normal ve kalkınma harcamaları olan ve ülke ekonomisindeki paranın ana nedeni olan likidite (para) kaynakları belirlenmelidir.

Da Afghanistan Bank, parasal enflasyonun olumsuz etkilerini önlemek için para birimi ve sermaye menkul kıymetlerinin satışı yoluyla acil yedeklerin miktarını ve nakit akışlarını kontrol eder. Diğer bir deyişle, yukarıda bahsedilen araçların iç enflasyon nedenlerini büyük ölçüde engellediği söylenebilmektedir (DAB, 2021b).

Ayrıca donör ülkeler tarafından yapılan normal ve kalkınma harcamaları, ülke ekonomisine bu kanaldan giren paranın hacmi ve miktarı, sahada kesin istatistikler bulunmamakta ve bu tür paranın

miktarı bir ülkenin potansiyel satın alma gücünü etkilemektedir. Ev ve onarım gibi bazı mallara talep arttıkça, bu malların fiyatı da artmaktadır.

3.13. Yapısal Nedenler

Afganistan da dahil olmak üzere çoğu geri kalmış ve gelişmekte olan ülkede enflasyonist baskılara neden olan bir diğer faktör de yapısal nedenidir. Kent yaşamının sanayileşme ve gelişme süreci, tarım ürünlerine ve ticari mallara olan talebi artırmakta; Ancak bu sektörlerdeki darboğazlar nedeniyle üretimin orantılı olarak artırılması mümkün olamamakta ve dolayısıyla ilgili ürünlerin göreceli fiyatları yükselmektedir. İkinci aşamadaki bu fiyat artışı ekonominin diğer sektörlerine iletilir. Yapısal nedenler nedeniyle fiyatların genel düzeyde artması, para talebini ve faiz oranlarını artırarak, yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken, enflasyon nedeniyle devletin satın alma gücünü azaltacak ve bütçe açığını artıracaktır. Merkez bankasından borçlanarak toplumdaki para arzını artırır ve enflasyonu yükseltir. Yapısal enflasyon, hükümetin para politikasıyla mücadele edilirse uzun vadeli bir fenomen haline gelecektir (Sar Abadani, 2006).

Aslında, ülkedeki enflasyon, ülkenin yapısında var olan veya doğal olan yapısal (temel) faktörlerden kaynaklanmaktadır. Ülkenin tüm sektörlerinde zayıflıkların, eksikliklerin ve engellerin varlığı, fiyatların yükselmeye devam etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, enflasyon faktörlerinin ülke yapısının ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilmektedir. Bu tür bir enflasyon gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerin hemen hemen hepsinde mevcuttur ve bu ülkelerin bazılarında ekonomik büyüme için enflasyonun kaçınılmaz olduğu bile düşünülmektedir.

Tarım sektörü, sanayi sektörü, dış ticaret sektörü ve kamu sektörü (hükümet) gibi ülkenin her yerinde bu yapısal faktörlerin varlığı fiyat seviyesinin yükselmesine neden olmuştur. Bu faktörler, aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

3.13.1. Tarım Sektöründeki Yapısal Nedenler

Afganistan bir tarım ülkesidir ve nüfusunun beşte dördü tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ancak nüfusun bu yüzde sekseninin milli üretimdeki payı sadece yüzde 30'dur (World Bank, 2017). Halkın gıda ve diğer ihtiyaçlarının çoğu ithal edilmektedir. Bu nedenle, gıda arzı ve talebi arasındaki dengesizlik, genellikle gıda fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

Yetersiz tarım sistemi

Afganistan nüfusunun yarısından fazlası okuma yazma bilmiyor. Eski kültür ve gelenekler, halk arasında, özellikle de Afganistan'ın çiftçileri arasında hala güçlü dayanaklara sahiptir. Geleneksel tarım sistemlerine genel bakış, bu sistemlerin yüzyıllardır aynı geleneksel şekilde tarım yapan ve bu yöntem ve alışkanlıkları bir gelenek olarak benimsemiş köylülerden oluştuğudur. Bu, kırılması zor bir geleneğe bağımlı oldukları anlamına gelir. Başka bir deyişle, herhangi bir yenilik,

iflas ve olası zarar korkusuyla reddedilir ve kabile kültürü veya dini tarafından karşı çıkar. Bu mantıklı görünebilir çünkü ekim ve ektikleri tohum çeşidindeki değişikliklere karşı herhangi bir sigorta veya garanti yoktur. Bununla birlikte, bir çiftçinin hayatı tamamen arazi mahsulüne bağlıdır. Aslında ekim ve hasat yöntemindeki risk ve hatta mahsulün ekimindeki risk, çiftçinin geçimine mal olan riske bir alternatiftir. Sonuç olarak, Afganistan'ın geleneksel tarımındaki değişim yavaş ve nihayetinde daha az üretken. Bazıları bu fenomeni Afgan çiftçiler arasındaki cehalet ve düşük farkındalık düzeyine bağlarken, diğerleri bunu hükümet destek yapılarının eksikliğine bağlamaktadır. Ancak Afgan çiftçilerin tarım endüstrisinde ve ekim ve hasat yoluyla meydana gelen değişimlerin farkında olmadıkları, ürünlerine pazar aramadıkları ve ticari tarımı hiç düşünmedikleri bir gerçektir. Sonuç olarak, çabalamak ve ilerlemek için hiçbir teşvik olmadığından, verimlilik oranı düşüktür ve Afganistan'ın tarımı geçim düzeyinde kalmaktadır.

Arazinin adaletsiz dağılımı

Afganistan'daki toprak mülkiyeti sistemi aile çiftçiliğidir. Bu, çoğu Afgan'ın büyük ve küçük tarım arazilerine sahip olduğu anlamına gelir. Egemen yapı, her ailenin bir çiftliğe sahip olması ve geçimini sağlamak için üzerinde çalışmasıdır. Açıkça görülüyor ki, tarım arazilerinin küçük boyutu ve dağılımı, ileri tekniklerin ve modern makinelerin optimal kullanımı olasılığını sınırlar. Ayrıca böyle bir durumda altyapının donatılması, su ve toprak kaynaklarının doğru kullanılması zor hatta imkansızdır. Öte yandan, özel çiftliklerin küçük olması nedeniyle, ailelerin altyapıya yatırım yapma ve modern tarım aletleri satın alma konusunda çok az teşviki vardır; Çünkü bu eylem onlar için ekonomik olarak uygun değildir.

Çiftçilerin gelirinin düşük olması nedeniyle düşük tasarruf ve yatırım seviyesi

Modern teknolojinin kullanılmaması

Böceklere ve zararlılara karşı geliştirilmiş tohum ve baharatların kullanılmaması

Köylüler, tarım ürünlerinin çoğunu yağmura bağımlı hale getiren düzenli bir sulama sisteminin olmaması

Düzenli bir ulaşım sisteminin olmaması

İlçe ve köy düzeyinde rehber veya profesyonel görevli bulunmamaktadır. Çiftçilere tavsiyede bulunacak profesyonel yerel yetkililerin varlığı kesinlikle gereklidir.

Çiftçilerin mali sorunlarını çözecek tarım bankalarının olmaması.

Tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlarda satışında zayıf pazarlama.

Kesin ve kapsamlı bir tarım stratejisinin olmaması ve hükümet tarafından Afganistan'da ekonomik büyümenin kilit bir sektörü olarak tarım sektörünün ciddiyetinin olmaması.

ve tarım sektöründeki altyapı eksikliği, gıda arzının artan gıda talebini karşılamasına neden olmuştur. Nüfus artışı, şehircilik, artan nominal kişi başına gelir seviyesi ve gıda için fiyat ve gelir açısından yüksek gıda talebi çok düşük bir seviyede olacak ve dolayısıyla gıda fiyatlarını artıracaktır.

3.13.2.Sanayi Sektöründeki Yapısal Nedenler

Afganistan'da sanayi gelişimi çok sınırlıdır. Ülke bu açıdan çok geridedir, mevcut sanayiler çoğunlukla Doğu Bloku'nun eski endüstriyel modelleridir ve hiçbir şekilde Afganistan'ın iç ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Afganistan'ın endüstriyel faaliyetleri 1924'te bir tekstil fabrikasının inşasıyla başlamıştır. Ancak savaş sırasında endüstriler az gelişmişti ve buna ek olarak bazı birimler yıpranmış ve kullanım dışı kalmıştı. Genel olarak mevcut endüstriler amaçlanan kalkınma hedeflerine ulaşamamışlardı. Bu endüstriler nominal kapasitede faaliyet göstermişler ve şimdi farklı sektörlerdeki sanayi sayısı sınırlıdır ve genellikle bir veya daha fazla birimi aşmamaktadır (Sadeghi Samangani, 2008).

Ülkedeki sanayilerin ihtiyaç duyduğu hammadde eksikliği ve yurt dışından ithalatı, üretim makine ve teçhizatı ithalatı, ücretleri artıran uzmanlaşmış iş gücünün olmaması, sanayilerin ihtiyaç duyduğu elektrik yetersizliği vb. sanayiciler için çok büyük üretim maliyetlerine ve dolayısıyla fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Afganistan'ın bugün yaygın ticareti ve devlet desteğinin olmaması ve yerli sanayilerin teşvik edilmemesi, ülkeyi özellikle Pakistan, İran ve Çin gibi komşu ülkelerin düşük kaliteli ve gereksiz lüks malları için bir pazar haline getirmiştir. Ve acemi endüstrilerin gövdesine ezici bir darbe indirmiştir.

Örneğin, Herat'ta çok sayıda fabrika sahibinin son zamanlarda yabancı rakiplere kapılıp işlerini kaybetmelerinin ana nedenlerinden biri de kontrolsüz yabancı mal ithalatı ve destekleyici hükümet politikalarının olmaması veya yokluğudur. Afganistan'ın nispeten en güvenli bölgelerinden biri olan Herat, üretime önemli yatırımlar yapılmıştır.

3.13.3.Ekonomik Tekel ve Yasal Boşluğu

Piyasa ekonomisinin bir zayıflığı olarak tekel, hükümetin serbest ekonomik faaliyet sürecinde yönetsel ve düzenleyici rolünü iyi bir şekilde oynamaması durumunda oluşur. Tekel, özgürlük üzerinde kısıtlamalara yol açar ve toplumsal bölünmeyi genişletir. Bugün, ekonomik güç devletin elinde yoğunlaşmıyor ve eski sosyalist rejimlerin aksine, hükümetlerin artık onu siyasi baskı için bir araç olarak kullanma gücü yok. Serbest bir ekonominin bu en önemli başarısı, tekeller adı verilen sürekli bir tehdide maruz kalmaktadır. Tekeller özgürlüğü kısıtlamakla kalmaz, aynı zamanda olağanüstü sosyal maliyetler de yaratır. Tekelde, tüketiciler daha düşük kaliteli malları daha yüksek fiyatlarla tüketmeye zorlanır. Standart altı mallar için daha yüksek fiyatlar ödemek genellikle sosyal refahı düşürür (wikipedia, 2021b).

Tekellerin yarattığı sorunlar nedeniyle, iktisatçıların hemen hemen çoğu, hükümetlerin gerekli yasal mekanizmaları düzenleyerek tekelleri ve sonuçlarını önleme sorumluluğu olduğu konusunda hemfikirdir. Bugün dünyanın her yerinde, hatta dünyanın en liberal ekonomilerinde bile, iktisat alanında hükümetin temel ve önemli misyonlarından biri, iktisadi faaliyetleri düzenlemek ve tekelleri önlemektir. Serbest ekonomilerdeki kartel ve tekel karşıtı yasalar, ekonomik sistemin hayatta kalmasını ve devamlılığını ve başarılı işleyişini garanti eden sütunlardan biridir.

Afganistan gibi geçiş dönemindeki ülkelerde politika yapıcılardan her zaman duyulan geleneksel ve klişe algı, hükümetin ekonomiye müdahale etmediği yönündeki ekonomik çıkmazda, özellikle tekel meselesinde biraz işin kolayına kaçmak şeklinde yorumlanmaktadır. Belki de kapitalizm tarihi boyunca, Adam Smith serbest ekonomi doktrinini kurduğunda bile, hükümetin ekonominin daha iyi işleyişindeki önemli rolü hakkında hiçbir şüphe yoktu. Hükümetin varlığının sifıra yakın olduğu herhangi bir ekonomik sistem insanlık tarihi boyunca görülmemiştir. Modern ve gelişmiş ekonomilerin başarılı deneyimleri, ekonomide hükümet varlığı olmadan kalkınmanın imkânsız olduğu konusunda büyük dersler vermektedir.

Günümüzde asıl mesele, hükümetin ekonomiye müdahale edip etmemesi değil. Bugün asıl mesele, iktisadi işlere devlet müdahalesinin sınırı nedir? Serbest bir ekonominin erdemlerinden biri, bizi hükümet müdahalesinin kırmızı çizgileri ile sınırlamaması, daha ziyade ülkelerin kendi iç gereksinimlerine göre ekonomide kendileri için bir rol tanımlamasıdır.

Ancak Afganistan ile ilgili ilginç olan şey, ekonomi yöneticilerinin zayıflıklarını haklı çıkarmak için her zaman suç parmağını piyasa ekonomisine yöneltmeleridir. Her zaman görülmüştür ki, ülke ekonomisi dururken veya ekonomik çalkantı doruğa çıktığında, Afganistan'ın ekonomi yöneticilerinin ağzından çıkan ilk şeyin piyasa ekonomisini eleştirmek olmuştur. O zaman Afgan siyasilerin, bu piyasa ekonomisinin merkezinde muazzam başarılar elde edildiğini ve bundan her gün faydalandığını unuttuğunu söylemek olasıdır. Fiyatlar arttığında ve kontrol edilemediğinde, güçlü ekonomik tekeller oluştuğunda, işsizlik zirveye çıktığında, mafya ekonomik yapıda kök saldığında ve her geçen gün ekonomi krize girildiğinde de ekonomiye müdahale edilmeyecek midir? Çünkü ekonomik sistem liberal anlayışa dayalıdır ve ekonomiye müdahale edilmemelidir. Siyasilerin bakış açısı bu noktaya varmaktadır. Belki de en liberal iktisat teorisini sunan piyasa ekonomisinin kurucusu Adam Smith bile bu anlayışı kabul etmezdi (Farzam, 2012).

3.13.4.Dış Ticaret Sektöründeki Yapısal Nedenler

Ödemeler dengesindeki bir dengesizlik enflasyona zemin hazırlayabilir. Ödemeler dengesi açığı varsa, ulusal para biriminin değeri düşer ve ithal edilen malların fiyatı yükselir. Bu bir yandan iç enflasyona neden olurken, diğer yandan ulusal paranın devalüasyonu ile yurt içinde üretilen mallar yabancılar için ucuzlayacak ve böylece ülkenin ihracatı artacaktır. Ülkenin ihracatı ağırlıklı olarak düşük kaliteli ve yüksek tüketimle üretilen tarım ürünleri ve el sanatlarından oluşuyor ve takas değeri

çok azdır. Öte yandan Afganistan, son derece yüksek bir değişim değerine sahip sermaye malları, endüstriyel hammaddeler ve diğer temel mallara yönelik kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak için büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. Ülkenin ihracat ve ithalatının değişim değerindeki bu dengesizlik sonucunda Afganistan'da son birkaç yıldır ödemeler dengesi yüksek bir açık veriyor. Ödemeler dengesinde yaklaşık 2,5 milyar dolarlık açığın varlığı, ülkede fiyatların keskin bir şekilde yükselmesine neden olmuştur (BBC, 2018).

Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, özellikle ülkenin ihracatını defalarca engelleyen Pakistan ile ihracatı teşvik etmek ve ödemeler dengesi açığını azaltmak için ticari anlaşmazlıkları çözememiştir.

3.13.5.Kamu Sektöründeki Yapısal Nedenler

Afganistan'ın yeniden yapılanması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması temel hedeflerinden biridir. Çünkü birçok uzman, ülkedeki sorunların çoğunun toplumun ve Afganistan halkının geri kalmışlığı ve ciddi ekonomik zayıflığından kaynaklandığına inanıyor ve bu nedenle bunu bir ana sorun olarak görüyor. Bu nedenle, 2001 yılında yeni hükümetin kurulmasının ve ülkenin (görünüşte) uluslararası ekonomik büyüme ve kalkınma kurumlarının hedeflerinden biri, halkın yaşam standartlarını yükseltmek, yoksulluğu ortadan kaldırmak, güvenliği sağlamak ve ülkedeki bilgi düzeyini yükseltmekti. Bu nedenle, hükümet ve uluslararası kuruluşlar, kalkınma harcamalarını yıllık olarak artırmaktadır. Benzer şekilde, yüksek askeri harcamalar, çok sayıda devlet dairesi nedeniyle yüksek ücretler ve maaşlar, hükümet aygıtındaki lüks ve yolsuzluk da hükümet harcamalarını artırmaktadır. Ülkenin üretim kapasitesinin düşük olduğu koşullarda yapılan bu devasa devlet harcamaları, ülkedeki genel fiyat seviyesini ve enflasyonu artırmaktadır.

Son on yılda, Afgan hükümeti normal bütçesinin yalnızca %67'sini yerel kaynaklardan ve geri kalanını da sınır ötesi yardımlardan elde edebilmiştir. Devlet kurumlarının zayıflığı ve verimsizliği, Merkez Bankası ile Maliye Bakanlığı arasında para ve maliye politikalarının hazırlanmasında iş birliği eksikliği, hükümette yaygın yolsuzluk, şeffaflık ve devlet kurumlarının hesap verebilirlik eksikliği, hükümetin gelir kaynaklarını sınırlandırmıştır. Böylelikle hükümet, kalkınma projelerindeki gelirleri ülkenin ekonomik kalkınma sürecini hızlandırmak ve üretim kapasitesini artırmak için kullanmak şöyle dursun, yerli gelirlerin normal bütçesiyle bile yetinememektedir. Ekonomik tekel, ülkedeki enflasyonun bir başka nedenidir. Afganistan'daki tekelin önemli bir nedeni, tekelci satış temsilcilerinin varlığıdır. Münhasır satış acentesi, bir şirketin veya bir kişinin bir ülkede yabancı bir şirketin ürünlerini satma yetkisini yasal olarak edinmesidir. Bu acentelerin bu ürün ve hizmetlerin miktarını bir ülkenin ihtiyaçları ile orantılı olarak ithal etmeleri gerekmektedir (Farzam, 2012).

Bu tür temsiller yasaldır ve serbest bir ekonominin normlarıyla çelişmez. Ancak sorun, bu acentelerin sözleşmenin aksine pazarda daha az mal sunmasıyla başlamaktadır. Örneğin Afganistan'da bir dizi firma yabancı firmaların ürünlerini yurt içinde satma yetkisini kazanmış ancak

bu malları halkın ihtiyaçlarına göre piyasaya sunmamaktadır, çünkü başka hiç kimse bu tür malları ithal etme hakkına sahip değildir, bu temsilciler basitçe tekелci bir duruş sergilerler ve mal arzını azaltarak piyasadaki yüksek fiyatlardan elde ettikleri karlarını katlarlar. Açık bir rnek, Türkmen hükümeti ile gizlice Afganistan'a petrol ve gaz satın alma hakkını elde eden petrol ve gaz ithal eden irketlerdir.

Ekonomik tekel sorunu, tekeli önlemek ve kontrol etmek için yasal çerçevelerin olmamasından kaynaklanmaktadır. Devlet gözetimi olmadan zgr bir ekonominin doğal olarak tekелci olma eğiliminde olduğunu biliyoruz. Hkmetlerin ekonomiyi kontrol etmek için kullandıkları stratejilerden biri, anti trst yasalarını düzenlemektir. Anti-kartel yasaları, anti-trst ve tekel yasaları gibi. Ne yazık ki, on yıl sonra, Afganistan hala bu tür yasalardan yoksundur. Bu yasal boşluk, tekellere olağanüstü fırsatlar sağlamıştır.

Ayrıca, ülkenin birçok yerinde hükümet erişiminin olmaması ve ülke ekonomisini kontrol edememesi, yasal boşluğun bir başka boyutudur. Dünya Bankası'nın Afganistan ekonomisi tahminlerine göre, ülke ekonomisinin %80'i kayıt dııdır. Yani, hükümet ülke ekonomisinin yalnızca yüzde 20'sini kontrol ediyor ve diğer yüzde 80'i hükümetin kontrolü dışındadır. Bu, hükümetin ülke ekonomisinin yaklaşık yüzde seksenini bilmediği anlamına gelmektedir (Farzam, 2012).

Afganistan ekonomisinin bu büyük, gayri resmi sektörü, tüccarların, güçlü yerel bireylerin önemli malların alım satımını tekelleştirdiği büyük bir yasal boşluk yarattı. Ve bu alanlarda kimsenin çalışmasına izin vermektedirler.

3.13.6.Doğal Nedenler ve Tarım zerindeki Etkileri

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı son on yılda ortalama %35 olmuştur ve GSYİH hacmi doğrudan tarım sektörünün dayandığı elverişli durumla ilgilidir. Tarım sektöründe üretim artmasıyla birlikte tarımsal ürünlerin hacmi artarak tarım ürünleri fiyatlarını doğrudan etkilemekte ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. 2009 yılında tarımsal ürün hacmi 2008'e göre %50 artmış ve tarım sektörünün GSYİH içindeki payı %33,1 olarak hesaplanmıştır. 2009 yılında tarımsal ürünlerdeki artış sonucunda ekonomi, ortalama enflasyon yüzde -8,66 oranında deflasyondan mustarıpti. Düşük yağış nedeniyle tarımsal üretim azaldığı yıllarda ise tüketicisi sepetindeki gıdanın payının yüzde 61,3 olmasıyla enflasyon oranı sonradan yükseliyor. Gıda arzını azaltarak tarım ürünlerinin fiyatı artar ve tüketicisi fiyat endeksini etkilemektedir (Danish, 2017).

3.13.7.Afganistan'da Zayıf Mali Temeller

Afganistan'da gerçek anlamda modern bankacılık sistemi yoktu. Bu, son yirmi yılda çok az da olsa bir gelişme sağlanmıştır. Devlete ait bankalara ek olarak, bir dizi özel banka da sahaya hızla girmiştir. Bu bankalar gerektiği gibi düzenlenirse ve ülkenin yeniden yapılanma ve kalkınma

sürecine dahil olabilirlerse, takdir edilmesi ve teşvik edilmesi gereken bir şeydir. Önemli olan, bu bankaların kendilerinin doğru teminatlara sahip olmaması ve insanların banka hesaplarını ve tasarruflarını sigortalamamalarıdır. Geçmişte pek çok soruna rağmen insanlar birikimlerini evde tutup gerektiğinde kullanmış veya yerel işyerlerinde kullanmış, bu da yerel halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine olumlu etki yapmıştır.

Özel bankaların bir yandan müşterilere herhangi bir garanti vermemesi, diğer yandan aktif reklamcılık yoluyla aktif olarak insanların birikimlerini topluyor olması endişe vericidir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde insanların banka hesapları sigortalıdır. Ancak Afganistan'da bu bankalardan bazılarının ülke içinden topladıkları parayı yurtdışındaki karlı projelere yatırma riski var ve bu başarısız olursa insanlar birikimlerini kaybedeceklerdir. Örneğin Azizi Bank, Dubai'nin Jabal Ali bölgesinde lüks daireleri onaran ve halka satan bir inşaat projesine çok para yatırmıştır. Bu proje, diğer inşaat projeleri gibi, çalışmalarının başlangıcında müşteri eksiği sorunuyla karşılaşmıştır. Bu proje başarısız olursa şimdiye kadar harcanan paraya ne olacağı belli değildir. Tabii ki, bu örneğin Azizi Bank'ın ve bankanın Dubai'deki bir inşaat projesine yatırım yapma kararının bir eleştirisi değil, ülkenin başkentinin dahil olabileceği bir risk olduğu unutulmamalıdır. Dikkat çekici olan şu ki, mevcut ekonomik kriz nedeniyle bu bankanın veya diğer özel bankaların çökmesi durumunda, bu bankalara ve müşterilerine telafisi mümkün olmayan zararlar verecektir. Bu nedenle bundan sonra onu iyileştirmenin yolu izlenmelidir. Başta ülke televizyonları olmak üzere ülke anons otoriteleri, halkın tercihlerinde doğru yolu izleyebilmesi için ilgili banka ve devlet dairelerinin yetkililerine bilinçlendirme programları ve bazı gerekli soruları yöneltmek daha iyidir (Tavassoli, 2020).

Bu bankalar toplanan parayı ülkedeki kâr amaçlı projelere yatırırsa, teşvik edilmelidir. Ve eğer bu para birimleri yurtdışına yatırılırsa, bunun ülkeden sermaye akışına neden olmamasını sağlayacak standart nedir? Elbette yurtdışında kâr amaçlı projelere yatırım yapmak, ekonomik yeniden yapılanma sürecinde ülkeye dönüş etkili olduğu sürece olumlu bir şeydir. Bu bankalar çökerse insanların mevduatlarının yok olmamasını sağlamak için hangi kriterler bulunmaktadır?

Dış ticaret, ülkenin ilk aşamalarında olan ve ticari işlemlerde özetleyen ve kısa sürede daha fazla kâr elde eden ekonomik faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak dünya ticaret hacmi her geçen gün azalırken, ülkeler ithalatlarını düşürürken ülke ekonomisinin bu büyük sektörü bu krizden kurtulamayabilecektir.

3.13.8.Yolsuzluk

Yoksulluk ve şiddet genellikle Afganistan'ın karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardır; ancak Afganlara sorulursa, farklı bir yanıt vereceklerdir: Yolsuzluk onların en büyük endişesidir. Soruşturma Bürosu'na göre, nüfusun yüzde 50'si en büyük endişenin UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) olduğunu kabul ederken, yüzde 54 güvensizlik ve yüzde 50 işsizliğin en büyük sorun olduğunu söylemiştir (UNODC, 2010). Afganistan, dünyanın en çok yolsuzluk yapan ikinci

ülkesidir. Yolsuzluk devlet inşası, büyüme ve ekonomik kalkınmanın önünde ciddi engeller yaratmıştır. Zamanla, hükümet stratejilerinin başarısızlığı ve üst düzey hükümet yetkililerinin yaygın mali yolsuzluğa dahil olmasıyla, yolsuzluk sorunu, Taliban ve uyuşturucu ekonomisinin yanı sıra Afganistan'daki en ciddi sorunlardan biri haline gelmiştir. Yolsuzluk, hükümeti zayıflatmanın yanı sıra Afganistan'da yasadışı ekonominin büyümesine yol açtı ve her geçen gün ekonomik faaliyetler daha da çarpıtıldı. Afganistan'daki bu tekellerin açık örnekleri, hükümet arazileri için kira ödenmemesi ve milyonlarca doların çalındığı ve kötüye kullanıldığı ve parası henüz iade edilmeyen Kabil Bankası davasıdır. Bir hükümet var, hükümet yetkilileri kanundan alıyor ve kaçıyor. Bu durumda birçok örnekten söz edilebilmektedir. Petrol ve gaz ithalatçılarıyla iş birliği yapan hükümet yetkililerinden, şeffaf olmayan özel şirketlerin özelleştirme sürecine ve Afganistan'daki milyar dolarlık madenlerle ilgili endişelere. Yolsuzluk, tekelin yolunu açar ve karşılıklı tekel, yolsuzluğu güçlendirir ve artırmaktadır.

3.14. Diğer Nedenler

Afganistan'da enflasyonun karşı karşıya olduğu diğer büyük zorluklar şunlardır:

Piyasa ekonomisi: Mevcut yapılara, ekonomik kapasitelere ve para ve maliye politikalarına dayanmayan ve Afganistan'ı siyasi olarak destekleyen ülkeler tarafından taklit edilmektedir. Rekabetçi ve kalkınmacı sermaye eksikliği - arz ve talep oranlarının yetersiz olması nedeniyle dengesiz bir piyasa - Afganistan'ın üretim yöntemine göre nispi üretim fazlalarının göz ardı edilmesi, piyasa ekonomisini Afganistan'ın ekonomik politikalarına uyarlayamamanın ana dezavantajlarından biriydi. Sonuç, piyasa ekonomisinin hakim olduğu yıllarda ihracatın %4'üne karşı ithalatın %96'sı;

Devlet piyasa ekonomisine hükmedemez: Piyasa ekonomisi sistemi büyük ölçüde liberal ve düzenleyici olmuştur. Liberal piyasa ekonomisi, ekonomik işlere herhangi bir hükümet müdahalesini yasaklar, ancak düzenleyici ekonomi, ülkenin kapasiteleri ve ekonomik yapılarına uygun olarak ekonomik sisteme asgari düzeyde hükümet müdahalesine izin verir, ne yazık ki Afgan hükümeti her iki ilkeye de bağlı değildir.

Uzun vadeli ekonomik politika eksikliği: 2001'den 2017'ye kadar Afganistan Hükümeti, yerel kapasitelere dayalı uzun vadeli bir ekonomik stratejiye sahip değildi ve yerel kaynaklar (meyve ve sebze gibi) ulusal ticaret sermayesi ve geniş alanlar kullanmamıştır.

Etkin para politikası eksikliği: Yerli paranın yabancı paraya karşı değerini belirlemek, hükümetlerin para politikasının ana hedeflerinden biridir. Bir ülkenin parasal değeri, ticaret borsalarına ve ithalatın ihracatındaki artışla orantılı olarak yerli üretim miktarına göre belirlenir. Ticaret açığının ekonomik sistemdeki endüstriyel büyümenin ve aşırı üretimin bir işareti olduğunu (8am.af, 2022).

Bahsedilen nedenlerin yanı sıra, başta Pakistan ve İran olmak üzere komşu ülkelerin siyasi çıkarlarını sağlamak, peş peşe gelen kuraklıklar, seller ve bazen önyargılı politikaları gibi diğer nedenler de ülkedeki fiyat seviyesini artırmaktadır.

Şiddetli kar yağışı ve şehir merkezlerine giden yiyecek dağıtım yollarının tıkanması Afganistan pazarlarında emtia fiyatlarını yükseltmektedir. Ticaret ve Sanayi Odaları Başkan Yardımcısı Khanjan Alokozai Ava ile yaptığı röportajda, Afgan pazarlarında hammadde fiyatlarının artmasının ana nedenlerinden birinin ulaşım yollarının tıkanması olduğunu söylemiştir (Nikkhah, 2019).

Karayolu üzerinde seyahat edemeyen araçların yanı sıra şoför tarafından bloke edilecek yiyeceklerin ana rotası ve bu da pazara arzın azalmasına neden olmuştur. Al-Kozai, Kabil pazarlamacılarını daha da eleştirerek, "Esnaf da fırsattan yararlanıyor ve ürünlerinin fiyatını artırıyor" demiştir. Serbest piyasa sistemine de atıfta bulunarak, "Serbest piyasa sistemi dünyanın pek çok ülkesinde yaygındır, ancak Afganistan'da sosyal ve siyasi koşulların olmaması nedeniyle düzgün bir şekilde uygulanmamaktadır ve bu nedenle verimsizdir." Hükümet, oportünistlerin kargaşasını ve sömürsünü önlemek için piyasaları izlemelidir (Nikkhah, 2019).

Bu arada ekonomi uzmanı "Saifuddin Seyhoun" da bu konuda şunları söylemiştir: "Bilimsel olarak her bir emtianın fiyatı talep ve arz göre belirlenir ve şu anda yoğun kar yağışı nedeniyle arz kesintiye uğradı." Öte yandan Afganistan ithalatçı bir ülke ve pazarda sunacak ve pazarlarla rekabet edecek hiçbir şey yoktur, bu nedenle yolların tıkanması ve özel koşullar ile fiyat artmaktadır.

3.15. Afganistan'da Özel Sektör Zorlukları

1. Özel sektörün başarılı bir şekilde gelişmesi için işletmelerin resmileştirilmesi esastır

Şu anda, kayıt dışı sektörün payının tüm ekonomik faaliyetlerin %80'i olduğu tahmin edilmektedir (SIPRI, 2015). Özel sektörü teşvik etmek için tasarlanan politikaların beklenen sonuçlarını sağlamak için bunun değişmesi gerekiyor; Girişimciler kayıtlı sektöre katılmaya teşvik edilmelidir. Aksi takdirde, işletmeler çoğu programın erişimi dışındadır ve büyümeleri yalnızca kayıt dışı oldukları için azalır, bu da becerilere, teknolojiye ve daha karmaşık faaliyetlere büyük yatırım yapma yeteneklerini sınırlamaktadır. Aynı zamanda bir sürü etkisi yaratan işletmelerin kayıt altına alınmasını teşvik etmek için birinci kısım, hükümetin girişimleri kayıt altına alması ve bu sürecin tüketimini azaltması için olumlu ödüller başlatmasını önermektedir.

2. Artık yatırımın gelişmesinin önünde bir engel olarak finansal kaynaklara erişim eksikliği

KOBİ'ler ve start-up'lar ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz kredi koşulları bildirdiler. 2016 yılında, %57'si finansmana erişimi bir zorluk olarak belirtirken, çoğunluk yüksek faiz oranlarını ve hantal kredi garantilerini önemli caydırıcı unsurlar olarak gösterdi. Resmi kaynakların yüksek fiyatı, sınırlı iletişim, bankalara düşük güven, düşük finansal bilgi, dini kaygılar nedeniyle işletmelerin sadece %2'si banka kredisine yönelmiştir (ACCI, 2017). Çoğu işletme, resmi olmayan

mekanizmalara güvenir. Aynı zamanda, alternatif finansal kaynakların sınırlı etkisi vardır ve daha fazla geliştirilmeleri gerekmektedir.

3. Kamu hizmetlerinin kalitesi, hükümet ve özel sektör arasında bir boşluk yarattı.

İşletmelerin %50'den fazlası bunları büyük zorluklar olarak tanımlamıştır ve bu rakam Kabil'de başka yerlere göre daha yüksektir. İşletmeler son derece karmaşık süreçlerle karşı karşıyadır ve bu süreçte devlet kurumları aracılığıyla rüşvet verilmesinin önünü açar - çünkü bu süreçler genellikle devlet dairelerinde veya tek duraklı alışveriş merkezlerinde gerçekleşir (ACCI, 2017). Düşük kaliteli devlet hizmetleri ve temel hizmetlere erişim eksikliği özel sektör gelişimini engellemiştir.

Değerlendirme tarafından belirlenen eylemler aşağıdakileri içerir ancak bunlarla sınırlı değildir (OECD, 2019):

Finansal kaynaklar, insan sermayesi, ticaret, altyapı girişi ve vergiler gibi KOBİ'lerin karşılaştığı zorluklara odaklanan hedefli ve bilinçli KOBİ stratejileri ve planlarının daha fazla geliştirilmesi ve uygulanması; Ve bu faaliyetlerin KOBİ'lere öncelik verecek şekilde devlet, özel sektör ve donör kuruluşların faaliyetleri ile koordine edilmesi gerekmektedir. Bu, mali rejimler, endüstriyel parklar, KOBİ'leri ve yeni kurulan şirketleri desteklemek için daha iyi ve daha hedefli programlar aracılığıyla KOBİ'ler ve resmi yeni kurulan şirketler için daha iyi koşulların sağlanmasını, işletmelerin ve bilgi kanallarının oluşturulması ve geliştirilmesi için daha iyi düzenlemeleri içermelidir.

Finansal eğitim programları aracılığıyla finansmana erişimin güçlendirilmesi; Kredi garanti programları da dahil olmak üzere KOBİ'lerin krediye erişimini desteklemek için koordineli programlar; Küçük ve İslami krediler gibi alternatif finansal kaynakların geliştirilmesine yönelik koşulların iyileştirilmesi; Koçluk ve sponsorluk dahil yeni başlayanlar için özel programlar.

Devlet hizmetlerinin dijital devlet hizmetleri aracılığıyla, özellikle telefon santralleri aracılığıyla sağlanması; Yatırım lisansları sağlamak için tek adımlı merkezlerin yaygınlaştırılması; Gelişmiş dijital altyapı, elektronik ödeme hizmetlerini, mobil iletişim gelişimini ve BİT'i geliştirmek için, tümü değişen ihtiyaçlara dayalı olarak genişletilmelidir.

3.16. Enflasyonun Çözümü

İthal mal fiyatlarının yükselmesinin enflasyon üzerindeki etkisi inkâr edilemese de yetkililerin ısrar ettiği gibi ülkedeki enflasyonun tek nedeni olarak kabul edilemez. Bu nedenle, ülkede enflasyonu kontrol altına almak, ülkenin yapısında köklü reformlar yapılmasını gerektirmektedir. Bu sayede doğru ve uygun politika ile ülkede uzun vadede enflasyon kontrol altına alınabilmektedir. Yükselen fiyatların etkilerinin bir ölçüde üstesinden gelmek için uygulanabilecek politikalar arasında şunlar yer almaktadır:

1) Gümrük tarifelerindeki değişiklikler ve indirimler dikkate alınmalıdır. Bu iki şekilde incelenebilir. Birincisi, ithal malların tüketiciler için fiyatı düşmekte ve genel fiyat seviyesindeki

artış eğilimi durmaktadır. İkincisi, Afganistan'ın ekonomik durumuna hazırlanmak ve rekabet ortamı yaratmak için Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmak için gerekli hazırlıklar yapılmaktadır.

Üretken Afganistan'ın yerini alacak, Maliye Bakanlığı, Ekonomik Politika Analiz Merkezi, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu tarafından ithal edilen aday mallar üzerindeki yüksek tarifeleri azaltacak önlemler matrisinde karar alınmıştır. Uygulama süresi 2019'dan 2024'e kadardır. Ve aşağıdaki aktivite gerçekleştirilecektir (Sadeghi Samangani, 2008).

- Ekonomik analizin gerçekleştirilmesi
- Periyodik maliyet-fayda araştırmaların yapılması

2) Şu anda, değişim ülkelerine geçiş gereklidir. Bu bakımdan, en düşük enflasyon oranlarına sahip ülkelerle ticari ilişkiler kurulmalıdır. Ayrıca enflasyondan daha güvenli olabilmek için Çin ve Orta Asya ülkeleri de dahil olmak üzere ekonomik kuruluşlara üye ülkelerle ticaret seviyesinin genişletilmesi gerekmektedir.

3) Ülkenin üretim yapısının iyileştirilmesi ve üretim sektörünün üretim kapasitesinin artırılması. Bu bölümde aşağıdakiler dikkate alınmalıdır:

a. Tarım sektöründe verimli ve etkili arazi yönetimi için arazi reformu gereklidir. Hükümet ayrıca çiftçilere çevre dostu tohum tohumları sağlamalıdır. Hükümet, sulama sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi, ulaşım sisteminin iyileştirilmesi, çiftçiler için kredi imkânlarının oluşturulması, böcek kovucuların ve zararlıların tedariki ve köylülerin bilinçlendirilmesi için eğitimlere yatırım yapmalıdır. Böylelikle ülkedeki gıda üretimini artırmış ve komşu ülkelere olan yaygın bağımlılıktan kurtulmuş olacaktır.

b. Gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme ve deneyimlerinden örnekler, hükümet denetimi, desteği ve teşviki olmadan, yerel sanayilerin büyüme, gelişme ve sürdürme fırsatlarının mümkün olmadığını, yani hükümetin ülkenin endüstriyel kalkınma ekonomisinde etkili ve belirleyici bir rol oynaması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, hükümet ülkenin sanayilerini kararlı bir şekilde desteklemeli, sadece vergileri düşürmekle kalmamalı, aynı zamanda mümkünse karşılıksız yardım ödemelidir.

Aşağıdaki faaliyetler kapsamında endüstrileri desteklemek için program ve paketlerin hazırlanması:

Devlet yöneticileri, yerli üreticilerin desteklenmesi, tarımsal ürünlerin satın alınmasının garanti altına alınması ve iç ve dış satış pazarlarının oluşturulması, yetiştirme ve tarımsal üretimin eğitim ve düzenlenmesine yönelik rehberlik programları sağlanması ve küçük kırsal tarım sanayilerinin geliştirilmesi gibi önlemler olarak Afgan çiftçi topluluğunu motive edebilir. Ve verimlilik artışı sağlar.

- Mali ve mali olmayan teşvikler

- Hızlı azalma için destekler
- Vergi muafiyetleri
- Öncülerin ve iştiraklerin durumu
- Kredi politikaları
- Tarım tüzüğünün uygulanması

Karar, Yüksek Ekonomik Konsey, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı tarafından verilmiştir ve bu kararların uygulanması gerekmektedir (of E. Ministry, 2019).

c. Benzer şekilde, hükümet ticaret politikalarını yeniden gözden geçirmelidir. Ayrıca ülkeyi uzun vadeli enflasyondan kurtarma ve ülkenin ekonomik kalkınmasını hızlandırma ihtiyacı, pratikte yolsuzlukla mücadele acil ve temel ihtiyaçlardan biridir. Başkanın Afganistan'daki endüstriyi geliştirmek için endüstriye verdiği destek

d. Afgan Hükümetin Kısa vadeli eylemler ve destek

1. Sanayi parklarında yönetsel hareketlilik: Sanayi parklarının yönetiminin ortak yönetimle Cumhurbaşkanlığı Ulusal Kalkınma Operasyon ve Destek Ofisi ile Ticaret ve Sanayi Odası'na devredilmesi, faaliyete geçirilen parkların tamamlanması ve yıl ortası bütçesine öncelikli olarak sanayi parklarının yerleştirilmesi bunlardan bazılarıdır. Endüstrileri ve yatırımı destekleme konusunda gelecek programlar.
2. Yatırımcılar için arazi erişim sürecini kolaylaştırılması ve hızlandırılması: Cumhurbaşkanı, yatırımcılar için arazi sorunlarının hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğini vurguladı ve yetkilileri bunu belli bir süre içinde yapmaya çağırmıştır.
3. Uygun fiyatlı altyapı hizmetleri sağlanması: Zanaatkârlara endüstriyel elektrik dahil uygun fiyatlı altyapı hizmetleri sağlanmalıdır.
4. Yatırımcı Güvenliği: Başkan, özel sektörden yatırımcı güvenliğinin nasıl sağlanacağına dair belirli bir plan üzerinde İçişleri Bakanlığı ile anlaşmasını istemiştir.
5. Rüşvetçi kişilerin cezalandırılması: Yatırımcılara ve esnaflara verilen hizmetlerin kolaylaştırılmasını ve hızlandırılmasını engelleyen yolsuzluk yapan kişi veya kurumlar cezalandırılacaktır.
6. Tarifelerin belirlenmesi için ortak bir çalışma grubunun kurulması: Başkan, özel sektörü, devlet kurumlarının katılımıyla tarifelerin belirlenmesi konusunda ortak bir anlaşmaya varmaya çağırdı ve hatta yılda üç kez tarifelerin gözden geçirilip düzenlenmesini istedi (Danish, 2019).
7. Ülkenin sanayileşmesi için bir yol haritası oluşturmak ve derlemek; Sanayileşme oylaması, net bir yol haritasının oluşturulmasını gerektiriyor ve bu, hükümet ve ülke içindeki özel sektör iş birliği ile yapılmalıdır.

8. İnsan kaynaklarına ortak yatırım: Ülkenin sanayi sektörünü ve ortak hedefli önlemleri ilerletmek için uygun insan kaynaklarının yetiştirilmesine ve geliştirilmesine yatırım yapmanın zamanıdır ve bilimsel kurumlar endüstriyel pazarı ilerletmek için profesyonel ve teknik insan kaynakları sağlayabilmelidir.
9. İhracattaki artış nedeniyle: Bankacılık sektörü de dahil olmak üzere ülkenin ihracatı için gerekli fırsat ve platformları sağlamak ve ihracatçıların ihracatı artırmak için ihtiyaç duyduğu krediyi sağlamaktır (Danish, 2019).

4) Ülkedeki tekelleri önlemek için tekel karşıtı yasaların çıkarılması ve sıkı bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Ticaret Politikası Genel Müdürlüğü, Sanayi Bakanlığı (şartlı koruma) ve ticarete şartlı korumadan sorumlu olacak yeni bir birimin kurulmasıdır.

Afganistan'da tekelleri cesaretlendiren en temel neden ve onu doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen diğer faktörler, tekelleri doğru çözümlerle engelleyemeyen hükümetin ve sorumlu kurumlarının zayıflığıdır.

Afganistan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın birincil sektörünün ana hedefleri düzenli olarak uygulanmalıdır.

- a. Birincil endüstri geliştirme stratejisinin yıllık gelişimi ve güncellenmesi;
- b. Politika belgeleri, birincil endüstri geliştirme yaklaşımları ve geliştirme modelleri yazmak;
- c. Birincil sanayi şirketlerinin teknik analizi;
- d. Afganistan'daki birincil sanayi şirketleri arasında önemli bir rol oynayan tüm ilgili verilerle birincil endüstriler için kriterler ve veri tabanının oluşturulması;
- e. Sorunları kaydetmek ve diğer departmanlar ve ilgili ortaklarla savunarak çözümler almak ve sunmak (T. Ministry, 2008).

5) Afganistan Merkez Bankası'nın kapasitesinin artırılması ve ülkenin para ve maliye politikalarının dış yardımla koordine edilerek likidite miktarı ile birleştirilmesi ve genişletici para ve maliye politikalarının uygulanması.

Uzun vadede, hükümetin ekonomi politikaları koordineli ve tamamlayıcı bir şekilde benimsenmelidir. Şimdiye kadar yapılanlar, hükümetin ekonomik davranışında bir tür uyumsuzluk olduğunu göstermektedir. Para ve ticaret konuları dikkate alınmadan mali ve para politikaları benimsenmektedir. Örneğin, ülke yüksek enflasyon oranlarına sahip olmasına rağmen, önemli ekonomik değişkenlerden biri olan döviz kuru çok fazla değişmemiş ve nispeten istikrarlı olmuştur. Böyle bir durumun devam etmesi, ülke ekonomisini, ülkenin küresel ekonomiye daha fazla bağımlılığı ve dolayısıyla uluslararası dalgalanmalara karşı kırılganlığı da dahil olmak üzere ciddi

sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Uzun vadede paranın değerini yapay olarak korumak için para politikalarının sürdürülmesi ülkeye büyük zararlar verecektir. Bu nedenle, ülkeyi uzun vadede enflasyon tuzağından kurtarmak için ülkenin tüm ekonomi politikalarının gözden geçirilmesi zorunludur (T. Ministry, 2008).

Bir diğer etkili gösterge ise dış borç enflasyonundaki artıştır. Artan dış borçla birlikte hükümetin iki seçeneği var; Borçları ödemek için vergileri artırın veya daha fazla para basın. Ancak vergi artışları, endüstrileri vergi artışlarını karşılamak için fiyatları yükselterek tepki vermeye zorluyor. Dolayısıyla, hükümetler zorunluluktan dolayı ikinci yolu seçiyor, dolaşımdaki parayı artırmak için daha fazla para basıyor, bu da fiyatları ve enflasyonu yükseltiyor. Son olarak, Afganistan ekonomisinin büyük ölçüde dış yardıma ve İran başta olmak üzere komşu ülkelerdeki duruma ve yaptırımlarına bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Uluslararası toplumdan gelen uluslararası yardım ve taahhütler, Afganistan toplumuna ve ekonomisine büyük miktarlarda dolar basıyor. Ancak bu yardımların geçici olması ve bölgesel krizler, özellikle İran'a yönelik yaptırımlar ve bu ülkedeki döviz kurunun istikrarsızlığı nedeniyle, ülkenin finansal piyasalarına dolar kaçakçılığı artacak ve bu da Afgan para biriminin düşmesine ve fiyatların yükselmesine neden olacaktır. Ve Afgan'ın değeri düşecek. Başka bir deyişle, İran'a yönelik yaptırımların sonucu Afganistan'ın iç enflasyonu ve döviz kaçakçılarının karlılığıdır.

Dolayısıyla ekonomik istikrarın en önemli unsuru döviz kurunun istikrarı olduğundan, bu amaca ancak sağlam ekonomi politikalarıyla ulaşılabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde 4 ekonometrik testi sırayla (Mevsimsel arındırma, Birim Kök Testi, ARDL testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi) yapılacaktır.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmada kullanılan ekonometrik yöntemler bu bölümde kısaca tanıtılmıştır.

Serilerde mevsimsell sornunu bulabilmek için Mevsimsell Arındırma, serilerin durağanlığını bulmak için Birim Kök Testi, serilerin kısa ve uzun vadede ilişkili olduğu, olmadığını bulmak için ARDL Testi ve serilerin nedenselliğini bulmak için Toda-Yamamoto Testi kullanılmıştır.

4.1.Mevsimsel Arındırma

Üç aylık ve aylık sıklıkta gözlemlenen zaman serileri genellikle her ay veya üç ayda bir yinelenen döngüsel hareketler sergiler. Örneğin, dondurma satışları her yıl yaz aylarında artabilir ve oyuncak satışları her Aralık ayında Noel satışlarında zirveye ulaşabilir. Mevsimsel düzeltme, bu döngüsel mevsimsel hareketlerin bir seriden çıkarılması ve serinin altında yatan trend bileşeninin çıkarılması sürecini ifade etmektedir (E-views, 2022).

4.2.Birim kök (Unit Root) Testi

Durağanlığın sınanmasının temel yolu birim kök analizidir. Bir zaman serisinin birim kök içermesi, o serinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir (Songur, 2020). Durağanlığın araştırılacağı seri Y_t olduğunda birim kök testi için regresyon denklemi (4.1)'de görüldüğü gibi olacaktır. Bu testler, bölümler arasında ortak bir kök olduğu varsayılarak kullanılmaktadır (Michaeli, 1399). Başka bir deyişle birim kök testleri, bir birim kökün sıfır hipotezini ve durağan (veya trend durağan) bir zaman serisinin alternatif bir hipotezini ele almaktadır (Herranz, 2017).

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (4.1)$$

Yani y_t , en basit haliyle birinci dereceden otoregresif (AR) bir değişkendir. Bu denklem ρ parametresi istatistiksel olarak 1'e eşit olursa seri birim köke sahiptir ve durağan değildir. Bu denklemi,

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (4.2)$$

$$= \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.3)$$

şeklinde de göstermek mümkündür. Bu durumda birim kök testi sırasında araştırılacak parametre δ parametresidir ve bunun 0'a eşitliği test edilmektedir.

2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testine ait modeller

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^p \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \quad (4.4)$$

$$\Delta Y_t = a + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^p \delta_j \Delta Y_{t-j+1}$$

$$\Delta Y_t = a + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^p \delta_j \Delta Y_{t-j+1}$$

Gecikme uzunluğunun tespitinde Akaike ya da Schwartz bilgi kriterleri kullanılabilmektedir.

Schwartz (1989) alışmasında maksimum gecikme uzunluğunun tespiti için aşağıdaki formülü önermiştir.

$$P_{\max} = \left[\left(\frac{n}{100} \right)^{\frac{1}{4}} \right] \quad (4.7)$$

4.3. ARDL / Sınır Testi

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin araştırılmasında sıklıkla kullanılan Engle-Granger ve Johansen tarafından geliştirilen eşbütünleşme testlerinin uygulanabilmesi için serilerin düzey değerleri ile durağan olmamaları ve aynı dereceden farkları alındığında durağan hale gelmeleri gerekmektedir. Diğer bir ifade ile değişkenlerin bütünleşme dereceleri aynı olmalıdır.

Bu kısıtlamaları ortadan kaldırmak amacıyla, Perasan, Shin ve Smith (2001) tarafından sınır testi geliştirilmiştir. Bu test değişkenlerin bütünleşme derecelerini dikkate almaksızın, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerini araştırabilmektedir (Songur, 2021).

4.3.1. ARDL / Sınır Testi Avantajları

1. Bu test değişkenlerin durağanlık özelliklerini dikkate almaksızın uygulanabilmektedir.
2. Monte Carlo simulasyonları, küçük örnekler için sınır testinin Engle Granger ve Johansen testlerinden daha iyi sonuç verdiğini göstermiştir.
3. Sınır testinin uygulanması Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış Modellere (ARDL) dayandığından değişkenlerin içsellik problemi dikkate alınmaktadır.

ARDL testinin model yapısı;

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yx} x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi_i \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + u_t \quad (4.8)$$

c_0 , otonom parametre; t , trend değişkeni; π_{yy} ve $\pi_{yx.x}$ uzun dönem çarpanları $z_t=(y_t, x_t)'$, şeklinde gösterilen aralarında uzun dönem ilişkisi aranan değişkenlerdir.

Bu vektörde; y_t bağımlı değişken; x_t , bağımlı değişken dışında kalan ve aralarında uzun dönem ilişkisi aranan değişkenleri gösterir. w_t , tam bağımsız değişkenler vektörü (gölge değişkenler vs.); u_t , otokorelasyonsuz hata terimi.

Yukarıda yer alan denklem EKK ile tahmin edilir.

Değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin olmadığı temel hipotezi ile alternatif hipotez aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$H_0: \pi_{yy} = 0, \pi_{yx.x} = 0', \quad (4.9)$$

$$H_1: \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} \neq 0 \text{ veya } \pi_{yy}=0, \pi_{yx.x} \neq 0' \text{ veya } \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} = 0' \quad (4.10)$$

Pesaran, Shin ve Smith (2001) değişkenlerin $I(1)$ ve $I(0)$ olduğu varsayımı altında 1000 örnek kullanarak 4000 tekrara dayanan kritik değerler hesaplamışlardır.

- i. Hesaplanan test istatistiğinin değeri üst kritik değerden büyük ise, uzun dönem ilişkisinin olmadığı temel hipotezi reddedilir.
- ii. Hesaplanan test istatistiğinin değeri alt kritik değerden küçük ise uzun dönem ilişkisinin olmadığı temel hipotezi kabul edilir.
- iii. Hesaplanan test istatistiğinin değeri alt ve üst kritik değerlerin arasında ise, değişkenlerin durağanlık özelliklerinin bulunması gerekir.

Sınır testinin yapılmasında kullanılan model aracılığı ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem esneklikleri; doğrusal regresyon modellerinde kullanılan esneklik hesaplama yöntemi ile hesaplanabilmektedir.

Uzun dönem esneklikleri, Pesaran ve Shin (1999)'in önerdiği şekilde bağımsız değişkenlerin 1 gecikmeli değerlerinin katsayısının bağımlı değişkenin 1 gecikmesine ait katsayıya bölünüp negatif işaretle çarpılması ile hesaplanmaktadır (Songur, 2021).

4.4. Toda- Yamamoto nedensellik testi

Toda-Yamamoto (1995), Granger nedensellik ilişkisini araştırmak için değiştirilmiş bir VAR modelini tahmin etmek için basit bir yöntem önermiştir. Bu yöntemin, değişkenler arasında entegre bir ilişkinin varlığında bile geçerli olduğunu savunmuştur. Bu yöntemde öncelikle VAR modelinin gecikme sayısı (K) belirlenmeli, ardından yakınsama derecesi ($dmax$) ve gecikme sayısı ($k + dmax$) ile bir VAR modeli oluşturulmalıdır (Rezayi, 2014). Elbette gecikme seçim işlemi $k \geq dmax$ olduğunda geçerli olacaktır, bu nedenle aşağıdaki iki değişkenli modeli ele alırsak Toda-Yamamoto nedensellik testi aşağıdaki gibi belirtilebilmektedir.

$$Y_t = a_0 + \beta_{1i} \sum_{i=1}^k Y_{t-i} + \beta_{2j} \sum_{j=k+1}^{dmax} Y_{t-j} + \gamma_{1i} \sum_{i=1}^k X_{t=i} + \delta_{2j} \sum_{j=k+1}^{dmax} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (4.11)$$

$$X_t = a_1 + \lambda_{1i} \sum_{i=1}^k X_{t-i} + \lambda_{2j} \sum_{j=k+1}^{dmax} X_{t-j} + \delta_{1i} \sum_{i=1}^k X_{t=i} + \delta_{2j} \sum_{j=k+1}^{dmax} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (4.12)$$

Granger-Nedensellik, denklem (4.11)'deki gecikmeli Y'nin X'i önemli ölçüde etkilediği ve denklem (2)'deki gecikmeli X'in Y'yi önemli ölçüde etkilediği anlamına gelir. İlk olarak, diğer değişkenlerin etkisini dikkate almadan iki değişkenli bir Granger-Nedensellik testi, olası belirtim yanlışlığına tabidir. Gujarati'nin (1995) belirttiği gibi, nedensellik testi model spesifikasyonuna ve gecikme sayısına duyarlıdır. (Alimi vd., 2013).

İkincisi, zaman serisi verileri genellikle durağan değildir. Bu durum sahte regresyon problemini örneklendirebilir. Gujarati (2006), değişkenler entegre edildiğinde, test istatistiklerinin standart bir dağılımı olmadığı için F-test prosedürünün geçerli olmadığını da söylemiştir (Alimi vd., 2013).

Kullanılan test istatistiği, sıfır kısıtlama sayısına eşit bir serbestlik derecesiyle x'in serbest dağılımına sahip olan ana istatistiktir. Zapata ve Rambaldi (1997), bu yöntemin avantajının, sistemin bütünleşik özelliklerini bilmemize olan ihtiyacı ortadan kaldırması olduğunu belirtmektedir. Ve sadece VAR modelinin sıralamasını ve maksimum değişkenlerin yakınsama derecesini bilmek bu testi gerçekleştirmek için yeterlidir. Araştırmacılar, bireysel katsayıların önemini t-istatistiği ile hala test edebilmelerine rağmen, Granger Nedenselliğini birlikte test etmek için F-istatistiğini kullanmak mümkün olmayabilir. Enders (2004), bazı özel durumlarda, iki değişkenli VAR iki dönem gecikmeli olduğunda ve yalnızca bir değişken durağan olmadığında, ilk diferansiyel VAR'ı birlikte test etmek için F-istatistiğinin kullanılmasına izin verildiğini kanıtlamıştır.

4.5. Tanısal Testler

Bu bölümde hem ARDL sınır testi modelinde hem de Toda-Yamamoto nedensellik modelinde kullanılan bazı tanı testleri açıklanmıştır. Bu testler sırasıyla normallik için Jarque-Bera testi, otokorelasyon için Breusch-Godfrey LM testi, değişen varyans için Breusch-Pagan testi, tutarlılık ve kararlılık için CUSUM ve CUSUMQ testleri, özyinelemeli katsayı testleri ve Ramsey RESET testidir.

4.5.1. Jarque-Bera Normallik Testi

Bu test, Meksikalı bir ekonomist olan Carlos Jarque ve Amerikalı bir ekonomist olan Anil Bera tarafından 1987'de yayınlanan "Test for Normality of Observations and Regresion Reziduals" başlıklı bir makalede yapıldı. Bu test ve istatistiklerinin yardımıyla verilerin normalliğini kontrol edebilmektedir.

Belirtildiği gibi, bu test, eğrilik ve uzama ile ölçülen normal dağılımın dikey ve yatay simetri ölçümlerine dayanmaktadır (Faradars, 2019).

Gözlemler için S'nin "Örnek Çarpıklık" ve K'nin "Örnek Kurtosis" olduğunu varsayalım $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$. bu demek:

$$S = \frac{\mu_3}{\sigma^3} = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^3}{\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \right)^{3/2}} \quad (4.13)$$

$$K = \frac{\mu_4}{\sigma^4} = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^4}{\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \right)^2} \quad (4.14)$$

Daha sonra bu iki parametreye dayalı Jarque-Bera test istatistiği aşağıdaki gibi belirlenir.

$$JB = \frac{n}{6} = (S^2 + \frac{1}{4}(K - 3)^2) \quad (4.15)$$

μ_3 ve μ_4 , üçüncü ve dördüncü merkezi anları ve ayrıca bu anların tahmini anlamına gelir (Örnek Merkezi Momentler). $\bar{x}$ ve σ aynı zamanda örneğin ortalama ve standart sapmasıdır.

4.5.2. Breusch-Godfrey LM Testi

İlk olarak, otokorelasyon kavramı tanımlanmıştır. Klasik lineer regresyon modelinin (CLRM) OLS tahmin edicileri, altı varsayıma sahiptir; bunlardan biri, kovaryans ve farklı rahatsızlıklar arasındaki korelasyonların hepsinin sıfır olmasıdır (Özcan, 2017):

$$cov(u_t, u_s) = 0 \quad \forall t \neq s$$

Bu, hataların bağımsız olarak dağıtıldığı anlamına gelir. Varsayımın ihlal edilmesi sonucunda, rahatsızlıkların ikili otokorelasyonlu olduğu söylenebilir.

$$cov(u_t, u_s) \neq 0 \quad \forall t \neq s$$

İfadenin anlamı, t döneminde meydana gelen bir hatanın s dönemdeki bir hatayla ilişkilendirilmesinin mümkün olduğudur. Otokorelasyon sorununun yaşanmasının nedenleri şu şekilde sınıflandırılmıştır (Özcan, 2017):

- Değişkenlerin ihmal edilmesi
- Modelin yanlış belirtilmesi
- Ölçümde sistematik hataların varlığı.

Otomatik korelasyon göz ardı edilirse aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

- Tahmin edilen katsayıların varyansının gerçek varyanstan daha az olduğu elde edilmiştir.
- R^2 , gerçek değerinden daha yüksek elde edilmiştir.
- Tahmin edilen güven aralığı güvenilir değildir.

4.5.3. Heteroskedastisite İçin Breusch-Pagan Testi

Breusch Pagan Testi, 1979'da Trevor Breusch ve Adrian Pagan tarafından tanıtıldı. Doğrusal bir regresyon modelinde değişen varyanslılığı test etmek için kullanılır ve hata terimlerinin normal dağıldığını varsayar. Bir regresyondan kaynaklanan hataların varyansının bağımsız değişkenlerin değerlerine bağlı olup olmadığını test etmektedir. Bu bir χ^2 testidir (cran.r-project.org, 2022).

OLS regresyonundaki artıklar/hatalar hakkında yapılan varsayımlardan biri, hataların aynı fakat bilinmeyen varyansa sahip olmasıdır. Bu, sabit varyans veya homoskedastisite olarak bilinir. Bu varsayım ihlal edildiğinde, problem değişen varyans olarak bilinir (cran.r-project.org, 2022).

Heteroskedastisitenin Sonuçları

- OLS tahmin edicileri ve bunlara dayalı regresyon tahminleri, tarafsız ve tutarlı kalır.
- OLS tahmin edicileri artık BLO (En İyi Doğrusal Tarafsız Tahminciler) değildir çünkü artık verimli değildirler, dolayısıyla regresyon tahminleri de verimsiz olacaktır.
- Tahmin edilen regresyon katsayılarının kovaryans matrisinin tutarsızlığı nedeniyle, hipotez testleri (t-testi, F-testi) artık geçerli değildir.

olsrr, değişen varyansı tespit etmek için aşağıdaki 4 testi sağlar:

- Bartlett Testi
- Breusch Pagan Testi
- Puan Testi
- F Testi

4.5.4. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

Brown, Durbine ve Evans (1975) tarafından tanımlanan ve bükülme artıklarına dayanan kararlılık testini kullanıyoruz. Eğilme modellerinde, bir periyottaki bozulma bileşenlerinin korelasyonu sıfırdır ve kararlılık testi, eğilme artık bileşenlerinin kümülatif özetine (CUSUM) ve eğilme artık bileşenlerinin birikmiş özetine (CUSUMQ) dayanır. Bu testin önemli bir özelliği, yapısal değişikliğin olup olmayacağına dair belirsizliğimizin olduğu durumlarda dahi kullanılabilmesidir. Öte yandan zaman serisi verileri için de oldukça uygundur. Bu testteki sıfır hipotezi, katsayı vektörünün her periyotta aynı olduğunu, diğer hipotez ise diğer durumları belirtir (Shahrestani ve Renani, 2008).

Denklem (4.16)'e dayanarak, Brown ve diğerleri (1975), Denklem (2) ve (3)'te sırasıyla CUSUM ve CUSUMSQ olmak üzere iki test önermektedir:

$$W_r = \frac{e_t}{s.e(e_t)} \quad (4.16)$$

$$W_r = \frac{1}{\sigma} \sum_{j=k+1}^r W_j \quad (4.17)$$

$$S_r = \frac{\sum_{j=k+1}^r W_j^2}{\sum_{j=k+1}^r W_j^2} \quad (4.18)$$

σ ve $r=k+1, \dots, T$ 'nin tahmini standart sapmayı gösterdiği yerde. Şimdi W_r ve S_r sınır limitleri arasındaysa (yani %5 anlamlılık düzeyi), kararlılık hipotezi kabul edilir ve tahmin edilen katsayıların kararlı olduğu söylenir. W_r ve S_r sınırlar arasında değilse, kararlılık hipotezi reddedilir ve tahmin edilen katsayıların kararsız olduğu sonucuna varırız.

4.5.5. Özyinelemeli Katsayı Testleri ve Eğriler

Özyinelemeli Katsayı testi, tüm katsayılardan oluşan bir grafik aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu grafik, numune boyutu minimumdan son gözleme doğru arttıkça katsayıların kararlılığı hakkında bilgi verir (Özcan, 2017).

4.5.6. Ramsey RESET Testi

Regresyon Denklemi Spesifikasyonu Hata Testi (RESET) testi, Ramsey tarafından genel fonksiyonel form yanlış tanımlamasını tespit etmek için önerilmiştir (Özcan, 2017).

- RESET= Regression Equation Sepciftion Error Test (Regresyon Denklemi Ayırma Hata Testi) (Jochumzen, 2017).

$$y_i = \beta_1 + \beta_2 x_{2i} + \beta_3 x_{3i} + \dots + \beta_k x_{ki} + \varepsilon_i \quad i = 1, \dots, n \quad (4.19)$$

Uygun değerleri kaydet, Y_i

- y_i^2 değişkenini LRM'e ekleyin ve yeniden tahmin edin

$$y_i = \beta_1 + \beta_2 x_{2i} + \beta_3 x_{3i} + \dots + \beta_k x_{ki} + \gamma y_i^2 + \varepsilon_i \quad i = 1, \dots, n \quad (4.20)$$

- $H_0: \gamma = 0$. Reddedilirse, bu, özellikle verilerde doğrusal olmama olmak üzere, yanlış tanımlama belirtilerine işaret etmektedir.

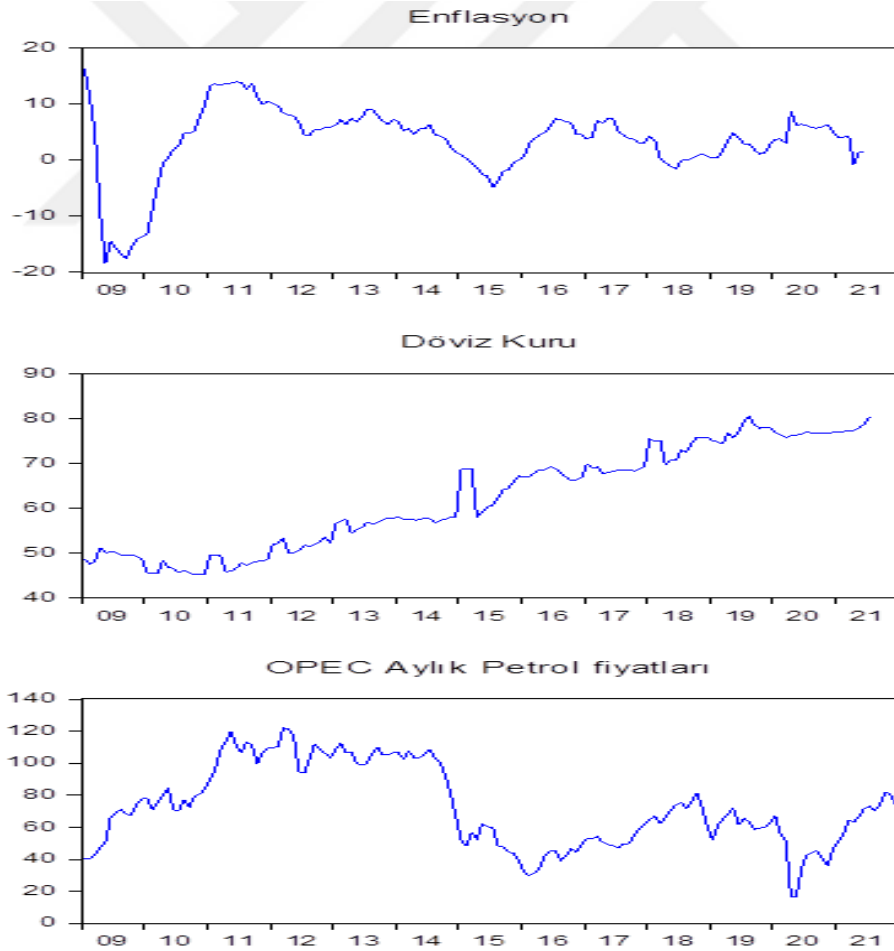
4.6. Veri

4.6.1. Veri Tanımlaması

Çalışmada kullanılan veriler, Afganistan için 2009'dan 2021'e kadar değişen örnek dönemler için aylık zaman serilerinden oluşmaktadır. Çalışmadaki değişkenler enflasyon, döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatı gibi bu veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Veriler, Dünya Bankası (WB), uluslararası para fonları (IMF), Afganistan İstatistik Araştırma Merkezi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve bazı diğer internet sitelerden elde edilmiştir. Çalışmada enflasyonun döviz kuruna oranı ve OPEC aylık petrol fiyatlarına hesaplanmıştır (OPEC, 2021a; Statista, 2021a, 2022).

Tüm ekonometrik analizler, ekonometrik program E-views 10 kullanılarak gerçekleştirilir. Değişkenlerin zaman serisi grafikleri, veri setine genel bir bakış sağlamak için grafik 24'te gösterilmektedir.

Grafik 25: Serilerin grafikleri

4.6.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 25, ampirik analizde kullanılan aylık seri enflasyon, döviz kuru ve OPEC için özet istatistikleri vermektedir. Seriler için özet istatistik sonuçlarının yorumlanmasına gelince, tüm değişkenler pozitif ve farklı bir ortalama sergilemektedir. Tüm değişkenlerin benzer standart sapmaları yoktur; bununla birlikte, OPEC değişkeni, nispeten yüksek bir standart sapma ile değişken bir model izlemektedir. Jarque-Bera normallik testi, P değerleri %5 anlamlılık seviyesinden büyük olduğu için her üç değişken için normallik varsayımını reddetmektedir.

Tablo 25: Yıllık seri enflasyon, döviz kuru ve OPEC için özet istatistikler

	Enflasyon	Döviz Kuru	OPEC aylık petrol fiyatları
Ortalama	3.381667	62.16897	72.59423
Medyan	4.505000	60.70000	68.78500
Maksimum	16.20000	80.67000	122.1200
Minimum	-18.37000	45.21000	16.52000
Std. Sapma	6.456737	11.34707	25.48932
Çarpıklık	-1.327375	0.009504	0.204899
Kurtuz	5.547272	1.543683	1.998622
Jarque-Bera	84.60184	13.34601	7.609509
Olasılık	0.000000	0.001265	0.022265
Toplam	507.2500	9387.514	11324.70
Sum Sq. Dev.	6211.728	19313.38	100704.3
Gözlem	150	151	156

4.7. Mevsimsel Arındırma

Aylık enflasyon, aylık döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatını mevsimsel arındırma testi için STL yöntemi kullanılmıştır.

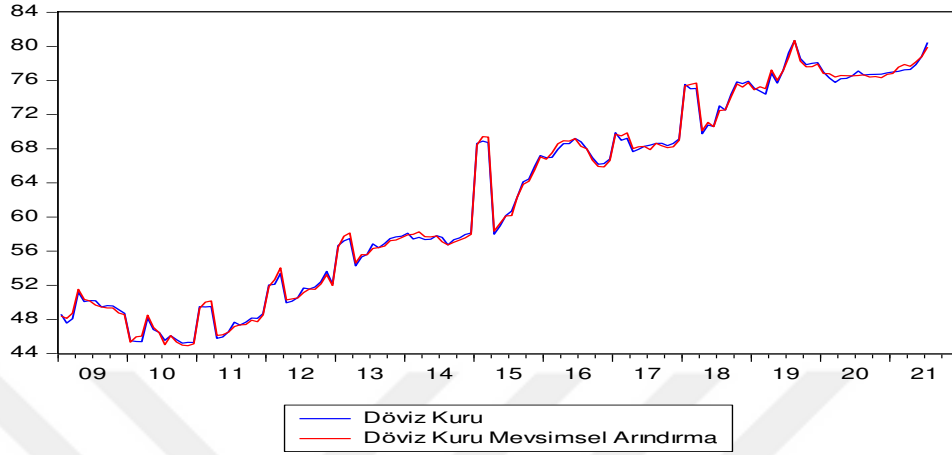
Grafik 26: Serilerin ve Mvesimsel Arındırma ile Grafikleri

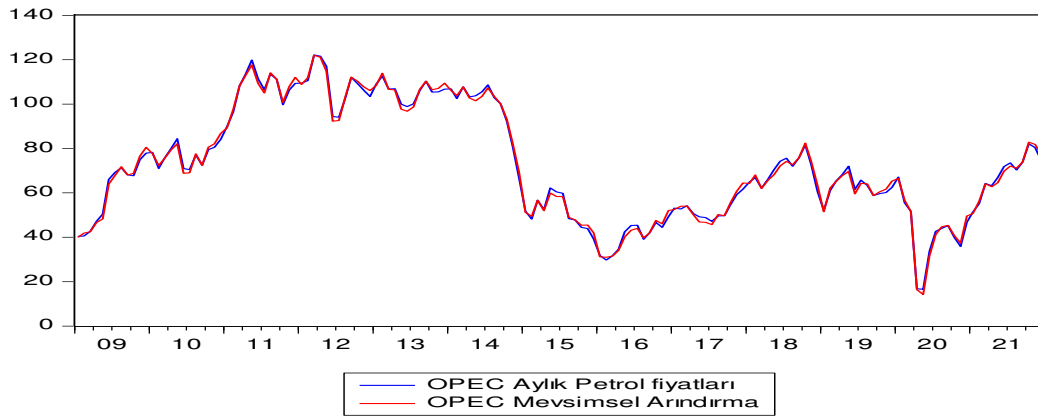
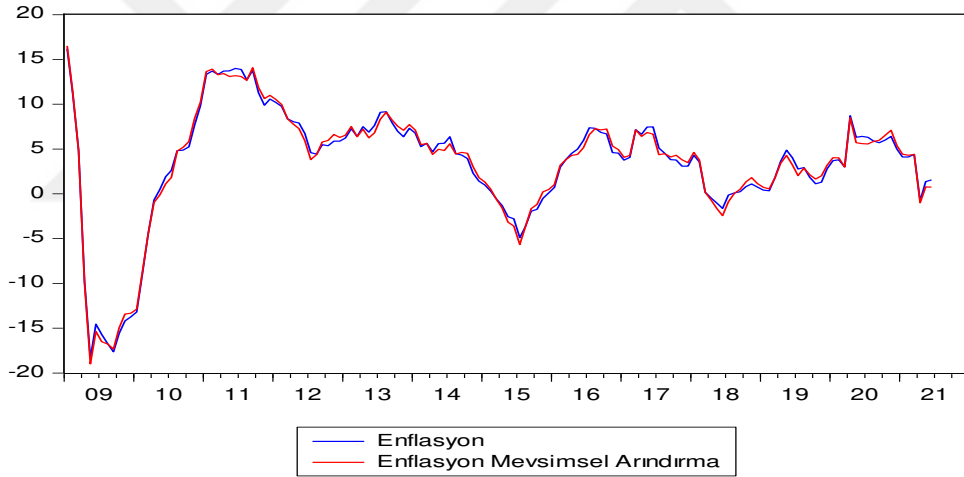
4.7.1. Serilerin Grafikleri ve Mevsimsel Grafikleriyle Karşılaştırılması

Grafik 27: Serilerin Grafikleri ve Mevsimsel grafikleriyle Karşılaştırılması

Döviz Kuru Ve Döviz Kuru Mevsimsellik Arındırma Grafiği

Enflasyon Ve Enflasyon Mevsimsellik Arındırma Grafiği;

4.8. Birim Kök Testi İncelemesi

ADF testi durağan olmayan test verileri için daha güvenilir olduğundan, Augmented Dicky Fuller testini kullanarak verilerin entegrasyonunu ve durağanlığını incelemektedir (Al-Masbhi ve Du, 2021). Durağan değişkenleri, zamanla ona doğru hareket eden bir denge eğilimine sahiptir. Model değişkenleri durağan ise, onlar için bir denge durumu olacaktır. Aksi takdirde değişkenler durağan olmayacaktır. Değişkenler durağan olmadığında, uzun vadede eşbütünleşme ilişkisi adı verilen bir denge ilişkisi olabilir. Böyle bir durumda, durağan olan, denge ilişkisi veya birikimi olan değişkenlerden doğrusal bir durağan bileşimi elde edilir. Eşbütünleşme, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tanımlayan durağan olmayan problemin çözümüdür (Fard ve Akbari, 2019). Modelde kullanılan zaman serisi değişkenlerinin durağanlığı veya durağan olmadığını sağlamak için geliştirilmiş Dickey-Fuller testi kullanılmıştır.

Seviyede durağanlık doğrulanmıyorsa, değişkenlerin durağanlığını elde etmek için birinci dereceden fark alma işlemi yapılmalıdır.

Genelleştirilmiş Dickey-Fuller birim kök testi, biri deterministik faktörlerin (sabit değerler ve trend) her birinin önemine ve veri kesintisine bağlı değişkenlerin önemine dayanan farklı yöntemlerle hesaplanır, modeldeki tüm değişkenler için test edilecektir. Aşağıdaki tablo genelleştirilmiş Dickey-Fuller testini göstermektedir.

Tablo 26: Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Değişken	t-istatistiği	kritik değerler %1	kritik değerler %5	kritik değerler %10	Durağanlık	Sonuç
Enflasyon	3,17	3,47	2,88	2,57	Seviyede/ 1. Farkı	Durağan
Döviz Kuru	11,52	3,47	2,88	2,57	1. Farkı	Durağan
OPEC	10,02	3,47	2,88	2,57	1. Farkı	Durağan

Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi, genelleştirilmiş Dickey-Fuller, t-istatistiği kritik değerlerden büyüktür. Enflasyon değişkeni seviyede durağan, döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları değişkenleri birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

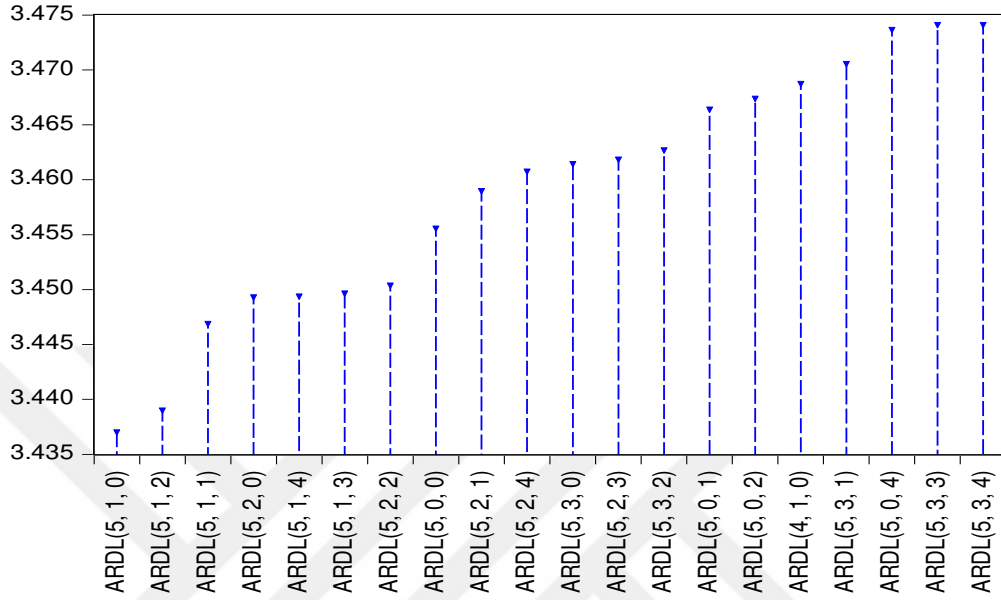
4.9. ARDL Sınır Testi Sonuçları

4.9.1. ARDL Model Seçimi ve Tahmini

Serilerin seviyede ya da 1. farkı alındıktan sonra durağan olup olmadığını belirledikten. Bir sonraki adımda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir. Eşbütünleşmenin

varlığını veya değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi araştırmak için, ARDL sınır testi, değişkenlerin gecikme seviyelerinin ortak F istatistiklerine dayalı olarak uygulanmalıdır.

Grafik 28: AIC'ye Dayalı En İyi 20 ARDL Modeli

Bahsedildiği gibi, AIC kriterine göre maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak seçilmiş ve optimal gecikme uzunluğu 5 olarak belirlenmiştir. ARDL modeli seçiminde ise yine AIC kriterine göre ARDL modeli seçilmektedir. AIC kriter değerleri ile tüm ARDL modelleri grafik 26'da gösterilmektedir. Grafik 26'da görüldüğü gibi ARDL(5,1,0) optimal model olarak seçilmiştir. Çünkü bu model en düşük AIC değerine sahiptir. Tahmini ARDL modelinin sonuçları Tablo 27'de rapor edilmiştir.

Tablo 27'de bağımlı değişken Enflasyondur. ARDL modelini, Bağımlı değişkenin gecikmesi 5 ve asıl regresör için maksimum gecikme sayısı 5 olarak belirlenmiştir. Regresörler için gecikme sıralarının belirlenmesinde temel olarak AIC seçilmiştir. Döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları değişkenleri (sabit) regresör olarak dahil edilmiştir.

Kısa Dönemde ARDL Test Sonucu

Bağımlı Değişken: Enflasyon

Örnek (düzeltilmiş): 2009M05 2021M06

Dahil edilen gözlemler: Ayarlamalardan sonra 146

Maksimum bağımlı gecikme: 5 (Otomatik seçim)

Model seçim yöntemi: Akaike bilgi kriteri (AIC)

Dinamik regresörler (4 gecikme, otomatik): Döviz Kuru OPEC, Aylık petrol fiyatları

Seçilmiş Model: ARDL(5, 1, 0)

Tablo 27: Kısa Dönemde ARDL Test Sonucu

Değişkenler	katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Prob.*
Enflasyon(-1)	0.902097	0.075904	1.188471	0.0000
Enflasyon(-2)	0.004461	0.109311	0.040810	0.9675
Enflasyon(-3)	0.107004	0.106030	1.009187	0.3147
Enflasyon(-4)	0.053437	0.106625	0.501169	0.6171
Enflasyon(-5)	-0.159870	0.063522	-2.516748	0.0130
Döviz Kuru	0.097995	0.060424	1.621800	0.1072
Döviz Kuru(-1)	-0.127995	0.060527	-2.114675	0.0363
OPEC Aylık petrol fiyatları	-0.004486	0.006603	-0.679300	0.4981
C	2.644425	1.260473	2.097963	0.0378
R ²	0.956337	Ortalama bağımlı değişken		3.469172
Düzeltilmiş R ²	0.953769	SD. bağımlı var.		6.089642
S.E. of regression	1.309360	Akaike bilgi kriteri		3.437013
Toplamın karesi	233.1615	Schwarz kriteri		3.621776
Log olasılığı	-240.1834	Hannan-Quinn kriteri.		3.512088
F-istatistiği	372.3481	Durbin-Watson durumu		1.853376

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, tahmin edilen modelin %95 belirlenme katsayısı vardır, yani bağımlı değişken değişimlerinin %95'i bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Ek olarak, tanısal testlerin olasılığı şunları içerdiğinden: otokorelasyon, homojenlik ve yanlılık, bu testlerin otokorelasyon olmadığı, varyans homojenliği ve %95 güven düzeyinde hata bileşeninin yanlılığı olmadığı şeklindeki sıfır hipotezine karar verilemez. Sonuç olarak, tahmin modeli, bozuklukla ilgili varsayımlar sağlar (otokorelasyon eksikliği, homojenlik varyansı vb.).

Ve Kısa dönemde ARDL testin sonucunda döviz kuru 1. gecikmede enflasyon ile ters ilişkisi vardır. Birinci gecikmede döviz kuru katsayısı (-0,12dir) yani döviz kurundaki %12 bir düşüş enflasyon %1 artışa neden olduğu anlamına gelmektedir.

4.9.2. ARDL Modelinin Tanısal Test Sonuçları

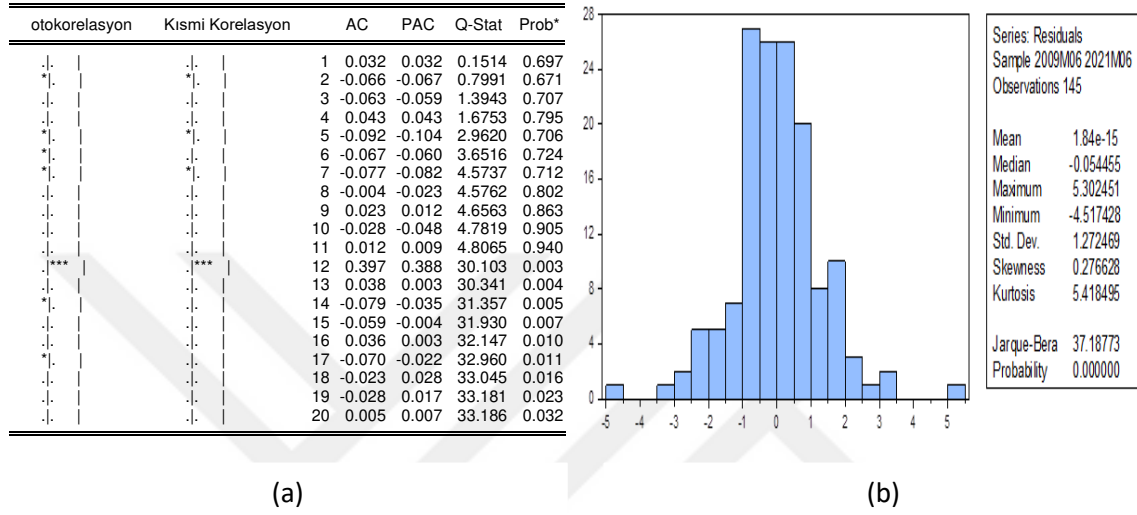
Tahmin edilen denklemlerin geçerliliği ve sağlamlığı, Jarque-Bera normallik testi, Breusch-Godfrey seri korelasyon LM testi ve model belirtimi için Ramsey RESET testi ve özyinelemenin kümülatif toplamının grafiği gibi ilgili tanı testleri kullanılarak doğrulanır.

İlk olarak, grafik 2'de, tahmini ARDL(5,1,0) modeli için artıkların korelogramı ve normallik testi sonuçları ve histogramı sunulmaktadır. Jarque– Bera istatistiği, (0,0000), P-değeri %5'lik

anlamlılık düzeyinden daha küçük olduğundan, denklemlerin tahmini artık serilerinin normallik davranışını doğrulamamaktadır.

İkinci olarak, Breusch-Pagan testi, Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi ve Ramsey RESET testi sonuçları dahil olmak üzere tüm tanı testleri Tablo 27'de verilmiştir.

Grafik 29: (a) Kalıntıların Korelogramı, (b) Histogram-Normallik Testi

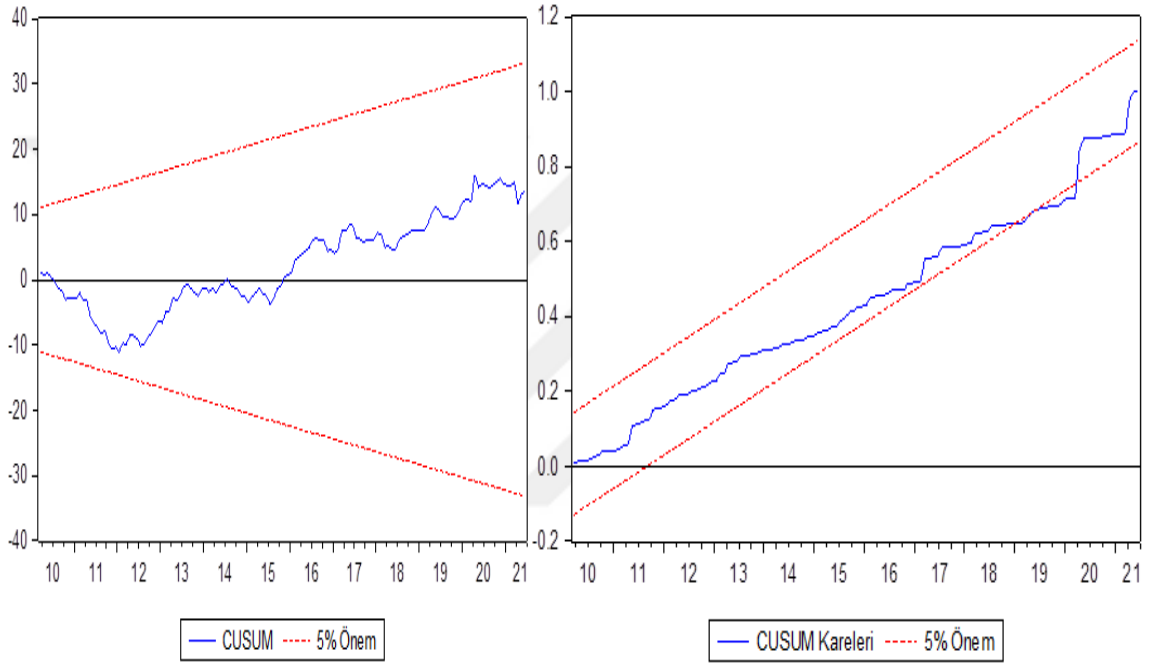

Tablo 28: ARDL (5,1,0) Modeli İçin Bazı Tanısal Test Sonuçları

Heteroskedastisite Testi: Breusch-Pagan-Godfrey			
F-istatistiği	1.023566	Prob. F(8,136)	0.4214
Obs*R-kare	8.234.612	Prob. Chi-Kare(8)	0.4109
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi:			
F-istatistiği	1.350622	Prob. F(2,134)	0.2626
Obs*R-kare	2.865230	Prob. Chi-Kare(2)	0.2387
Ramsey RESET Testi			
İhmal Edilen Değişkenler: Uygun değerlerin kareleri			
	Değer	df	Olasılık
t-istatistiği	0.583386	135	0.5606
F-istatistiği	0.340340	(1, 135)	0.5606

Değişken varyanslılık için Breusch-Pagan Testinden elde edilen sonuç, LM istatistiğinin p-değeri (0.4214) yüzde 5 anlamlılık düzeyinde önemli olduğunu göstermektedir. Yani sabit varyansın sıfır hipotezi reddedilmediğinden, modelde homoskedastisite varsayımının geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Tahmini ARDL modelinin seri korelasyonu Breusch-Godfrey testi kullanılarak test edilir. Test, P-değerini 0,2626 olarak bildirir; bu, tüm geleneksel anlamlılık seviyelerinde seri korelasyonun olmadığı sıfır hipotezinin reddedilmediğini gösterir. Ramsey RESET testi, denklemlerin doğru işlevsel biçimini doğrulamaktadır.

Grafik 30: ARDL CUSUM ve CUSUM Kareleri

Parametre kararlılık testinin Kümülatif Toplam (CUSUM) ve kümülatif (CUSUM karesi) grafikleri grafik 28'de verilmiştir. Grafik 28'de açıkça gösterildiği gibi, CUSUM grafiği %5 kritik sınır içindedir. Diğer bir deyişle, tahmin edilen parametreler, çalışmanın zaman dönemi boyunca yapısal kararsızlığa sahip değildir, bu nedenle dikkate alınan örnek içinde sabit veya kararlıdır. Sadece CUSUM karesinin grafiği 2018M12, 2019M05, 2019M06 ve 2020M04 aylarda kararsızlığını göstermektedir.

4.9.3. Sınır Testi Sonuçları

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamak için sınır testi uygulanır. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığına dair sıfır hipotez ($H_0: a_3 = a_4 = 0$) değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna dair alternatif hipoteze karşı test edilir ($H_1: a_3 \neq a_4 \neq 0$). Sınır testinin sonucu grafik 4'te sunulmuştur. Optimal gecikme uzunluğu, AIC kriterleri kullanılarak belirlenir. En uygun gecikme uzunluğunu seçmek için maksimum gecikme uzunluğu 5'e eşit olacak şekilde ayarlanmıştır.

Sınır testi sonuçları, F-istatistiğinin (8,632269) %5 anlamlılık düzeyinde üst sınır kritik değerinin (3,87) büyük olduğunu göstermektedir, bu da kesinlikle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Enflasyon bağımlı değişkendir.

(sonlu örnek: n=80) kısmında da F-istatistiğinin (8,632269) %5 anlamlılık düzeyinde üst sınır kritik değerinin (4,053) büyük olduğunu göstermektedir, bu da değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

%10 seviyede de F-istatistiğinin (8,632269) %5 anlamlılık düzeyinde üst sınır kritik değerinin (4,053) büyük olduğunu göstermektedir, bu da değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 29: ARDL(5,1,0) Sınır Testi Sonucu

Sıfır Hipotez: Uzun dönemli ilişkiler yoktur

Test İstatistikleri	Değer	k
F-istatistiği	8,632269	2
Kritik Değer Sınırları		
Anlam.	I(0)	I(1)
asimptotik: n=1000		
10%	2,63	3,35
5%	3,1	3,87
2.5%	3,55	4,38
1%	4,13	5
sonlu örnek: n=80		
10%	2,713	3,453
5%	3,235	4,053
1%	4,358	5,393

4.9.4. ARDL modeline dayalı Uzun Vadeli Tahminler

Tablo 30: ARDL Uzun Dönem Sonuçları

Seviye Denklemi				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Döviz Kuru	-0.323031	0.194766	-1.658554	0.0995
OPEC Aylık Petrol Fiyatları	-0.048299	0.077472	-0.623431	0.5340
C	28.47431	17.34035	1.642084	0.1029

$$EC = ENFLASYON - (-0.3230 \cdot DKURU - 0.0483 \cdot OPEC + 28.4743)$$

Döviz kuru ve OPEC katsayılarının değeri uzun vadede -0.32 ve -0,04'tür. Ve bu katsayılar, $P = 0.0995$ ve $0.5340 > 0.05$ büyük olduğundan istatistiksel olarak anlamsızdır.

Uzun dönemde Enflasyon, Döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiden söz edilemez. Sadece döviz kuru %10 önem seviyede anlamlı ve enflasyonla ters yönlü ilişkisi vardır. Ancak yukarıdaki tabloda Döviz kurları ile enflasyon arasında da negatif bir ilişki vardır. -0.32, döviz kurundaki %32'lik bir düşüşün enflasyonu %1 artıracak anlamına gelmektedir.

4.10. Toda-Yamamoto Test Sonuçları

Yukarıda kısaca açıklandığı gibi, değişkenlerin durağan ve eşbütünleşik olup olmadığına bakılmaksızın, seviye VAR'larda Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmaktadır. Burada diğer testler gibi Enflasyon, döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmak için artırılmış VAR (p+dmax) modeline dayalı Toda-Yamamoto metodolojisini kullanır. T-Y Granger nedenselliğini test etmek için aşağıdaki aşamalar gerçekleştirilir.

4.10.1. Maksimum Entegrasyon Sırasının Belirlenmesi (d)

İlk adım, modeldeki değişkenlerin maksimum entegrasyon sırasını (Dmax) belirlemektir. Önceki bölümlerde gerçekleştirilen birim kök testi prosedürüne göre, Enflasyon seviyede entegre edildiğinden ve döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğundan, VAR sistemindeki maksimum entegrasyon sırası, $d_{max}=1$.

4.10.2. Optimum Gecikme Uzunluğu Seçimi

Bir sonraki adım, nedensellik testlerini gerçekleştirmek için optimal gecikmenin (k) tanımlanması gerektiğidir. Optimal gecikme uzunluğunu seçmek için Tablo 5'te görüldüğü gibi VAR gecikme sırası seçim kriterleri uygulanmaktadır. En yaygın bilgi kriterleri AIC, SBC ve HQ, ancak AIC'nin küçük numune boyutları için daha iyi performans göstermesine rağmen, büyük numune boyutları için SBC ve HÜ'nün tercih edildiğini belirtmek önemlidir. Bu çalışmada AIC ile birlikte diğer bilgi kriterleri gecikme uzunluğunu 4 olarak ifade etmektedir. Bu nedenle, VAR modelinin gecikme uzunluğu AIC'nin en küçük değerlerine dayalı olarak 4 olarak seçilmiştir. yani $k=4$.

Tablo 31: VAR Gecikme Sırası Seçim Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1595.459	NA	1202456.	22.51351	22.57595	22.53888
1	-994.0385	1168.958	285.9938	14.16956	14.41934*	14.27106*
2	-984.9474	17.28602	285.6826	14.16827	14.60540	14.34590
3	-979.9603	9.271793	302.4336	14.22479	14.84926	14.47855
4	-959.1798	37.75598*	256.4111*	14.05887*	14.87068	14.38876
5	-954.6826	7.980997	273.5658	14.12229	15.12144	14.52831
6	-949.0225	9.805490	287.3047	14.16933	15.35583	14.65147
7	-942.1617	11.59571	296.8944	14.19946	15.57330	14.75773
8	-932.6831	15.61973	295.9558	14.19272	15.75390	14.82712

* kriter tarafından seçilen gecikme sırasını gösterir.

Bir sonraki adım olarak, bazı deterministik testleri kontrol etmek için VAR(1) modeli kurulur. Tahmini VAR(1) modeli Tablo 32'de gösterilmektedir.

Tablo 32: VAR(1) için Vektör Otoregresyon Tahminleri

	Enflasyon	Döviz Kuru	OPEC
Enflasyon(-1)	1.191.068	0.133075	-0.086300
	(0.06979)	(0.07747)	(0.30988)
	[17.0671]	[1.71779]	[-0.27850]
Enflasyon(-2)	-0.283027	-0.227727	0.130447
	(0.11307)	(0.12552)	(0.50207)
	[-2.50310]	[-1.81433]	[0.25982]
Enflasyon(-3)	0.202887	0.098069	-0.118078
	(0.11617)	(0.12895)	(0.51581)
	[1.74653]	[0.76051]	[-0.22892]
Enflasyon(-4)	-0.181710	0.025343	0.228887
	(0.06933)	(0.07696)	(0.30783)
	[-2.62110]	[0.32931]	[0.74356]
Döviz Kuru(-1)	-0.075695	0.930612	-0.270348
	(0.06840)	(0.07593)	(0.30371)
	[-1.10667]	[12.2566]	[-0.89015]
Döviz Kuru(-2)	0.035752	0.063195	0.477233
	(0.09298)	(0.10321)	(0.41286)
	[0.38451]	[0.61227]	[1.15592]

Tablo 32: (Devamı)

Döviz Kuru(-3)	0.015162	-0.457296	-0.499566
	(0.09301)	(0.10324)	(0.41298)
	[0.16302]	[-4.42923]	[-1.20965]
Döviz Kuru(-4)	0.007358	0.459553	0.126821
	(0.06764)	(0.07508)	(0.30034)
	[0.10879]	[6.12056]	[0.42226]
OPEC(-1)	0.020838	-0.023044	1.137.003
	(0.01944)	(0.02158)	(0.08631)
	[1.07207]	[-1.06798]	[13.1738]
OPEC(-2)	-0.050123	-0.012291	-0.270087
	(0.02942)	(0.03265)	(0.13061)
	[-1.70399]	[-0.37641]	[-2.06785]
OPEC(-3)	0.050470	0.047906	-0.062775
	(0.02947)	(0.03271)	(0.13085)
	[1.71270]	[1.46451]	[-0.47976]
OPEC(-4)	-0.023103	-0.013293	0.099406
	(0.01913)	(0.02124)	(0.08494)
	[-1.20772]	[-0.62596]	[1.17027]
C	1.564.529	0.494689	1.695.857
	-135.976	-150.943	-603.775
	[1.15059]	[0.32773]	[2.80876]
R ²	0.950389	0.980529	0.941294
Düzeltilmiş R ²	0.945912	0.978772	0.935997
Sum sq.	2.884.280	3.554.172	5.686.752
S.E. denklemi	1.472.628	1.634.720	6.538.924
F-istatistiği	2.123.195	5.581.351	1.777.098
Log olasılığı	-2.568.663	-2.721.121	-4.745.120
Akaike AIC	3.696.798	3.905.645	6.678.247
Schwarz SC	3.962.462	4.171.309	6.943.911
ortalama bağımlı	3.319.589	6.240.845	7.328.301
SD. bağımlı	6.332.043	1.121.991	2.584.676
Determinant kalıcı kovaryans (dof adj.)		242.0485	
Determinant kalıcı kovaryans		182.9779	
Log olasılığı		-1001.779	
Akaike bilgi kriteri		14.25724	
Schwarz kriteri		15.05423	
katsayı sayısı		39	

4.10.3. T-Y Modeli VAR Artık Seri Korelasyon LM Testleri

VAR artık seri korelasyon LM testi, 1 gecikmede korelasyon olduğu ve seri korelasyon sıfır hipotezinin 2-5 gecikmeye kadar reddedilemeyeceğini gösterir. Sonuç, artıklarda bir seri korelasyon olmadığıdır. VAR Artık Seri Korelasyon LM test sonuçları Tablo 33'te verilmiştir.

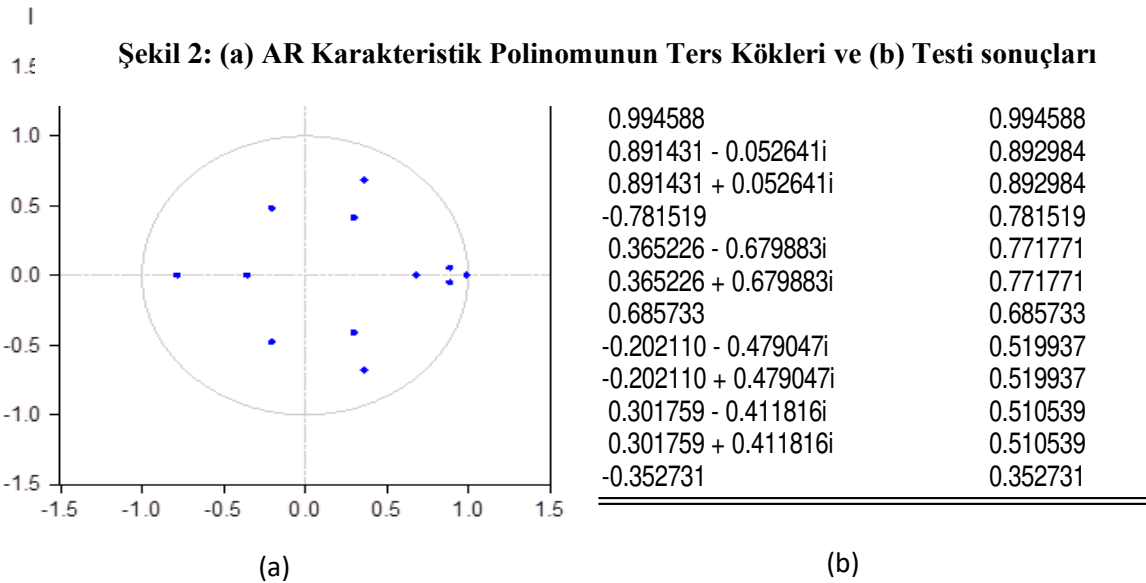
Tablo 33: VAR Seri Korelasyon LM Test Sonuçları

Gecikme	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	31.86406	9	0.0002	3.684237	(9, 311.7)	0.0002
2	10.72207	9	0.2952	1.198380	(9, 311.7)	0.2953
3	15.65482	9	0.0744	1.763545	(9, 311.7)	0.0745
4	7.613904	9	0.5735	0.846782	(9, 311.7)	0.5735
5	8.010807	9	0.5331	0.891487	(9, 311.7)	0.5331

4.10.4. TY Modelinin AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içinde olması durumunda, elde edilen VAR'ın kararlı olduğu söylenir; başka bir deyişle, durağandır.

Şekil 2, karakteristik polinomun köklerinin hiçbirinin çemberin dışında olmadığını ve bu nedenle, tahmin edilen VAR modelinin kararlılık koşulunu yerine getirdiğini göstermektedir. Bu sonuç test sonuçlarıyla da desteklenmektedir.

4.10.5. Toda-Yamamoto Testi Sonuçları

Toda Yamamoto'nun yöntemi, değişkenlerin durağanlık derecesi hakkında bilgi gerektirir. değişkenlerin durğanlığı birik test tablosunda verilmiştir. Değişkenlerden enflasyon değişkeni seviye ve birinci farkı alındıktan sonra durağandır. ve Döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları değişkenleri birinci farkı alındıktan sonra durağandır. Enflasyon, döviz kurları ve OPEC aylık petrol fiyatları arasındaki nedensel ilişkiyi incelemek 5 gecikmeli bir VAR modelini aşağıdaki denklemlerle kullanıyoruz.

$$\text{ENFLASYON} = C(1)*\text{ENFLASYON}(-1) + C(2)*\text{ENFLASYON}(-2) + C(3)*\text{ENFLASYON}(-3) + C(4)*\text{ENFLASYON}(-4) + C(5)*\text{ENFLASYON}(-5) + C(6)*\text{DKURU}(-1) + C(7)*\text{DKURU}(-2) + C(8)*\text{DKURU}(-3) + C(9)*\text{DKURU}(-4) + C(10)*\text{DKURU}(-5) + C(11)*\text{OPEC}(-1) + C(12)*\text{OPEC}(-2) + C(13)*\text{OPEC}(-3) + C(14)*\text{OPEC}(-4) + C(15)*\text{OPEC}(-5) + C(16)$$

$$\text{DKURU} = C(17)*\text{ENFLASYON}(-1) + C(18)*\text{ENFLASYON}(-2) + C(19)*\text{ENFLASYON}(-3) + C(20)*\text{ENFLASYON}(-4) + C(21)*\text{ENFLASYON}(-5) + C(22)*\text{DKURU}(-1) + C(23)*\text{DKURU}(-2) + C(24)*\text{DKURU}(-3) + C(25)*\text{DKURU}(-4) + C(26)*\text{DKURU}(-5) + C(27)*\text{OPEC}(-1) + C(28)*\text{OPEC}(-2) + C(29)*\text{OPEC}(-3) + C(30)*\text{OPEC}(-4) + C(31)*\text{OPEC}(-5) + C(32)$$

$$\text{OPEC} = C(33)*\text{ENFLASYON}(-1) + C(34)*\text{ENFLASYON}(-2) + C(35)*\text{ENFLASYON}(-3) + C(36)*\text{ENFLASYON}(-4) + C(37)*\text{ENFLASYON}(-5) + C(38)*\text{DKURU}(-1) + C(39)*\text{DKURU}(-2) + C(40)*\text{DKURU}(-3) + C(41)*\text{DKURU}(-4) + C(42)*\text{DKURU}(-5) + C(43)*\text{OPEC}(-1) + C(44)*\text{OPEC}(-2) + C(45)*\text{OPEC}(-3) + C(46)*\text{OPEC}(-4) + C(47)*\text{OPEC}(-5) + C(48)$$

Ve son olarak, Toda Yamamoto Granger nedensellik testi elde edilir. Tablo 34'te görüldüğü gibi bu tablonun her yerinde serbestlik derecesi 5 olarak belirlenmiştir; başka bir deyişle, gecikme uzunluğu 5'e eşittir.

Aşağıdaki tabloda 3 model vardır. 1. modelde ana değişken enflasyondur. döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatlarından Enflasyona nedensellik ilişkileri test edilir.

2. modelde ana değişken Döviz kurudur. Enflasyon ve OPEC aylık petrol fiyatlarından döviz kuruya nedensellik ilişkileri test edilir.

3. modelde ana değişken OPEC aylık petrol fiyatlarıdır. Enflasyon ve döviz kurundan OPEC aylık petrol fiyatlarına nedensellik ilişkileri test edilir.

Toda Yamamoto'nun (1995) metodolojisine dayanan Granger Nedensellik testinin ampirik sonuçları MWALD testi ile tahmin edilmiş ve Tablo 34'te rapor edilmiştir. MWALD testinin tahminleri, test sonucunun, ilişkili olasılıkları ile birlikte uygun gecikme uzunluğuna göre 5 serbestlik dereceli ki-kare dağılımını takip ettiğini göstermektedir.

Tablo 34: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Model	Nedensellik	Gecikme	Wald Test istatistikleri	Olasılık
1	Döviz Kuru $\neq$ Enflasyon	5	8,286996	0,1411
	OPEC $\neq$ Enflasyon		6,391597	0,2700
2	Enflasyon $\neq$ Döviz kuru	5	4,116467	0,5328
	OPEC $\neq$ Döviz Kuru		5,232496	0,3282
3	Enflasyon $\neq$ OPEC	5	5,866407	0,3194
	Döviz Kuru $\parallel$ OPEC		10,07368	0,0732

Tablo 34'te 1. Modelde (Döviz Kuru $\parallel$ Enflasyon) 0,1411 olan P değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için döviz kurunun enflasyona neden olmadığı sıfır hipotezi reddedilmez. Ve (OPEC $\parallel$ Enflasyon) 0,2700 olan P değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için döviz kurunun enflasyona neden olmadığı sıfır hipotezi reddedilmez.

2. modelde (Enflasyon $\parallel$ Döviz kuru) olasılık 0,5328 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için enflasyon döviz kurunun nedeni olmadığı sıfır hipotezi reddedilmez ve (OPEC $\parallel$ Döviz Kuru) yine olasılık 0,3282 0,5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için OPEC aylık petrol fiyatları döviz kuruya neden olmadığı sıfır hipotezi reddedilmez.

3. modelde de olasılık (0,3194 ve 0,0732) 0,5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmez. Ama Döviz kurundan OPIC aylık petrol fiyatlarına olasılık %10 önem düzeyinde anlamlı ve sıfır hipotezi reddedilir. Döviz kuru ve OPEC uzun dönemde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Enflasyon, Afganistan dahil bazı ülkelerde en önemli ekonomik sorunlardan biri olmuştur. Enflasyon, üreticilerin ve tüketicilerin davranışlarını değiştirmedeki olumsuz etkileri nihayetinde ekonomide sorunlara yol açan karmaşık bir olgudur. Bu tezde incelenen konular, Afganistan'daki yapısal enflasyonun nedenleri ve olası çözümleridir. Enflasyonun tarım, sanayi, dış ticaret, kamu sektöründeki yapısal nedenler ve yolsuzluk gibi çeşitli yapısal nedenlere bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu değişkenler Afganistan'da enflasyonun nedenleri açısından incelendiğinde, bu teori açısından bakıldığında, uygun olmayan yapıya bağlı enflasyonun; tarım, sanayi, dış ticaret sektörlerindeki yapısal problemlerden ve yolsuzluktan kaynaklandığı söylenebilir.

Bu tezde, başlıca enflasyon türleri, nedenleri, ekonomiye etkileri, alandaki çözümler ve sonuçlarının tartışıldığı Afganistan'da enflasyon üzerine araştırmalar yapılmıştır. Afganistan, aşağıdaki sonuçlara dayanarak serbest piyasadaki kırılganlıklara, yerli üretim eksikliğine, ithal enflasyona vb. maruz kalmaktadır.

Son on yılda ortalama enflasyon oranı yüzde 11,25 ile 2008'de yüzde 33,16 ile en yüksek enflasyon oranıdır. Enflasyon oranının 2008 yılında bir önceki yıla göre tek haneden çok büyük çift haneye çıkmasına neden olan faktörler dünya akaryakıt (petrol) fiyatlarının artması ve 2007 yılında mali krizin başlaması ve dünya emtia fiyatlarında düşüş, bir yandan petrol ve gıda, diğer yandan tarım sektöründe artan üretim, 2009 yılında Afgan ekonomisi deflasyona girmiş ve 2009 yılında enflasyon ortalama olarak % -8,66 olmuştur.

Fiyatlar düzeyindeki artış, insanların yaşam standartlarında bir bozulmaya neden olmuştur. Buna göre insanların yiyecek, barınma, tıbbi hizmetler, mal ve aksesuarlara (örneğin, cep telefonları, elektrikli ev aletleri, giyim vb.), malzemelere ve akaryakıt ve ham maddelere ulaşımı zorlaşmıştır. Temel malzemelerin ve gıda maddelerinin fiyatları lüks ürünlerden daha fazla artmıştır. Enflasyonun yükselişi, toplumda artan yoksulluğun etkilerinden biri olan yaşam üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur ve insanların satın alma ve talep seviyesinin yaşam standardının üzerine düşmesi olumsuz bir etkiye sahiptir ve yaşam standardı maddi olarak düşmüştür.

Afganistan'ın mevcut durumunda serbest piyasanın varlığı, koruyucunun yükselişinde etkenlerden biri olan başarılı bir ekonomik sistem olarak bilinirken, diğer yandan ülkemiz tüketici bir ülke olduğu ve ithalata bağımlı olduğu için bir sonraki adım, doğal afetlerdir ve kötü bir fenomen olan ve olumsuz etkileri olan tekel, fiyatların yükselmesine büyük bir etkiye sahiptir.

Afgan hükümeti fiyat kontrolüne dikkat etmemekte ve enflasyonda yaşanan yükselişleri serbest pazar ekonomisinin bir kusuru olarak görmekteler. Oysa Afgan hükümetinin enflasyon problemini ortadan kaldırması için yapması gerekenlerin listesi oldukça uzundur: 1- Tam rekabet yaratmak ve

tekelleri ortadan kaldırmak 2- Fiyatların devlet tarafından kontrol edilmesi 3- Fiyatların makul gümrük politikaları ile kontrol edilmesi 4- Yatırımların teşvik edilmesi 5- Karma bir ekonomik sistemin oluşturmak 6- Ek yatırımlar.

Kısa vadede, Afganistan'da enflasyonun nedenleri, merkez bankasının kontrolü dışındaki bazı faktörlerdir. Fiyat baskısı nedeniyle enflasyona neden olan ithal mallar, yakıt, hammadde vb. Diğer malların fiyatlarındaki artış gibi. Dünyada ve komşu ülkelerde yükselen gıda fiyatları da enflasyona neden olmaktadır. Ayrıca, Afganistan'daki bazı iç faktörler, merkez bankasının kontrol edemediği Afganistan'da enflasyona neden oluyor. Da Afghanistan Bank'ın orta vadedeki amacının Afganistan'ın ekonomik koşullarına uygun parasal enflasyon oranını yüzde 3 ile 5 arasında tutmak olduğunu belirtmekte fayda vardır. Afganistan Merkez Bankası, para kompleksini hedefleyerek, yani para arzındaki büyümeyi nominal GSYİH'nın altında tutarak enflasyonla mücadele etmeye çalışmaktadır. Öneriler aşağıdaki şekilde yazılmıştır

1. Katılım bonolarının satışı

Mevcut durumda, likidite biriktirmek için merkez bankası tarafından katılma bonolarının satılması gerekir, ancak bu bonoların kârının, likidite toplamak için gerekli cazibeye sahip olması gerekir. Mevcut faiz ve faiz ödeme dönemi ile katılım talebi optimal değildir.

2. Kamu fonları ile işletmelere likidite sağlanması

Bankalar tarafından benimsenen daraltıcı politikalar ve küçük ve orta ölçekli işletmeler için ortaya çıkabilecek sorunlar göz önüne alındığında, işletmeler ve insanlar arasında kararlaştırılan kar ile başıboş likidite kullanımı, mevcut likiditenin büyük bir bölümünü üretim döngüsüne ve hükümet, özel sektörler arasında güven inşa etmenin yanı sıra, bu şirketlere garantiler sağlayarak bu öneriyi işler hale getirmek için adımlar atabilmektedir.

3. Üretim altyapısını genişletilmesi ve oluşturulması

İnsanların likiditesinin çoğu, büyük veya orta ölçekli üretim birimlerinin ihtiyaç duyduğu ürün ve parçaların bir parçası olarak küçük makine ve hammadde tedarikinde kullanılabilir. Hükümet bu koşulları yaratarak, işsizlik oranını düşürmenin yanı sıra, likiditeyi üretim döngüsüne yönlendirerek gelir ve istihdamı dağıtarak enflasyonun büyümesini kontrol edebilmektedir.

4. Ücret artışının azaltılması ve devlet hizmetlerinin fiyatının sabitlenmesi

Ülkenin mevcut enflasyonist koşullarında fiyatları istikrara kavuşturmanın en önemli yollarından biri, malların maliyetini artırabilecek her türlü faktörü önlemektir. Sabit ve değişken maliyetlerle aynı olan bu faktörlerde, kamu bankaları gerekli istikrarı sağlayabilirler. Özellikle enerji, ulaştırma ve danışmanlık sektörleri dahil olmak üzere devlet hizmetleri, enflasyonun düşürülmesi lehine fiyat artışını durdurabilmektedir.

5. Merkez bankasının parasal ve finansal kurumları kontrol etme yetkisinin güçlendirilmesi

Afgan ekonomisine likidite enjekte etmeye dahil olan tüm para ve bankacılık kurumları, merkez bankasının iç düzenlemelerine göre yönetilmeli ve ekonominin kargaşa içinde olduğu bir zamanda merkez bankasının para ve daraltıcı politikalarına bağlı kalmalıdır. Aksi takdirde, likidite artışını kontrol etme çabaları etkisiz kalacaktır.

Afganistan'daki mevcut durum için hem hükümetin hem de halkın piyasada iş yapabilmesi için karma bir pazara sahip olmak daha iyidir. Ve şimdi hükümet küçük endüstrileri güçlendirmeli, yatırımcıları teşvik etmeli, böylece daha iyi bir ekonomiye sahip olunabilir görünmektedir.

Yükselen fiyatların her zaman olumsuz sonuçları vardır ve ekonomik açıdan bakıldığında, zengin olan insanların küçük bir yüzdesi daha zengin olacak, ancak fakir olan diğer insanlar daha fakir hale gelecek ve bu da onların daha da düşmesine neden olacaktır. Halkın yaşama oranı suç oranını artıracak hatta bir devrime neden olacaktır.

6. Afganistan'daki mali ve parasal otoriteler, makul maliye ve para politikaları benimseyerek enflasyonu önlemeye çalışmalıdır.
7. Enflasyon meydana gelirse, öncelikle sorumlu makamlar aracılığıyla ana nedenler ve faktörler belirlenmeli ve bir sonraki adımda onu ortadan kaldırmanın makul yolları aranmalıdır.
8. Enflasyona neden olan faktörler, toplumda ihtiyaç duyulan paranın aşırı artmasından kaynaklanıyorsa. Bu durumda, para politikasını belirleyenler, yani merkez bankası, enflasyonu ortadan kaldırmak veya en azından düşürmek için hızlı hareket etmelidir.
9. Enflasyonun artan hükümet harcamalarından kaynaklandığı bir ülkede, hükümet enflasyona neden olan gereksiz harcamalardan kaçınmalıdır.
10. Merkez bankası, elindeki tüm araç ve olanakları kullanmalı ve ulusal para biriminin değerini yabancı para birimleri karşısında sabit tutmaya çalışmalıdır. Çünkü ulusal para biriminin değerindeki istikrarsızlık enflasyona neden olmaktadır.

Afganistan'daki enflasyonun nedenlerinden biri, bu ülkedeki imalat sektörünün küçük payıdır, bu nedenle mevcut yerel tesisleri ve kaynakları etkin bir şekilde kullanmaya ve üretim ile ulusal para birimi hacmi arasında bir denge kurmaya çalışılmalıdır.

Ekonometri analizinde değişkenlere ilişkin veriler 2009-2021 aylık rakamlar kullanılmıştır. Analizler öncesinde serilerin mevsimsellik sornu olduğu olmadığını öğrenmek için Mevsimsellik arındırma grafikler ile ve daha sonra durağanlığı ADF test istatistiği (ADF) birim kök testi ve otokorelasyon grafikleriyle incelenmiştir. Değişkenlerin aylık serilerinde (enflasyon, döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları) seviyede veya birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir. Daha sonra, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek veya Afganistan ekonomisinde aylık

seriler (enflasyon, döviz kuru ve OPEC aylık petrol fiyatları) arasındaki korelasyonu incelemek için ARDL sınır testi kullanılmıştır. ARDL test sonucuna göre, değişkenler arasında ilişki vardır. Bu bulgu, Afganistan ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyon probleminin, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, döviz kurlarındaki ve petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklandığı görüşünü destekler niteliktedir.

Afganistan ekonomisinde kısa ve uzun dönemde üç yıllık seriler (enflasyon, bütçe açığı ve para arzı) arasındaki nedensellik ilişkisi için Toda-Yamamoto nedensellik (causality) testi yapılmıştır. Kısa dönemde Toda-Yamamoto nedensellik testin sonuçlarına göre seriler arasında bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Yapılan ekonometrik analizlere göre serilerde, kısa dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak, uzun dönem dikkate alındığında, yüksek enflasyona neden olan iki değişken tespit edilebilmektedir. Bunlar sırasıyla; döviz kurları, yükselen petrol fiyatlarıdır. Afgan politika uygulayıcıların yükselen petrol fiyatları konusunda bir şey yapamayacakları son derece açıktır. Ancak eğer enflasyonu düşürme konusunda ciddi bir adım atılmak isteniyorsa, döviz kurlarındaki artışın durdurulması veya en azından dizginlenmesi ile başlanabilir gibi görünmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneri sunulmuştur:

1. Afganistan'da enflasyonun temel nedeni likidite artışı ve ithal enflasyon olduğundan, ekonomik durgunluğa yol açmayacak ölçüde kontrol altına alınması gerekir ve bu hükümetin ve merkez bankasının önemli görevlerinden biridir.

2. Döviz kuru dalgalanmalarının temel nedenlerinden biri olduğu düşünülerek, gerekli planlama ve tahmin yapılmadan, deneme yanılma yöntemiyle tüzük ve kambiyo düzenlemelerinin yürütülmesinden kaçınılmalıdır.

3. İthal mallardan kaynaklanan enflasyonun yurt içi enflasyonu artırmada doğrudan etkisi olduğu düşünüldüğünde, enflasyonu düşürecek olan ithalata bağımlılığı mümkün olduğunca azaltmak için ciddi önlem alınmalıdır.

4. Döviz kurunun ülke ekonomisindeki ikili rolü nedeniyle, döviz kurunun artırılması (ulusal para biriminin devalüasyonu) ülkenin dış pazarlarda rekabet gücünü artırmakta ve ihracatın gelişmesine ve ülkede fiyatların düşmesine yol açmaktadır. Aynı şey ihracatı genişletmek mümkün değilse de söylenebilir; Ülkedeki enflasyonun bir sonucu olarak fiyat tavanını artırmak için bir neden olur. bu nedenle uygun para ve maliye politikalarının dikkati ve benimsenmesinin yanı sıra ülkedeki döviz kuru istikrarı konusuna, politika yapıcılar tarafından dikkat ve özel ilgi gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- 8am.af. (2022). *Chamber of Industries and the challenges facing industry*. <https://8am.af/industry-chamber-and-industry-challenges/> (10.04.2022)
- Aamir, M., Karamat, M., Rehan, M. F., Noreen, H., ve Khan, K. I. (2011). **Inflation in Pakistan: Antecedents and consequences**. *European Journal of Social Sciences*, 26(1), 77–86.
- Abbasinejad, H., Tavakolian, H., ve Husseini, S. K. (2017). *The Effects of Monetary Policy on Output and Inflation in Afghanistan: A Dynamic Stochastic General Equilibrium Approach*. 22(2), 375–408.
- ACCI. (2017). *Business Monitor 2017*. [http://www.acci.org.af/media/Business Climate Monitor 4th 2017 English.pdf](http://www.acci.org.af/media/Business%20Climate%20Monitor%204th%202017%20English.pdf). (16.05.2022).
- Adjei, S. K. (2018). **Inflation Determinants - Milton Friedman's Theory and the Evidence from Ghana, 1965-2012 (Using ARDL Framework)**. *International Journal of Applied Economics, Finance and Accounting*, 3(1), 21–36. <https://doi.org/10.33094/8.2017.2018.31.21.36>
- Ahmadian, S. S. Y. (2014). *Farah's economic challenges to investing in Afghanistan's industrial sector*.
- Al-Masbhi, G., ve Du, Y. (2021). **Determinants of Exchange Rate: Vector Error Correction Method (VECM)**. Case of Yemen. *Open Journal of Social Sciences*, 09(08), 47–60. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.98005>
- Alimi, R. S., Ofonyelu, C. C., Alimi, S. R., ve Ofonyelu, C. C. (2013). **Toda-Yamamoto causality test between money market interest rate and expected inflation: the Fisher hypothesis revisited**. *European Scientific Journal March*, 9(7), 125–142. <https://www.researchgate.net/publication/255961269>
- Amiri, A. (2003). *Economic Developments in Afghanistan from (1978 to 2002)* (2. baskı). <http://www.nzdl.org/cgi-bin/library?e=d-00000-00-...00--off-0areu--00-0---0-10-0---0---0direct-10---4-----dte--0-11--11-ps-50---20-about---00-0-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00-0-0-11-10-0utfZz-8-00vecl=CL5.11ved=HASH01796527f47b0af646000343vex=1> (12.04.2021)
- Ansari, M. T. A. (2008). *Afghanistan and inflation in the last 4 years*.
- Argy, V. (1970). **Structural inflation in developing countries**. *Oxford Economic Papers*, 22(1), 73–85. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a041153>

- Asuamah, Y., Pinkrah, B., ve Abbey, Q. (2016). *What is the Effect of Economic Globalisation on the Productivity of the Manufacturing Sector of Ghana ?* 71379.
- AVA. (2008). *A look at the factors driving up prices in Afghanistan*. Afghan Voice Agency. <https://avapress.com/fa/26010/افغانستان-به-عوامل-افزایش-قیمت-ها-در> (23.03.2021)
- Aydın, İ. (1979). *Enflasyonla Mücadele Modelleri(Parasal Düzeltme, Enflasyon Hızının Düşürülmesi ve Faktör Maliyet Modelleri)*. Y. Güray Matbaası.
- Ayubu, V. S. (2013). *Monetary Policy and Inflation Dynamics : An empirical case study of Tanzania Economy*. 1–31.
- Azimi, H., ve Ghafarzadeh, H. R. (1983). *Inflation*. Amir Kabir Publishing Institute. <http://www.lib.ir/book/81094213> (15.03.2021)
- Bagherpour, N. (2009). *The relations between inflation and budget deficit in Iran with the system dynamics approach*. https://www.researchgate.net/profile/Ali_Haji_Gholam_Saryazdi/publication/272094020_thlyl_tathyr_twrn_br_msayl_ajtmay_ba_astfadh_az_rwykrd_pwyayy_hay_systmy/links/54db14860cf2ba88a68f01af/thlyl-tathyr-twrn-br-msayl-ajtmay-ba-astfadh-az-rwykrd-pwyayy-hay-s
- Bawardi, A. Q. (2020). *Investigating the concept of inflation and its interaction on the basic salary system as one of the components of the labor market*. <http://ensani.ir/fa/article/download/324780> (14.03.2021)
- BBC. (2018). *Winners and losers of weakening Afghan currency in Afghanistan*. <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-42775088>
- Bean, C. (2003). *Asset prices, financial imbalances and monetary policy: are inflation targets enough?* 140, 1–41.
- Begloo, M. R. Q. (2019). *Investigating the effectiveness of monetary policy on legal reserve ratio and evaluating its balance sheet effects in the country's banking network*. *Quarterly Journal of Economic Research Trends*, 59, 59–94.
- Berber, M. (2019). *Makro İktisat* (3. baskı). Celepler Basın-Yayın-Dağıtım.
- Berument, H. (1999). *The impact of inflation uncertainty on interest rates in the UK*. *Scottish Journal of Political Economy*, 46(2), 207–218. <https://doi.org/10.1111/1467-9485.00129>
- Birinci, Y. (1989). *Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri*. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1–4), 19–30.
- Bleaney, M. (1996). *Inflation and Public Debt*. *Australian Economic Papers*, 35(66), 141–155.

- <https://doi.org/10.1111/j.1467-8454.1996.tb00043.x>
- Brocato, J., ve Hahn, F. (1985). **Money and Inflation**. *Southern Economic Journal*, 51(3), 938.
<https://doi.org/10.2307/1057903>
- Bryan, M. F. (2020). **On the Origin and Evolution of the Word Inflation**. *Handbook of Monetary Policy*, 593–599. <https://doi.org/10.4324/9780429270949-44>
- Canavese, A. J. (1982). **The structuralist explanation in the theory of inflation**. *World Development*, 10(7), 523–529. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(82\)90053-5](https://doi.org/10.1016/0305-750X(82)90053-5)
- CEIC. (y.y.). **AF: Money Supply: M2**. <https://www.ceicdata.com/en/afghanistan/money-supply-annual/af-money-supply-m2> (05.04.2021)
- CEIC. (2021a). **AF: Money Supply: Broad Money**. <https://www.ceicdata.com/en/afghanistan/money-supply-annual/af-money-supply-broad-money> (05.05.2021)
- CEIC. (2021b). **AF: Money Supply: M1**. <https://www.ceicdata.com/en/afghanistan/money-supply-annual/af-money-supply-m1> (05.04.2021)
- Chen, J. (2019). **Price Inflation**. https://www.investopedia.com/terms/p/price_inflation.asp (17.03.2021)
- Cord, R. A. (2017). **The Palgrave Companion to Cambridge Economics**. İçinde *The Palgrave Companion to Cambridge Economics* (ss. 1–1255). <https://doi.org/10.1057/978-1-137-41233-1>
- cran.r-project.org. (2022). **Heteroscedasticity Introduction**. <https://cran.r-project.org/web/packages/olsrr/vignettes/heteroskedasticity.html#:~:text=Breusch Pagan Test,-Breusch Pagan Testvetext=It is used to test,values of the independent variables.> (20.04.2022).
- DAB. (2021a). **Currency Hijri And Meladi Average**. <https://dab.gov.af/dr/node/1895> (05.04.2021)
- DAB. (2021b). **General Directorate of Monetary Policy**. <https://www.dab.gov.af/dr/node/1856> (31.03.2021)
- DAB. (2021c). **Monetary Policy**. <https://www.dab.gov.af/Access-to-information> (21.04.2021)
- Danish, Z. (2017). **The share of the agricultural sector in the Afghan economy**. <https://pajhwok.com/fa/opinion/افغانستان-اقتصاد-در-سکټور-زراعت-سهم> (14.12.2021).
- Danish, Z. (2019). **Industry Week; Growth of domestic production and new government support**

- packages*. https://www.ocs.gov.af/dr/article_details/701 (01.04.2021)
- Donath, L., ve Dima, B. (2019). **The Structural Inflation in Romania**. *Der Öffentliche Sektor, August 2017*, 77.
- Düğer, H. (1983). *Enflasyon ve Parasal Dinamikler (Türkiye ; 1963-77)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları No; 23.
- E-views. (2022). *Seasonal Adjustment*.
http://www.eviews.com/help/helpintro.html#page/content/series-Seasonal_Adjustment.html
 (30.03.2022)
- Econlib. (2020). *David Hume*.
<https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Hume.html#:~:text=Hume's argument was essentially the,changes in the money supply.vetext=Hume erroneously advanced the notion,would lead to economic growth.> (29.12.2020)
- Erkan, B. (2018). *BÖLÜM X: FAİZ HADDİ , DÖVİZ KURU. March*.
- Etilaatroz. (2016). *Afghanistan's addiction to foreign aid*. <https://www.etilaatroz.com/38129/> اعتياد افغانستان به کمک های خارجی
- Faradars. (2019). *Jarque-Bera Normality Test*. <https://blog.faradars.org/آزمون-نرمال-بودن-جارك-برا/>
 (20,04,2022)
- Faramarzi, A. (2012). **Price index of consumer goods and services of the whole country (national index)**. *Economic Statistics Research Group*. <https://srtc.ac.ir/Portals/0/15page-شاخص قیمت کالا و خدمات مصرف کننده ۹۱.pdf> (20.03.2021)
- Fard, Mo. G., ve Akbari, M. I. (2019). **Investigating the Impact of Inflation on Afghanistan's Gross Domestic Product Using Self-Regression Vector Model**. *Katib Quarterly, Scientific - Research*. <https://research.kateb.edu.af/dari/wp-content/uploads/sites/2/2020/05/3.pdf>
- Farzam, R. (2012). *Reasons for economic monopoly in Afghanistan*. <https://www.dw.com/fa-af/پیامدهای-انحصار-اقتصادی-در-افغانستان/a-15881332> (14.03.2021)
- Fernando, J. (2020). *Consumer Price Index (CPI)*.
<https://www.investopedia.com/terms/c/consumerpriceindex.asp> (27.03.2021)
- Fisher, D. (2021). **The Price Revolution: A Monetary Interpretation**. *The Journal of Economic History*, 49(4 (1989)), 883–902. <http://www.jstor.org/stable/2122742>
- Fred. (2021). *Consumer Price Inflation for Afghanistan*.

- <https://fred.stlouisfed.org/series/AFGPCPIPCHT> (12.11.2021).
- fxempire.com. (2021). *Afghanistan Money Supply M2 History*.
<https://www.fxempire.com/macro/afghanistan/money-supply-m2> (06.04.2021)
- Gabaçlı, N. (2017). **Paranın Miktar Teorisi Üzerine Ekonometrik İnceleme: Türkiye Örneği.** *İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 50–62.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/jsas/issue/56108/769419>
- Gülup, T. (1979). **Enflasyon Olayı.** Atatürk Üniversitesi Basımvei, Atatürk Üniversitesi Yayınları No; 532.
- Güzelli, M. (2021). **Enflasyon.** <https://youtu.be/jZuJAn85E1A> (15.03.2021)
- Hasanov, M. (2008). **ENFLASYON BELİRSİZLİĞİNİN ÜRETİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.** 9(2), 191–206.
- Heer, B., ve Süßmuth, B. (2007). **Effects of inflation on wealth distribution: Do stock market participation fees and capital income taxation matter?** *Journal of Economic Dynamics and Control*, 31(1), 277–303. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2005.11.003>
- Herranz, E. (2017). **Unit root tests.** *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics*, 9(3), 111–139. <https://doi.org/10.1002/wics.1396>
- Hosseini Nasab, I., ve Rezaghilizadeh, M. (2010). **Investigating the roots of financial inflation in Iran** (emphasis on budget deficit). *Quarterly Journal of Economic Research*, 20(1), 43–70.
- Hume, D. (1987). **Political discourses.** *Faksimile-Edition “Klassiker der Nationalökonomie”*, 304 p.
- Humphrey, T. M., ve Humphrey, T. M. (1976). **On cost-push theories of inflation in the pre-war monetary literature.** *PSL Quarterly Review*, 29(116).
- IMF. (2019). **Extended Credit Facility Arrangements — Press Release ; Staff Report ; and Statement By the Executive Director for the Republic of Afghanistan** (Sayı 19/382).
- Ireland, P. (2014). **The Classical Theory of Inflation and Its Uses Today Peter Ireland Boston College Shadow Open Market Committee Meeting New York.** *Shadow Open Market Committee Meeting*, 14. <http://irelandp.com/papers/somc201411.pdf> (15.03.2021)
- Isazadeh, S., ve Elmian, R. (2015). **The Impact of Minimum Wage on the Prices of Goods and Services in the Industrial Sector: A Case Study of Iran.** *Quarterly Journal of Economic Research and Policy*, 74, 5–30.
- ISNA. (2017). **What are the positive effects of low inflation on the economy?** Iranian Students`

- News Agency (ISNA). <https://www.isna.ir/news/96102513503/> (23.03.2021)
- Jochumzen. (2017). **Ramsey's RESET test**. <https://www.youtube.com/watch?v=1OCLf7YLLKQ> (19.04.2022)
- Joya, O. (2011). **Macroeconomic Instability in Afghanistan: Causes and Solutions**. *University of Bordeaux*, 37658.
- Kashani, H. V. (2013). **Investigating the trend and causes of inflation in Iran in the years (2012-2011) and measures taken to curb it**. *Quarterly Journal of Fiscal and Economic Policies, First Year*(4), 131–154.
- Kenton, W. (2019). **Gross National Product (GNP) Deflator**. https://www.investopedia.com/terms/g/gnp_deflator.asp (27.03.2021)
- Keynes, J. M. (1919). **Keynes on Inflation. The Economic Consequences of the Peace, 235–248**.
- Khalid, A. (2010). *2009 World Financial Crisis and its Impact on Afghanistan and the World Economy*. Kabul University.
- Komijani, A., ve Mohammadzadeh, F. (2014). **The effect of inflation on income distribution and the performance of compensatory policies**. 22(69), 5–24.
- Kōsai, Y., ve Steinmann, G. (2014). **Anti-inflation Policy. The Politics of Economic Change in Postwar Japan and West Germany**, 145–188. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22614-6_5
- Legacy, I. (2020). **Extending Credit**. 40, 1–23. <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-the-communist-manifesto/AED6BC948ACF86CEFA68F545137F81B5>
- Lin, M.-T. (1967). **Keynes's Theory and Inflation**. 10. <https://core.ac.uk/download/pdf/33362789.pdf>
- Mason, E. S., ve Segal, M. (1956). **Unions and Monopoly**. *Challenge*, 4(9–10), 6–10. <https://doi.org/10.1080/05775132.1956.11468285>
- Mehrara, M., ve Sadegh Rezaei Bargshadi. (2016). **Investigating the Factors Affecting Iran's Economic Growth Based on Bayesian Average Approach (Bma) and Mean Weighted Least Squares (Wals)**. *Journal of Economic Growth and Development Research*, 6(23), 89–114.
- Memarnejad, A., ve Hadifar, D. (2012). **Monopoly welfare costs in Iran's telecommunications sector (landline)**. *Quarterly Journal of Applied Economics*, 3(11), 83–107.
- Meral, P. S. (2005). **Enflasyon ve enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi**. *İçinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Sayı 19, ss. 309–324).

- Michaeli. (1399). *Data panel econometrics - Panel data unit root test*.
<https://tatoreh.com/economic-software/evIEWS/panel-data-unit-root-test/> (06.05.2021)
- Ministry, of E. (2019). *A productive Afghanistan strategy outline 2019-2025 (Afghanization, industrialization and commercialization)*. [https://moec.gov.af/sites/default/files/2019-04/Productive Afghanistan Strategy%2C English Version.pdf](https://moec.gov.af/sites/default/files/2019-04/Productive%20Afghanistan%20Strategy%20English%20Version.pdf) (14.03.2021)
- Ministry, T. (2008). *Ministry of Industry and Trade Ministry of Industry and Trade*.
<http://moci.gov.af/dr> (14.03.2021)
- Model, L. (2017). *Iranian Journal of Economic Studies*. İçinde *Iranian Journal of Economic Studies* (C. 8, Sayı 31, ss. 67–93). <https://doi.org/10.22084/aes.2018.16662.2673>
- Nikkhah, M. H. (2019). *Road closures and rising food prices in Ghor*. 8AM. <https://8am.af/road-closures-and-rising-food-prices-in-ghor/> (31.03.2021)
- Noor, A., ve Chaudhary, M. A. (2009). *Economic Management and Roots of Inflation in Pakistan*. *Forman Journal of Economic Studies*, 5(2007), 17–34.
- NSIA. (2020). *National Statistics and Information Office of Afghanistan*.
<https://nsia.gov.af/info/access-info> (24.03.2021)
- O'Neill, A. (2021a). *Afghanistan: Unemployment rate from 2010 to 2020*.
<https://www.statista.com/statistics/808214/unemployment-rate-in-afghanistan/> (05.004.2021)
- O'Neill, A. (2021b). *Afghanistan's budget balance in relation to GDP 2025*.
<https://www.statista.com/statistics/536843/afghanistan-budget-balance-in-relation-to-gdp/>
 (05.04.2021)
- OECD. (2019). *Private Sector Development and Entrepreneurship Policies in Afghanistan - OECD*. <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Boosting-Private-Sector-Development-and-Entrepreneurship-Afghanistan-2019-Dari.pdf> (16.05.2022).
- OPEC. (2021a). *OPEC Basket Price*. <https://www.opec.org/basket/basketDayArchives.xml>
 (04.04.2021)
- OPEC. (2021b). *OPEC Basket Price*. https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm
 (06.04.2021)
- Özcan, B. (2017). *ARDL Model Bounds Test Approach: the Case of Turkey* [Hacettepe].
<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/3696>
- Pangannavar, A. Y. (2014). *Manipulation Theory of Inflation: A Research Study on Components of General Price Rise*. *PRAGATI: Journal of Indian Economy*, 1(2).

<https://doi.org/10.17492/pragati.v1i2.2507>

- Parsa, K. (2012, Ocak). **The impact of inflation on the economy.** *World Economy*.
- Pettinger, T. (2013). **Different Types of Inflation.** *Economics Help*.
<http://www.economicshelp.org/blog/2656/inflation/different-types-of-inflation/> (17.03.2021)
- Pettinger, T. (2019). **Inflation: advantages and disadvantages.**
<https://www.economicshelp.org/blog/315/inflation/inflation-advantages-and-disadvantages/>
(14.05.2021)
- Pike, R. (2008). **Measuring inflation.** *Economic ve Labour Market Review*, 2(7), 59–60.
<https://doi.org/10.1057/elmr.2008.107>
- Qadiri, B. (2000). **Generalities of Economics** (8. baskı). Boroujerdi Institute.
- Rahyab, A. S. (2020). **İktisat Ana Bilim Dalı Afganistan ' ın Halı ürün ihracatının Belirleyizileri : Çekim model yaklaşımı.** Ondukuz Mayıs Üniversitesi.
- Reserve Bank of Australia. (2013). **About Monetary Policy.** *Monetary Policy*.
https://www.dab.gov.af/Monetary_Policy#:~:text=Monetary policy in Afghanistan involves,and employment generation over time.
- Rezayi, A. A. (2014). **Toda-Yamamoto causality test between entrepreneurship and unemployment rate in industry: A case study of Sistan and Baluchestan province.** *Quarterly Journal of Fiscal and Economic Policy*, 7, 157–182. <http://qjefp.ir/article-1-109-fa.pdf>
- Richardson, H. W. (1969). **The Economic Significance of the Depression in Britain.** *Journal of Contemporary History*, 4(4), 3–19. <https://doi.org/10.1177/002200946900400401>
- Sadeghi Samangani, A. A. (2008). **Can the Central Bank of Afghanistan control inflation?** Eight Morning Newspaper. <https://8am.af/آيا-بانك-مركزى-افغانستان-توان-كنترول-ت/> (18.14.2021).
- Sar Abadani, G. R. (2006). **Inflation in Iran Causes and Solutions.pdf.** *Research Institute of Islamic Culture and Thought*. <https://www.sid.ir/FileServer/JF/77013852104.pdf> (2.04.2022).
- Sarwary, A. (2012). **Opportunities for Economic Growth in Afghanistan.** *Centre for Peace and Conflict Studies, January 2010*. https://www.files.ethz.ch/isn/167207/Economic_Growth_opportunities_in_Afghanistan_final.pdf
- Schetter, C. (2004). **The “Bazaar Economy” of Afghanistan A Comprehensive Approach.** *Special Report*, 162(September), 1–19. <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/savifadok/68/%5Cnhttp://edoc.bibliothek.uni->

- halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00004682/USIP_sr162.pdf
- Shaban, M. A. (1996). *Possibilities of using monetary and banking theories and policies in Afghanistan* (2. baskı).
- Shahrestani, H., ve Renani, H. S. (2008). **Estimating the money demand function and examining its stability in Iran.** *Journal of Economic Research*, 89–114. https://jte.ut.ac.ir/article_27204_9eb52a35d36a1b46a891ce8f28c0c2cd.pdf
- Shoaibi, A. J. (2011). *Assessing monetary policy in Afghanistan*. <https://8am.af/afghanistan-needs-to-review-its-monetary-policy/> (14.08.2021).
- SIPRI. (2015). *Afghanistan's Private Sector: Status and Way Forward*. <https://www.sipri.org/publications/2015/afghanistans-private-sector-status-and-way-forward> (15.05.2022).
- Songur, M. (2020). *EvIEWS ile Zaman Serileri Analizi (Birim kök testi)*. https://www.youtube.com/watch?v=zBMEZ__LOzkvelist=PLe7ohigGxsDx2m1-AhELncnAoLJu4AxRnveindex=2 (18.05.2021)
- Songur, M. (2021). *EvIEWS ile Zaman Serileri Analizi, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*. EkonMedya. <https://www.youtube.com/watch?v=RpN3CudGmPY> (15.12.2021)
- Spray, M. (2012). **David Hume : Monetarist theorist ?** *Student Economic Review*, XXVI, 12–22. <https://www.tcd.ie/Economics/assets/pdf/SER/2012/Hume.pdf> (16.03.2021)
- Stanford, B. J. (2008). **A “HOW-TO” Guide: Understanding and Measuring Inflation.** *Canadian Centre for Policy Alternatives*, 1–5.
- Statista. (2021a). *Afghanistan: Inflation rate from 2005 to 2025*. <https://www.statista.com/statistics/262062/inflation-rate-in-afghanistan/> (01.04.2021)
- Statista. (2021b). *India inflation rate*. <https://www.statista.com/statistics/271322/inflation-rate-in-india/> (12.11.2021)
- Statista. (2022). *OPEC aylık petrol fiyatları*.
- Strano, A. (2009). **How and how much can the Money Supply affect the Inflation Rate ?** İçinde *Economic and Social Data Services* (Sayı 2009, ss. 1–15).
- Tahmasb, M. D. (1997). *Small Dictionary of Economic Terms*. Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. <https://www.gisoom.com/book/1119170/> (02.01.2021)
- Tavassoli, G. (2020). *Critique and review of the strengths and weaknesses of the national budget in 2020*. http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=151858 (18.12.2021).

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1 (2013).
- Thiele, R., ve Wiebelt, M. (2014). **On the structuralist view of inflation in some Latin American countries: A reassessment.** *World*, 7(570).
- Tippetts, C. S. (1943). **Money, Currency and Banking.** *Journal of Political Economy*, 51(4), 367–368.
- Totonchi, J. (2011). **Macroeconomic Theories of Inflation.** *International Conference on Economics and Finance Research*, 4(July), 459–462.
- Trader, B. (2019). **Definition of imported inflation.** [https://www.centralcharts.com/en/gm/1-learn/9-economics/34-fundamental-analysis/946-definition-imported-inflation#:~:text=Imported inflation is a general,by companies in a country. \(17.03.2021\)](https://www.centralcharts.com/en/gm/1-learn/9-economics/34-fundamental-analysis/946-definition-imported-inflation#:~:text=Imported inflation is a general,by companies in a country. (17.03.2021))
- Tradingeconomics. (2020). **Afghanistan Consumer Price Index (CPI).** [https://tradingeconomics.com/afghanistan/consumer-price-index-cpi \(21.03.2021\)](https://tradingeconomics.com/afghanistan/consumer-price-index-cpi (21.03.2021))
- Turan, S. A. (2010). **Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler.** İçinde *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Atatürk Üniversitesi.
- Tutunchian, I. (1996). **Para Ekonomisi ve Bankacılık.** Para ve Bankacılık Araştırma Enstitüsü. [https://www.gisoom.com/book/1115399/کتاب-اقتصاد-پول-و-بانکداری \(15.03.2021\)](https://www.gisoom.com/book/1115399/کتاب-اقتصاد-پول-و-بانکداری (15.03.2021))
- United-Nations. (2016). **Producer price indices.** 281–288. <https://doi.org/10.18356/70b7f7de-en-fr>
- UNODC. (2010). **Corruption in Afghanistan (Cases of bribery reported by victims).** [https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Afghanistan/Afghanistan-corruption-survey2010-Dari.pdf \(14.03.2021\)](https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Afghanistan/Afghanistan-corruption-survey2010-Dari.pdf (14.03.2021))
- USAID. (2021). **Afghanistan - Agriculture.** [https://www.usaid.gov/afghanistan/agriculture \(21.03.2021\)](https://www.usaid.gov/afghanistan/agriculture (21.03.2021))
- Vernengo, M. (2003). **Balance of Payments Constraint and Inflation** (Sayı 2003–06). <https://www.researchgate.net/publication/23696699 Balance>
- wikipedia. (2021a). **Economy of Afghanistan.** [https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Afghanistan \(30.04.2021\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Afghanistan (30.04.2021))
- wikipedia. (2021b). **Tekel.** [https://tr.wikipedia.org/wiki/Tekel \(07.04.2021\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Tekel (07.04.2021))
- world Bank, T. (2016). **Afghanistan Economic Report.** [http://documents1.worldbank.org/curated/en/133091478581753334/pdf/Afghanistan-Development-Update.pdf \(14.03.2021\)](http://documents1.worldbank.org/curated/en/133091478581753334/pdf/Afghanistan-Development-Update.pdf (14.03.2021))

- World Bank, T. (2017). *The potential of the agricultural sector can help Afghanistan's economic growth*. <https://www.worldbank.org/fa/country/afghanistan/publication/unlocking-potential-of-agriculture-for-afghanistan-growth> (14.03.2021)
- Yalta, A. Y. (2020). *Para ve Enflasyon*. <https://acikders.tuba.gov.tr/mod/resource/view.php?id=3278> (18.05.2021).
- Yılmaz, N. (2015). *Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi*. 73–87.
- Yükseler, Z. (2015). *Türkiye’de Enflasyonist Süreç ve Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Değerlendirme*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2687.8565>
- Yusufi, A. A. (2002). *Usury and inflation*. Works of the Institute of Islamic Culture and Thought. <https://poiict.ir/?p=4786> (17.03.2021).

ÖZGEÇMİŞ

2005 yılında Pul-e- Baraq İlkokulu'nu; 2009 yılında Qadim Ortaokulu'nu; 2013te Ahmadulkhuzrawiah Lisesi'ni; 2017 yılında da Balkh Üniversitesi – İktisat Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü'nü bitirdi. 2019 KaradenizTeknik Ünivesitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek lisansı Programına başladı.

MUDAQİQ, bekar olup, Türkçe, İngilizce ve Farsça bilmektedir.

